

ΟΙ ΑΕΙΝΑΥΤΑΙ ΤΗΣ ΕΡΕΤΡΙΑΣ

Ἐκ τοῦ Ἡροδότου¹ κυρίως εἶναι εὐρύτατα γνωστὴ ἡ στενὴ σχέσηις τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὴν Μίλητον: Κατὰ τὴν Ἴωνικὴν ἐπανάστασιν ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων μόνοι οἱ Ἐρετρίεις ἀπέστειλαν πέντε τριήρεις ὡς βοήθειαν πρὸς τοὺς ἐπαναστατήσαντας κατὰ τῶν Περσῶν Μιλησίους ἀποδίδοντες οὕτω τὴν εὐεργεσίαν διὰ τὴν παλαιὰν βοήθειαν τὴν παρασχεθεῖσαν ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων κατὰ τὸν ὀνομαστὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ληλαντίου²

1 ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99: Ἀθηναῖοι ἀπίκοντο (δηλ. εἰς τὴν Μίλητον) εἴκοσι νηυσί, ἅμα ἀρόμενοι Ἐρετριέων πέντε τριήρεις, οἳ οὐ τὴν Ἀθηναίων χάριν ἐστρατεύοντο ἀλλὰ τὴν αὐτῶν Μιλησίων, ὀφειλόμενά σοι ἀποδιδόντες (οἱ γὰρ Μιλήσιοι πρότερον τοῖσι Ἐρετριεῦσι τὸν πρὸς Χαλκιδέας πόλεμον συνδήρειακον, ὅτε περὶ καὶ Χαλκιδεῦσι ἀντία Ἐρετριέων καὶ Μιλησίων Σάμοι ἐβοήθηον). Ἀνάλογος εἶναι ἡ περιπτώσις τῆς φιλίας τῆς Χίου ἐπίσης πρὸς τὴν Μίλητον: ἡ βοήθεια τῶν Χίων πρὸς τὴν Μίλητον κατὰ τὴν Ἴωνικὴν ἐπανάστασιν εἶναι ἀποτέλεσμα εὐγνωμοσύνης τούτων πρὸς τοὺς Μιλησίους διὰ τὴν προσφερθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν βοήθειαν κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἐρυθραίων βλ. ΗΡΟΔΟΤΟΝ I 18. Περὶ τοῦ πολέμου τούτου πρβ. ANGELO BRELICH, Guerre, Armi e Culti nella Grecia arcaica, ἐν τῇ σειρῇ Antiquitas 1, 7, Bonn 1961, 40 κ.έ. (βλ. σημ. 2).

2 Αἱ σημαντικώτεροι ἀρχαῖαι μαρτυρίαι περὶ τοῦ πολέμου τούτου: ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99 (= σημ. 1). ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 15.3. ΣΤΡΑΒΩΝ X 1.12, c. 448 καὶ β. 6, c. 465. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Συμπ. Ἐπτὰ Σοφῶν, 153 F, Συμποσιακοὶς Προβλ. B 675 A, εἰς Ἡσίοδον (Ἡθικά τόμ. II) 36, p. 153 F, Ἐρωτικῶν p. 760 κ.έ.=ΑΡΙΣΤΟΤ. ἀπ. 98. Αἰαῖανος Ποικ. Ἰστ. VI 1. ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ εἰς B 537. Σύγχρονος πρὸς τὸν πόλεμον μαρτυρία εἶναι ἡ τοῦ ΑΡΧΙΛΟΧΟΥ, ἀπ. β D, ἐνῶ ἀμφίβολος εἶναι ἡ εἰς τὸν πόλεμον τούτον ἀναφορὰ τῶν στίχων τοῦ ΘΕΟΓΝΙΔΟΣ 891 κ.έ.—Γενικῶς περὶ τοῦ πολέμου, G. BUSOLT, Gr. Gesch. I², 456. K. J. BELOCH, Gr. Gesch. I, 1², 338. CAH III, 622 κ.έ. (M. CARY). G. GLOTZ, Hist. grecque I, 256 κ.έ., 313 κ.έ. H. BENGTSON, Gr. Gesch., 85. Πρβλ. ἐπίσης F. GEYER, Topographie und Geschichte der Insel Euböia, Berlin 1903, 24 κ.έ., RE Suppl. IV (1924), στ. 433 κ.έ. ἐν λ. Euböia. A. R. BURN ἐν JHS 49, 1929, 31 κ.έ. D.W. BRADEEN, The Lelantine War und Pheidon of Argos ἐν Transactions of the Amer. Philological Association 1947, 223 κ.έ. (ἐνθα καὶ παλαιότερα βιβλιογραφία). A. ANDREWS, The Greek Tyrants, London 1956, 39 κ.έ. H. L. LORIMER, BSA 42, 1947, 118. E. WILL, Korinthiaka, Paris 1955, 391 κ.έ. W.G. FOR-

REST, Historia 6, 1957, 160 κ.έ. M. SORDI, La Lega Tessala, Roma 1958, 42 κ.έ. C. ROEBUCK, Ionian Trade and Colonisation, New York 1959, 71 κ.έ. Τὴν χαμηλὴν χρονολογίαν τοῦ BELOCH, ἔ.ά. 338 κ.έ.—πρβλ. καὶ V. COSTANZI, La guerra Ielantina ἐν Atene e Roma 5, 1902, στ. 769 κ.έ., EDUARD MEYER Gesch. d. Altert., II, 639—οὐδεὶς πλέον δέχεται. Ὁ E. WILL μόνον, αὐτ., τοποθετεῖ λίαν ἀπιθάνως τὴν τελικὴν φάσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰ. Τὴν χρονολογίαν συζητεῖ διεξοδικῶς ὁ BRADEEN, ἔ.ά. 223 κ.έ., καὶ θέτει τὰ τελευταῖα δυνατὰ ὅρια μεταξὺ 720 καὶ 660, δυνάμενα, ὡς λέγει, νὰ συμπιεσθοῦν μεταξὺ 704 καὶ 660, πρβ. καὶ ROEBUCK, ἔ.ά. 73 σημ. 2.—Ἐκ τῶν πηγῶν δὲν εἶναι σαφὴς ἡ ἔκβασις τοῦ ὅλου πολέμου, θεωρεῖται συνήθως ὅτι τὸν πόλεμον ἐκέρδισεν ἡ Χαλκίς, βλ. BRADEEN, ἔ.ά. 225. Ὁ GEYER, ἔ.ά. 28, σημειώνει ὅτι καὶ ἡ Χαλκίς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ ἐκ τοῦ πολέμου παρὰ τὴν νίκην αὐτῆς, πρβ. καὶ RE Suppl. IV (1924), στ. 433, 20 κ.έ. Ἐξετάζων τὴν ἀγγειογραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς πρωίμου Εὐβοίας ὁ JOHN BOARDMAN, Early Euboean Pottery and History ἐν BSA 52, 1957, σ. 1-29 πιστεύει ὅτι ὁ οὐσιαστικὸς νικητὴς τοῦ πολέμου ἦτο ἡ Ἐρέτρια: ἡ ἐκ τῆς παραδόσεως συναγομένη νίκη τῶν Χαλκιδέων περιορίζεται εἰς τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ἀγῶνος, καθ' ὃ εἰς βοήθειαν τῆς Χαλκίδος ἦλθεν ἐκ Θεσσαλίας ὁ Φαρσάλιος Κλεόμαχος, ΠΛΟΥΤ. Ἐρωτ. 760. Ὁ BOARDMAN στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν διαπίστωσιν ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰ. ἡ Χαλκίς χάνει τὴν ἀκμὴν τῆς, ἐνῶ τῆς Ἐρετρίας ἀπὸ τοῦ 8ου μέχρι τοῦ 6ου αἰ. ἀδιακόπως παρακολουθοῦμεν τὴν ἐξέλιξιν.—Ἡ τελευταία διαπραγματεύσις ὑπὸ A. BRELICH, ἔ.ά. 9 κ.έ., 74 κ.έ., ἀποτελεῖ προσπάθειαν θρησκευτικῆς ἐρμηνείας τοῦ πολέμου, τὸν ὅποιον θεωρεῖ ἀγώνισμα μὲ τελετουργικὸν χαρακτῆρα ἀνάλογον ἐρμηνείαν δίδει καὶ εἰς ἄλλους πολέμους τῆς ἀρχαῖκῆς Ἑλλάδος αἱ ὑποστηριζόμεναι ἐπόψεις εἶναι ἐνδιαφέρουσαι ἀλλὰ δὲν στηρίζονται ἐπαρκῶς πρβ. καὶ F. GSCHNITZER, Gnomon 34, 1962, 480 κ.έ. Τὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἔξαρσιν τῆς ἀρετῆς ὡς κύρια

πεδίου, ὅτε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου¹, καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ἐς ξυμμαχίαν ἑκατέρων διέστη.

Εἰς τὴν διάκρισιν ταύτην τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναφερθῶ εἰς πλείονας μελέτας² μου, νὰ θεωρήσω δὲ ταύτην, οὐχὶ ὡς μίαν πρόσκαιρον, καθαρῶς πολιτικοῦ-στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος διάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου εἰς δύο συνασπισμοὺς³ ἀντιμαχομένους ἕνεκα προσωρινῶς ὑπαρξάντων συμφερόντων ἀλλ' ὡς τὴν ἔκφρασιν βαθυτέρων διαφορῶν μεταξύ δύο παρατάξεων, ἑκατέρας τῶν ὁποίων τὰ μέλη ἠνώνοντο διὰ μακροχρονίων δεσμῶν, οἵτινες δὲν μᾶς εἶναι πάντοτε ἀμέσως φανεροί. Ὑπεστήριξα ἐπίσης⁴ ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος δὲν ἦτο παρὰ ἓν ἐπεισόδιον μόνον τοῦ γενικωτέρου ἀνταγωνισμοῦ διὰ τὴν ἀποικιακὴν ἐξάπλωσιν τῶν πόλεων τῶν προπορευομένων ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου ἐπεισόδιον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ἀγὼν διὰ τὴν κατοχὴν τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου, ὁ πόλεμος μεταξύ Πάρου καὶ Νάξου⁵ καὶ εἴ τι ἄλλο πολεμικὸν ἐπεισόδιον τῆς ἐποχῆς⁶. Τῶν συνασπισμῶν τούτων τῆς πρωίμου ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδος ὁ χαρακτῆρ δὲν ἦτο βεβαίως ἐμπορικὸς μὲ τὴν συνήθη ἔννοιαν τῆς λέξεως. Ἡ Μίλητος π.χ. τὰς ἐμπορικὰς τῆς ἐπιδιώξεις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἐξ ἴσου καὶ μὲ τὴν Νάξον ὡς σύμμαχον ἀντὶ τῆς Πάρου. Θὰ ἐννοήσωμεν ἐπομένως καλύτερον τὴν σχέσιν τῆς Μιλήτου πρὸς τὴν Πάρον, ἐὰν ἀνεύρωμεν τὸν ὑπὲρ ἓν προσωρινὸν συμφέρον ὑπάρχοντα βαθύτερον λόγον, ὅστις ὑπόκειται ὡς ἀρχὴ τῆς σχέσεως ταύτης. Μία ὅλως ἰδιαίτερα σχέσις φαίνεται ὅτι ὄντως ὑπῆρχε μεταξύ τῆς Μιλήτου καὶ τῶν φιλικῶν πρὸς αὐτὴν Ἴωνικῶν πόλεων πρὸς τὴν Πάρον, ἡ ὁποία ἦτο σχεδὸν προέκτασις τοῦ Ἴωνικοῦ κόσμου τῆς Μιλήτου-Χίου ἐν τῷ κέντρῳ τῶν Κυκλάδων. Τοῦτο δεικνύω, νομίζω, ἐν τῇ μελέτῃ μου περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Ἀρχιλόχου πρὸς τὴν Πάρον⁷. Εἶναι, πιστεύω, βέβαιον ὅτι ὁ Ἀρχιλόχος μετέσχεν εἰς τὸν περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου πόλεμον ὡς πολίτης-ποιητῆς τῆς Πάρου. Διότι ἡ νῆσος ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶχε μείνει ξένη πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν φιλικῶν πρὸς αὐτὴν πόλεων Μιλήτου καὶ Ἐρετρίας⁸.

χαρακτηριστικὰ τοῦ πολέμου τούτου τονίζου κατὰ διαφόρους βαθμοὺς ὁ P. GARDNER, Cl. Rev. 34, 1920, 90 κέ., ὁ H. SCHAEFER, Staats-form und Politik, Leipzig 1932, 84 κέ., ὁ V. EHRENBERG, Ost und West, Brünn 1935, 63 κέ. Ὁ W. HELBIG, Sitzb. d. Ak. München 1911, 12 σ. 40 ἐ. εἶχεν ἀποδώσει εἰς τὴν Χαλκίδα τὴν εἰσαγωγὴν τῆς φάλαγγος εἰς τὸν πόλεμον θεωρήσας ὅτι οὕτω, εἰς τὰς χώρας ἔνθα ἀπόκλιζον, ἠδύνατο νὰ καταβάλουν τοὺς ἀριθμητικῶς ὑπερτέρους Ἰθαγενεῖς.—Ὁ τύπος Ἀηλάντιον πεδίον, ἤδη παρὰ ΚΑΛΛΙΜΑΧΩ, Ὕμνος εἰς Δῆλον στ. 289, εἶναι προσφορώτερος εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν, ἀντὶ τοῦ: Ἀηλαντιον πεδίον, ΟΜΗΡ. Ὕμν. εἰς Ἀπόλλ. 220, παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ κ.ἀ.

1 I 15. 3.

2 Ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 59, 82 κέ. Philologus 100, 1956, 37. L'Épellenisme contemporain 1956, 404 ἐ. Atti d. settimo Congr. d. Arch. classica I, 1961, 267 κέ. Entretiens Hardt X, 1964: Archilochos und Paros, σ. 36-86 Πρβλ. καὶ ὅσα ἐσημειώθησαν ἐν τῷ τοπικῷ περιοδικῷ «Ναξιακὸν Ἀρχεῖον», 1947, 59.

3 A.R. BURN, The so-called «Trade Leagues» in Early Creek History and the Lelantine war ἐν JHS 49, 1929, σ. 14 κέ. C. ROEBUCK, Ionian Trade and Colonisation, New York 1959.

4 Ἀκολουθῶν γενικωτέραν περὶ τοῦ πολέμου τούτου ἀντίληψιν πρβλ. καὶ κατωτ. σημ. 6.

5 Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 82 κέ.

6 Ὁ J. BOARDMAN, ἐ.ἀ. 29, θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐκδιώξις τῶν Ἐρετριέων ἐκ τῆς Κερκύρας τὸ 733 π.Χ. δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέπεια τῆς πρώτης φάσεως τοῦ ἀγῶνος περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου. Ὁ ED. MEYER, Gesch. d. Altert. III² (ὑπὸ E. STIEB, 1937), παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐπίθεσις τῆς Σάμου κατὰ τῆς Αἰγίνης ὡς καὶ ἡ τῶν Μεγαρέων κατὰ τῶν Σαμίων κατὰ τὸν ἀποικισμὸν τῆς Περίνθου ἦσαν προφανῶς συνέπεια τοῦ μεγάλου πολέμου ἀντικατοπτριζομένου ἐπίσης εἰς τὸν πόλεμον μεταξύ Κρότωνος καὶ Συβάριος.

7 Archilochos und Paros ἐν Entretiens Hardt X, 1964, σ. 54 κέ.

8 Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 82 κέ.

Ὅπως δ' ὁ δεσμός Πάρου-Μιλῆτου εἶχε βαθυτάτας τὰς ρίζας, οὕτω καὶ ἡ σχέσις τῆς Ἑρετρίας πρὸς τὴν Μίλητον ὀφείλετο εἰς ἕξ ἴσου πρωταρχικὰς αἰτίας.

Δεῖγμα τῆς τοιαύτης ἀκριβῶς σχέσεως εἶναι ἡ διὰ προσφάτως δημοσιευθείσης¹ ἐπιγραφῆς γενομένη διαπίστωσις ὅτι ἡ ἐκ τῆς Μιλῆτου κυρίως γνωστὴ² ἀρχὴ³ τῶν Ἄειναυτῶν ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ ἐν Ἑρετρία. Ὅτι ἡ νέα αὕτη ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὴν Ἑρέτριαν ἀποδεικνύουσιν, ἐκτὸς τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως, ὁ ὑπάρχων ῥωτακισμὸς ὡς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἀπαντῶντα ὀνόματα, καθὼς ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ ἐκδότης⁴.

Εἶναι τῶρα ἀσφαλὲς ὅτι οἱ Ἄειναῦται ἦσαν θεσμός ἐν τῇ Ἑρετρία, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἐν τῇ Μιλῆτι. Οὕτω ἀποκτῶμεν ἐν περαιτέρω κοινὸν πολιτικὸν γνῶρισμα, ὅπερ ἐνώνει στενῶς τὰς δύο πόλεις. Βεβαίως δὲ ὁ θεσμὸς ἦτο παλαιός.

Φαίνεται ἐπίσης, ὅτι αἴρεται ἀμέσως καὶ ἡ ἀπορία, διατὶ εἰς τόσον σπάνιος θεσμὸς τῆς ἀρχαιότητος ἀπῆντα εἰς δύο ἐχθρικὰς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅπωςδῆποτε δ' ἀσχέτους μεταξὺ τῶν πόλεις, τὴν Μίλητον καὶ τὴν Χαλκίδα⁵. Διότι αἱ δύο ἐπιγραφαὶ τῆς Εὐβοίας, δι' ὧν ἐμαρτυρεῖτο μέχρι τοῦδε ἡ καὶ ἐκτὸς τῆς Μιλῆτου ὑπαρξις τῶν ἀειναυτῶν εἶναι αἱ ἐπιγραφαί: ἀρ. [=IG XII 9 ἀρ.] 909 καὶ ἀρ. 923, αἱ ὁποῖαι ἀπεδίδοντο εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἦδη ἀντὶ τῆς Χαλκίδος ἀποδίδονται εἰς τὴν Ἑρέτριαν.

Διότι ὁ ἐκδότης τῆς νέας ἐπιγραφῆς βεβαιωτὶ⁶ ὅτι ἡ ἑτέρα τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἦτο εὐρημα ἐξ Ἑρετρίας γράφων αὐτολεξεῖ τὰ ἐξῆς: «L'inscription IG XII 9, 909

1 BASILE CHR. ΠÉΤΡΑΚΟΣ, Dédicace des ἀειναῦται d'Érétrie ἐν BCH 87, 1963, 545-547. Πρβλ. καὶ Ἀρχαιολ. Δελτίον 17 (1961/62) Β' [1963] σ. 155. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι κεχαραγμένη στοιχηδὸν εἰς τὴν βάσιν Ἑρμαϊκῆς στήλης, ἔχει δ' οὕτω: [Τ]ῶ[ν] Ἑρμῆν Ἄειναῦται | ἡδύρανοι ἐπὶ τῆς Τιμανδρίδου καὶ Τιμαρχίδου καὶ Σκύθου ἀρχῆς. Ὁ ἐκδότης χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ. Περὶ τῶν ἀειναυτῶν οὐδὲν ἄλλο παρατηρεῖ εἰμὴ ὅτι ἦσαν μία «association des marins» παραπέμπων εἰς Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ, Ἀρχ. Δελτ. 1, 1915, 161 σημ. 1.—Ἡ ἀνεύρεσις, καθ' ἑαυτήν, μιᾶς Ἑρμαϊκῆς στήλης μαρτυρεῖ βεβαίως ὅτι καὶ ὁ θεὸς Ἑρμῆς δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀνευρέσεως ἀλλὰ δὲν ἀποδεικνύει μίαν ἰδιαιτέραν, τοπικὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ, ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὴν θρησκευτικὴν ἰδιομορφίαν ἑνὸς τόπου. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπίσης IG XII 9, 234, τὴν ὁποίαν περαιτέρω ἀναφέρει ὁ ἐκδότης ὡς ἀπόδειξιν τῆς λατρείας τοῦ Ἑρμοῦ ἐν Ἑρετρία σ. 545, σημ. 1, τῆς δημοσιεύσεώς του, ἀνήκουσα εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς πόλεως ἐπίσης, δὲν ἀποδεικνύει τοπικὴν Ἑρετριακὴν λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ: πρόκειται διὰ τὴν εἰς τὰ γυμνάσια πάσης Ἑλληνικῆς πόλεως λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ ὡς προστάτου τῶν ἐκεῖ διατριβόντων. Διὰ τὴν περαιτέρω ἀναφερομένην ἐπιγραφὴν ἀρ. εβρ. 1132 οὐδεμία ἐνδειξις παρέχεται ἴσως καὶ αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ Γυμνασίου. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀποδεικνύουσα τὸ πικρὴν λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ ἡ ἐπιγραφὴ [Suppl.=IG XII Suppl.] ἀρ. 554: [ὑπὲρ τοῦ δεῖνος...] Βουλάρχου, ὅστις αἰρεθεὶς Γυμνασιαρχος, στ. 7: [καὶ τῶ] Ἑρμῆ τὴν θυσίαν συνετέλε-

σεν..., στ. 9 κέ., προσέτι [δὲ καὶ τῶν συνελθόντων εἰς τὰ] Ἡράκλεια. Ἐν Suppl. σ. 184, ἀρ. 559 εἰς τὴν ἐπιγραφὴν: «[...]ώ: Μενώνδρου | [...]εὶ ἀνέθηκεν», ἐνθα ὁ ἐκδότης σημειώνει «Velut [Ἑρμ]εῖ», προτιμότερα εἶναι ἡ συμπλήρωσις [Κόρ]εῖ ἢ [Ἄφροδίτ]εῖ ἐφ' ὅσον εἶναι γυνὴ ἢ ἀναθέτις.—Τὰ ἐν RE VIII (1913), στ. 740, 8 ἀναφερόμενα παραδείγματα λατρείας Ἑρμοῦ ἐν Ἑρετρία οὐδαμῶς ἀποδεικνύουν ταύτην: Ἡ ἐπιγραφὴ AJA 11, 1896, 188 ἀρ. 2 (=ἀρ. 235) ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν τῷ Γυμνασίῳ λατρευόμενον Ἑρμῆν, τὸ δὲ νόμισμα BMC Central Greece 99, πίν. XVII, 19 μὲ κεφαλὴν Ἑρμοῦ ἀνήκει εἰς τὸ κοινὸν τῶν Εὐβοέων—ὑποτίθεται μόνον ἢ ἐξ Ἑρετρίας προέλευσις—ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ὅπωςδῆποτε ἀποδεικνύει.

2 Βλ. κατωτ. σ. 9.

3 Ὡς ἀρχὴν τοῦλάχιστον χαρακτηρίζει τοὺς ἀειναῦτας ὁ ΗΣΥΧΙΟΣ· βλ. κατ. σ. 9.

4 ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ἔ.ἀ. 545-6. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τῆς ἐπιγραφῆς συνδέει μόνον τὸ Τιμαρχίδης πρὸς τὸ μολύβδιον ἔλασμα ἐκ Στύρων, ἀρ. 56, 388 (5ου αἰ.). Καὶ ἀργότερον ὁμοῦς τὰ ὀνόματα Τιμανδρίδης καὶ Τιμανδρος, Τιμαρχίδης καὶ Τιμαρχος εἶναι ἱκανῶς γνωστὰ ἐξ Εὐβοίας, ἐξ Ἑρετρίας δὲ σχεδὸν πάντα, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Σκύθης, ὡς δεικνύουν οἱ πίνακες ἐν IG XII 9 καὶ XII Supplem.

5 Ὁ WILAMOWITZ, Sitzungsber. d. Berl. Akademie 1906, IV σ. 78 καὶ σημ. 6, γράφων περὶ τῶν ἀειναυτῶν τῆς Μιλῆτου σημειοῦται, ὅτι οὗτοι «bezeichnenderweise» ἀπαντῶσι καὶ ἐν Χαλκίδι.

6 Αὐτ. σ. 545 θεωρῶν ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ ἀρ. 923 ἐξ Ἑρετρίας μετεφέρθη ποτὲ εἰς Χαλκίδα.

(trouvaille de Kourouniotis), et la nôtre, ont été découvertes à Érétrie. Kourouniotis associait l'inscription 909 avec les restes architecturaux d'un sanctuaire». Ἐξεπλάγην ἀναγνώσας ταῦτα διότι οὐδείς ποτε εἶχε δικαιολογήσει, διατι θεσμός ἀπαντῶν ἐν ἐπιγραφῇ εὐρεθείῃ ἐν Ἐρετρία ἀναφέρεται ὑπὸ πάντων ὡς Χαλκιδικός, οὐδείς δὲ ἐπίσης ἐμνημόνευσέ που ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ὄφειλε νὰ εἶχε μετακινηθῆ ἐκ Χαλκίδος εἰς Ἐρέτριαν, ἐφ' ὅσον οἱ μὲν ἀειναῦται ἐθεωροῦντο ἀνήκοντες εἰς τὴν Χαλκίδα, ἐνῶ ἡ ἐπιγραφὴ εἶχεν εὐρεθῆ ἐν Ἐρετρία. Ἐν τῷ λήμματι ὁμοῦς τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 909 ὁ ἐκδότης τοῦ σώματος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Εὐβοίας, ERICH ZIEBARTH γράφει τὰ ἑξῆς: «Aenautarum decretum. Eretriae in museo. Pars inferior dextra tabulae marimoraee. A. 0,31. saec. III. *Inventa Chalcide*¹». Αὐτὸ τοῦτο ὁμοῦς βεβαιοῖ καὶ ὁ εὐρὼν καὶ πρῶτος δημοσιεύσας τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ ὀρίζων μὲ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀκριβολογίαν τὴν Χαλκίδα ὡς τόπον εὐρέσεως².

Τὴν πληροφορίαν τοῦ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ ἐπαναλαμβάνει εἰς δύο εὐκαιρίας καὶ ὁ ἰδιαιτέρως ἐπίσης ἀσχοληθεὶς μὲ τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Εὐβοίας ADOLPH WILHELM³.

Διατὶ ἐπέμεινα ἐπὶ τῆς ἀνακριβοῦς ἐνδείξεως τοῦ ἐκδότου ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 προέρχεται ἐξ Ἐρετρίας εἶναι σαφὲς νομίζω, θὰ φανῆ δὲ ἀκόμη σαφέστερον ἐκ τῶν ἐπιφερομένων. Ἐὰν ὁ ἐκδότης ἔχει ἄλλους λόγους ἵνα πιστεύῃ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ 909 εἶναι Ἐρετριακή, οἱ ἀναγνώσται τὸ ἀγνοοῦμεν, ἀφοῦ τὸ ἀποσιωπᾶ, ἀρκοῦμενος ἵνα σημειώσῃ ὅτι αὕτη ἔχει εὐρεθῆ ἐν Ἐρετρία, ὅπερ ὁμοῦς δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ πράγματα.

Ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 εὐρέθη ἐν Χαλκίδι δὲν δικαιούμεθα, τό γε νῦν ἔχον, νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Ἄλλ' εἶναι ὄντως Χαλκιδικὴ ἡ ἐπιγραφὴ; καὶ ἀνήκει ὄντως εἰς τοὺς ἀειναύτας; Ὁ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ εἶχε συμπληρώσει Ἀεναύ[την]. Τὸ Ἀεναυ[τῶν] ἀνήκει εἰς τὸν AD. WILHELM: [...δεδόχθ]αι τῶι κοινῶι Ἀεναυ[τῶν], ἀρ. 909 στ. 2/3. Τὴν δυσκολίαν τῆς ἐκφράσεως ἄνευ τοῦ ἄρθρου—θὰ ἀνεμένομεν τῶι κοινῶι τῶν Ἀεναυτῶν—εἶχε παρατηρήσει ἤδη ὁ προτείνας ταύτην WILHELM. Βεβαίως ὁμοῦς καὶ τὰ ἄνευ ἄρθρου παραδείγματα, ἂν καὶ σπανιώτατα, δὲν λείπουν⁴. Ἄλλ' ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ μικρὰ δυσκολία Ἀεναῦται ἀντὶ Ἀειναῦται, τὴν ὁποίαν οὐδείς μέχρι σήμερον ἠρμήνευσε: διότι εἰς τὰ

¹ Τὰ κυρτὰ σημειῶνω ἐγώ.

² Ἐφ. Ἀρχ. 1899, 139 ἀρ. 2: «Εὐρέθη ὑπ' ἐμοῦ τῷ 1897 μεταξὺ λίθων λατομηθέντων ἐκ τοῦ χαμηλοῦ λοφίσκου τοῦ παρακειμένου τῷ ἀνωτέρω ἀγρῷ τοῦ Ἰ. Μουρτίκα... κατετέθη ὁ λίθος εἰς τὴν ἐν Ἐρετρία σὺλλογὴν ἀρχαίων ὑπ' ἀρ. 312». Ποῦ δὲ εὐρίσκειται ὁ ἀνωτέρω ἀγρὸς τοῦ Ἰ. Μουρτίκα σημειῶνει ὁ ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ σαφῶς, αὐτ. 133 ἀρ. 1: «Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ Ἰ. Μουρτίκας σκάπτων ἐν Χαλκίδι ἐν τῷ ἀγρῷ του κειμένῳ ἔξωθεν τῆς πόλεως πρὸς Ἀν., ὄπισθεν τῶν ξυλίνων παραπηγμάτων... τοῦ παλαιοῦ ὕδραγωγείου Χαλκίδος, ἅτινα νῦν ὀνομάζονται «τρεις καμάρες»... Βλ. καὶ IG XII 9, σ. 166 ἐν τῇ ἀρχῇ.

³ Ἐφ. Ἀρχ. 1905, 222: «ἐν ψηφίσματι εὐρεθέντι μὲν ἐν Χαλκίδι, τὰ νῦν δὲ ἐν τῇ ἐν Ἐρετρία Σὺλλογῇ ἀποκειμένῳ» καὶ Beiträge zur griechisch. Inschriftenkunde

(=Sonderschriften des österr. arch. Inst. in Wien Band VII) 1909, 123 ἀρ. 110: «In der in Chalkis gefundenen, aber jetzt in Eretria aufbewahrten Inschrift...». Δυστυχῶς ἡ ἐπιγραφὴ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀνευρεθῆ ἐν τῷ Μουσειῷ τῆς Ἐρετρίας, ὡς με πληροφορεῖ ὁ φίλος Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Βερδελῆς, ὃν εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν.

⁴ Beiträge, 123 κέ.: «Allerdings würde ich nach [δεδόχθ]αι τῶι κοινῶι vor dem Namen des Vereines gerne den Artikel sehen, doch entscheidet dieses Bedenken nicht gegen die Vermutung». Προχείρως σημειῶνω ὀλίγα παραδείγματα ἄνευ τοῦ ἄρθρου ἐκ τῆς Sylloge⁴, 493 στ. 28: τὸ κοινὸν Δηλίων, 767: τὸ κοινὸν Βοιωτῶν, Εὐβοέων κτλ., 544: τῶι κοινῶι Βοιωτῶν κ.ἄ. Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ κοινὴ χρῆσις ἐπιβάλλει τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἄρθρου.

μετὰ τοῦ ἀεὶ σύνθετα σπανιώτατα μόνον εὐρίσκομεν ἀντὶ τοῦ α(ἰ)εὶ τούτου τὸν τύπον ἀε-, ὅπως π.χ. εἰς τὸ ἀέναος. Βεβαίως ἢ ἀντίρρησης αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀποφασιστική, ὡς ἐπίσης περιορισμένης ἀποδεικτικῆς σημασίας εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν νέαν ἐπιγραφὴν τῆς Ἐρετρίας καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀρ. 923 λέγεται ἀπλῶς Ἀειναῦτ[αι οὐχὶ δὲ κοινὸν (τῶν) Ἀε(ι)ναυτῶν. Παρατηρητέον ἐπίσης ὅτι ἐν στ. 7 τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 909 ἀναγινώσκειται: [...ὄπου ἄν δ]όξῃ τοῦ Ἱεροῦ ἐν καλλί[στωι εἶναι...]: παραβλητέος ὁμως εἶναι ὁ τοιοῦτος ὄρισμός πρὸς τὸ λεγόμενον ἐν τῷ Ἐρετριακῷ ψηφίσματι, ἀρ. 230, στ. 4 κέ.: [...στῆ]σαι ἐν τῷ Ἱερῶι [...ὄπου] ἄν δοκεῖ ἐν καλλί[στωι...].

Ἄλλὰ καὶ τὰ κύρια ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης φαίνονται νὰ ὀδηγῶσι πρὸς τὴν Ἐρέτριαν¹: οὕτω π.χ. τὸ ὄνομα Ἀρχέμαχος, ἀρ. 909 στ. 9. Ὡς δεικνύεται ἐν τοῖς πίναξι τοῦ IG XII 9 τὰ ἀπὸ τοῦ Ἀρχε- σύνθετα ἀπαντῶσιν ἐν πλήθει εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Τὸ ὄνομα Διονυσοφάνης, αὐτ. στ. 3, εἶναι ἐπίσης Ἐρετριακὸν ὡς καὶ πάντα τὰ ἀπὸ τοῦ Διονύσου θεοφόρα ὀνόματα.

Οὕτω ἐνῶ οὐδὲν ἀσφαλὲς Χαλκιδικὸν στοιχεῖον ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἡ δυνατότης συσχετίσεως αὐτῆς πρὸς τὴν Ἐρέτριαν εἶναι πολὺ μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ ἀποκλείηται ἢ κατὰ τινα ἐποχὴν μεταφορὰ ταύτης ἐκ τῆς Ἐρετρίας εἰς τὴν Χαλκίδα. Εἶναι ὁμως προτιμότερον τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης νὰ τὸ ἀφήσωμεν κατὰ μέρος. Ἡ ἐποχὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ ἐὰν ἀκόμη αὕτη προήρχετο ἐκ τῆς Χαλκίδος—ὅπερ εἶναι λίαν ἀπίθανον—δὲν παρέχει τὴν ἐγγύησιν ὅτι διατηρεῖ ἀναλλοίωτον τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω.

Τοῦτο συμβαίνει ὀλιγότερον μὲ τὰς δύο ἄλλας ἐπιγραφάς². Ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 923 ἔχει δυστυχῶς ἀπολεσθῆ. Συμφώνως ὁμως πρὸς τὴν ἐν IG παρεχομένην ἀνάγνωσιν καὶ πρὸς τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων πρόκειται περὶ ἐπιγραφῆς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος ὀδηγούσης δὲ πρὸς τὴν Ἰστίαϊαν³. Διότι εἰς ταύτην ἀνήκουσιν οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀσφαλῶς ἀναφερόμενοι Ὀροβ[ιεῖς], στ. 4 καὶ 5, τὴν δὲ ὑπαρξίν ἀειναυτῶν ἐν τῇ Ἰστιαίᾳ δικαιολογοῦν ἡ ναυτικὴ ἀπασχόλησις καὶ αἱ ἐμπορικαὶ αὐτῆς σχέσεις μετὰ τῶν πλέον ἀπομεμακρυσμένων Ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ Ἰστίαϊα ἀναφέρεται ἤδη ἐν Νεῶν Καταλόγῳ, Β 537. Ἡ σχέση πρὸς τὴν Σινώπην, ἀποικίαν τῶν Μιλησίων, ἔστω καὶ ἐκ μεταγενεστέρων σχετικῶς χρόνων μαρτυρουμένη, εἶναι χαρακτηριστικὴ μιᾶς ἀναλόγου πρὸς τὴν Ἐρέτριαν ναυτικῆς δραστηριότητος συνδεομένης δὲ ἐπίσης πρὸς τὴν Μίλητον. Δυστυχῶς περισσότερα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τῆς ἐπιγραφικῆς ταύτης μαρτυρίας.

¹ Ὅσον καὶ ἄν δὲν πρέπει νὰ παροραθῇ τὸ γεγονός ὅτι ἐκ τῆς Ἐρετρίας ἔχουν διασωθῆ πολὺ περισσότερα ὀνόματα ἢ ἐκ τῆς Χαλκίδος.

² Ὁ Η. ROEHL, Inscr. gr. ant. (1882) 375, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς διὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀρ. 923 θεωρουμένην Χαλκιδικήν: «De Milesiorum factione, cui erat nomen ἀειναῦται, narratiunculam tradit Plutarchus, quaestt. gr. p. 298 C; ex qua non multum utilitatis redundat ad hunc titulum intellegendum».

³ Περὶ τῆς Ἰστιαίας πρβ. GEYER, σ. 82 καὶ Suppl. [=IG XII Suppl. 1939] σ. 198 (ZIEBARTH). Ἡ Ἰστίαϊα ἦτο ναυτικὴ καὶ ἐμπορικὴ πόλις διατηροῦσα στενάς σχέσεις καὶ μὲ τοὺς πλέον ἀπομεμακρυσμένους τόπους.

Πρβ. τὸν προξενικὸν κατάλογον ἀρ. 1187 καὶ τὸ ψηφίσμα περὶ τῶν Σινωπέων ἀρ. 1186, ἐν τῷ ὁποίῳ οὗτοι χαρακτηρίζονται «ἐκ παλαιοῦ φίλοι καὶ ἀδελφοί» τῶν Ἰστιαίων. Ἄλλ' οἱ Σινωπεῖς εἶναι ἀποικοὶ τῶν Μιλησίων ἔστω δὲ καὶ ἀμυδρῶς διαφαίνεται καὶ τῆς Ἰστιαίας, ὡς καὶ τῆς Ἐρετρίας, σχέσις πρὸς τὴν Μίλητον, ἥτις ἀσφαλῶς κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα, εἰς ὃν ἀνήκει τὸ ψηφίσμα, ἦτο ἀνάμνησις παλαιότερας. Ἀπολλοφάνης Τηλεφάνου Μιλήσιος μαρτυρεῖται τεθαμμένος ἐν Ἰστιαίᾳ, ἀρ. 1199, κατὰ τὸν 2^{ον} π. Χ. αἰ. Περὶ Ὀροβίων GEYER, σ. 95. Εἰς Ὀροβιεύς ἀνήκεν εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς Ἰστιαίας κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικούς χρόνους, πρβ. ἀρ. 1186, στ. 3.

Οὕτω ἐκ τῶν τριῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἀειναύτας ἢ μία, ἢ νεωστὶ δημοσιευθεῖσα εἶναι ἀσφαλῶς Ἑρετριακή: Τῶν δύο μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἢ μὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν Ἑρέτριαν, ἢ ἀρ. 909, ἢ ἑτέρα ἀσφαλέστερον ἴσως δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ἰστίαian.

Ὁ πιθανώτατα ἐπιβαλλόμενος ἀποχωρισμὸς τῶν δύο Χαλκιδικῶν μέχρι τοῦδε θεωρουμένων ἐπιγραφῶν ἀπὸ τῆς Χαλκίδος—πρὸς τὴν ὁποῖαν, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, οὐδεμία ναυτικὴ δραστηριότης συνδέεται—αἴρει πᾶσαν ἐπιφύλαξιν διὰ τὴν πρὸς τὰ ναυτικὰ συσχετίσιν τῶν ἀειναυτῶν.

Ἡ λέξις *Ἀειναῦται* ἀνήκει εἰς δμάδα οὐσιαστικῶν ἐχόντων τὸ *ἀεὶ* ἢ *αἶ*, αἰολιστὶ *ἄ* ὡς πρῶτον συνθετικόν. Περὶ τῆς σημασίας τούτων διέλαβε πρὸ ἀρχαίων ἐτῶν ὁ HOFFMANN ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Μιλήτου, *ἀιποιεῖν* καὶ τοῦ Χιακοῦ *αἶδασμος*: *ἐγδίδομεν τὴν γῆν αἶδασμον*, ἀπαντῶντος δὲ ἐν ὀλίγον μεταγενεστέρῳ ἐπιγραφῇ καὶ ὑπὸ τὸν τύπον *αἶδασμος*: *ἄ φέρει δασμὸν αἶδασμον*¹.

Οὗτος ἐθεώρησεν ὅτι τὸ *ἀεὶ*, ἀρχικῶς *αἶ* εἶναι παλαιὰ πρόθεσις σημαίνουσα *ἐπί*, ἣτις ὁμως ἐνωρὶς ἐθεωρήθη, ὅτι ἦτο τὸ ἐπίρρημα *ἀεὶ*. Οὕτω τὰ μετὰ τοῦ *ἀεὶ* τούτου σύνθετα οὐσιαστικά θὰ ἐσήμαινον ὅτι καὶ τὰ μετὰ τῆς *ἐπί*. Ἄιδασμος οὕτω εἶναι ὁ *ἐπί δασμῶ*, ὅπως ἀκριβῶς ἐφήμερος=ὁ ἐπὶ τῇ ἡμέρῳ, ἐπίφθονος=ὁ ἐπὶ φθόνῳ, τόκοι ἐπίτοκοι² = τόκοι ἐπὶ τόκοις, ἐπίκαιρος=ὁ ἐπὶ καιρῶ κ.π.ᾶ.

Χαρακτηριστικὸν τῆς χρήσεως ταύτης ἐθεώρησεν ἐπίσης τὸ *ἀειναύτης*, διὰ τὸ ὁποῖον ὁμως διετήρησεν ἐπιφυλάξεις ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλιποῦς αὐτοῦ ἐξ Εὐβοίας παραδόσεως καθὼς καὶ τὸ *ἀ(ε)ίστιος*: ὁ ἐπὶ σίτῳ καλούμενος εἰς τὸ πρυτανεῖον. Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην δύναται νὰ ταχθῇ καὶ τὸ *ἀειπάρθενος*³, ὅπερ οὕτω θὰ ἦτο πολὺ περισσότερον εὐνόητον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς *ἐπὶ παρθενία ἱερομένης*. Οὕτω εἰς τὴν παλαιότεραν μνειάν τῆς λέξεως ἐν τῷ νεωστὶ γνωσθέντι ὕμνῳ τοῦ Ἄλκαίου⁴ ὅπου ἢ Ἄρτεμις ὑπισχνεῖται εἰς τὸν Δία *αἶ παρθένος ἔσομαι*, πολὺ δὲ περισσότερον εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν Ἑστιάδων ἐν Ρώμῃ ὡς *Ἰερειῶν ἀειπαρθένων* ὑπὸ τοῦ Δίωνος Κασσίου⁵ θὰ ἠδυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποστηρίξωμεν μίαν ἐρμηνείαν τοῦ πρώτου συνθετικοῦ *ἀεὶ*=ἐπί.

1 Ο. HOFFMANN ἐν SGDI IV 4 (1915), 863, 894 κέ.— *Ἀιποιεῖν*, αὐτ. σ. 861 ἀρ. 35, στ. 11.— *Ἀιδασμος*, αὐτ. 5661 στ. Α 26.— *Ἀιδασμος* ἐν Ἀθηνᾶ 20, 1908, 163 κέ., ἀρ. 3. LAUM, *Stiftungen* II 71, ἀρ. 62, στ. Α2 καὶ Β3. Τὸ τμήμα Α τῆς ἐπιγραφῆς καὶ παρὰ F. G. MAIER, *Gr. Mauer Bauinschriften* I, 1959 σ. 192, ἀρ. 51.

2 ΠΛΑΤΩΝ Νόμοις 842 D: *ναυκληρικῶν μὲν γὰρ... καὶ δανεισμῶν καὶ ἐπιτόκων... ἀπήλλακται*. Ὁ ἐπίτοκος τόκος καὶ ὁ δασμὸς ἀ(ε)ιδασμος εἶναι ἐντελῶς παραλληλοὶ ἐννοιαί.

3 Ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικά χωρία περιέχοντα τὴν λέξιν συνεκέντησεν ὁ DEMETRIUS J. GEORGIAS, Γέρας Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 322 κέ. παραπέμπων περὶ τῆς λέξεως εἰς RE XVIII (1942), στ. 1936 κέ. ἐν λ. *παρθένος* καὶ ΚΙΤΤΕΛ, *Theologisches Wörterbuch* 5 (1953) 824. Ὁ Νεοελληνικὸς τύπος «ἀ π ἄ ρ θ ε ν ο ς» (πρβ. GEORGIAS, ἔ.ἀ. σ. 333 κέ. μετὰ βιβλιογραφίας καὶ

προχείρωσ: Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐν λ.), φαίνεται ὅτι ὄντως προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου *ἀειπάρθενος*, τοῦ ὁποῖου ἐπίσης ἢ ἐννοία εἶναι ἐπιθετική, ὡς φαίνεται ἀσφαλῶς ἐκ τῆς παρὰ ΔΙΩΝΙ ΤΩ ΚΑΣΣΙΩ, χρήσεως, κατ. σημ. 5.

4 *Ἄει παρθένος ἔσομαι*, D. PAGE, *Sappho and Alcaeus* 261; LOBEL-PAGE, *Poetarum Lesb. fragmenta*, Ἄλκαϊος T1 (=303) στ. 5. Πρβ. καὶ *Class. Quart.* 3, 1952, 1 κ. ἐ. Πρόκειται περὶ τοῦ *ἀεὶ παρθένος ἔσομαι*, μόνου γνωστοῦ στίχου ἐκ τοῦ ὕμνου, ἀποδιδομένου τέως εἰς τὴν *Σαπφῶ*, DIEHL² Ἀπόσπ. 102. Ὁ PAGE παραβάλλει πρὸς ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΝ, Εἰς Ἄρτεμιν στ. 6: *δός μοι παρθενίην αἰώνιον, ἄπα, φυλάσσειν*. Τὸ αἰώνιον ἀποδίδει τὸ *αἶ* τοῦ Ἄλκαϊου ἀλλὰ τὸ *παρθενίην φυλάσσειν* ἐπιτρέπει τὴν σύναψιν πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ: ἐπὶ παρθενίῳ βιώσομαι.

5 Ἐκ πολλῶν χωρίων τοῦ ΔΙΩΝΟΣ ΚΑΣΣΙΟΥ πρβλ.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐπίσης καλεῖ τὰς Ἑρινῦς *αἰ παρθένους*¹. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἑρσιχίου *αἰ-βλῶων=ἐπιρῳέων* θὰ ἦτο ἐπίσης ἰσχυρὸν στήριγμα, ἴσως καὶ ἡ ἄλλη γλῶσσα ἐν τῇ Σούδα, *αἰεπλανα=πεπλανημένα, φλύαρα...αἰεπλανα χεῖλα γρηός*.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ σημειωθῆτω ἀκόμη ὅτι τὸ αὐτὸ αἰ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς πρῶτον συνθετικὸν εἰς τὴν ὀνομασίαν Ἀμνήμονες, δι' ἧς κατὰ τὸν Πλούταρχον Ἑλλ. Αἰτ. 4, p. 292 Α-Β ἐκαλοῦντο ἐν Κνίδῳ οἱ ἐξήκοντα πρόκριτοι, ἄνδρες ἐκ τῶν ἀρίστων, οἷς, οἷον ἐπισκόποις ἐχρῶντο διὰ βίον καὶ προβούλοις. Ἀλλὰ τὸ αἰ- τοῦτο, ὅπερ ἦτο τὸ πρῶτον συνθετικὸν τῆς λέξεως συνεκδραμὸν πρὸς τὴν συνήθη δίφθογγον *αι*, τὴν καταχρηστικὴν δέ, εἶχε λάβει ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου τὴν προφορὰν τοῦ *α*, ὥστε Ἀμνήμονες = Ἀ(ε)μνήμονες², ὅπερ θὰ ἦτο ἐπίσης ἐν στήριγμα τῆς ὑποθέσεως τοῦ HOFFMANN. Ἐπιμνήμονες εἶναι πολὺ εὐνοητότερον ἐν τῇ περιστάσει ἢ τὸ πάντοτε μνήμονες, διότι βεβαίως οἱ μνήμονες εἶναι πάντοτε μνήμονες. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀμηχανία τοῦ Πλουτάρχου, αὐτ., ἵνα ἐρμηνεύσῃ τὸ ὄνομα τῶν προκριτῶν τούτων ἀνδρῶν τῆς Κνίδου: *ὡς ἂν τις εἰκάσειε διὰ τὸ ἀνυπεύθυνον, εἰ μὴ νῆ Δία πολυμνήμονές τινες ὄντες*.

Ἄλλ' οἱ εἰδικοὶ οὐδαμῶς δμιλοῦν πλέον περὶ τῆς ἐρμηνείας ταύτης θεωροῦντες αὐτὴν ὡς ἀπίθανον³ καὶ βεβαίως δὲν θὰ ἐπεθύμουν νὰ εἰσέλθω εἰς μίαν εἰδικωτέραν συζήτησιν. Ἀνέφερον τὴν γνώμην ταύτην διότι διὰ τῆς ἐρμηνείας αἰναύτης=ἐπιναύτης⁴, ὃ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ἢ τῶν ναυτῶν, θὰ ἐνοεῖτο εὐχερέστερον τὸ λειτούργημα, τὸ ὁποῖον ἤσκουν οἱ αἰναῦται. Οἱ «πάντοτε ναῦται», οἱ κωπηλάται, εἶναι ἔννοια τὴν ὁποῖαν ἀσφαλῶς—τούλάχιστον κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν—δὲν εἶχεν ἡ λέξις. Ἦδη οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ εἶχον παρατηρήσει τὴν σχετικότητα τὴν ἐνυπάρχουσαν εἰς τὸ ἐπίρρημα *αἰε*⁵. Συχνότατα ἀντιστοιχεῖ εἰς βραχυτάτην χρονικὴν ἔκτασιν, ἴσως δὲ ἡ ἔννοια

XXXVI 35.4: *Ιερῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν αἰ-παρθένων ὑπὲρ τοῦ δήμου ποιηθέντων*. Πρὸς τὴν συνήθη ἔννοιαν τοῦ *αἰε*=πάντοτε, εὐρίσκειται εἰς ἀντίθεσιν γεγονός τὸ ὅτι μετὰ μίαν ὠρισμένην περίοδον ἱερατείας ἐπετρέπετο ὁ γάμος εἰς τὰς Ἑστιάδας, ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Νουμᾶς 10.

1 Ἐν Αἴαντι στ. 835. Ὁ ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ σημειοῦται: *Μυθικὸν δὲ ἐστὶ τοῦτο. ὑπονοεῖν δὲ χρὴ τὰς ἀδωροδοκῆτους καὶ οὐχὶ χρανθῆναι δώροις δυναμένας ὑπὸ τῶν ἀδικούντων*. Ἡ αὐτὴ παρατήρησις καὶ ἐν ΣΟΥΔΑΙ. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἡ ὀνομασία ἀνάγεται εἰς παλαιωτάτην ἀντίληψιν.

2 Γλωσσικῶς σὺδμεμία δυσχέρεια ὑπάρχει διὰ τὴν μετατροπὴν τοῦ Ἀμνήμονες εἰς Ἀμνήμονες ἐκ τῆς συμπτώσεως τοῦ αἰ πρὸς ἀπλὴν καταχρηστικὴν δίφθογγον, πρβλ. *Φιλαιδης > Φιλιάδης*, ὡς καὶ *Ἡρωίδης > Ἡρώδης* κ.ἄ. Καὶ εἰς τὰ Νέα Ἑλληνικά τὸ *αι* ἔδωσε συνήθως ε ἄλλὰ καὶ α (καταχρηστ. δίφθογγος) ὡς λάδι, δαδί κ.ἄ. Τὸ Ἀμνήμονες ἐν RE I (1894), στ. 1870 ἐν λ. (SZANTO) θεωρεῖται ὡς σημαῖνον ἀρχὴν τινα ἀνευ εὐθύνης. Εἰς τὰ ἐτυμολογικὰ λεξικά οὐδὲν γράφεται. Παρὰ W. PRELLWITZ, *Etymol. Wörterb. d. gr. Sprache* (1905), ἀναφέρεται Ἀμναμος (Λυκόφρ. 144,872) καὶ ἀμνά-

μων (ΠΟΛΥΔ. 3, 19)=ἀπόγονος ὡς μὴ ἔχων μνήμην.— Ἡ ἐτυμολογία τοῦ H. v. HERWERDEN, *Lexikon*², 1910, ἐν λ.: *procul dubio=ἀναμνάμονες comparandum cum pervulgato nomine μνάμονες sive μνήμονες; cf. ἀμνάσκειν* [=ἀναμνήσκειν] δὲν φαίνεται πιθανώτερα. Ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ αἰεπάρθενος) ἀπάρθενος, εἶναι, νομίζω, ἀποφασιστικὴ. Πρβ. BUSOLT, *Griechische Staatskunde*³, 362 καὶ σημ. 1, ὅστις παραβάλλει τούτους πρὸς τὴν ἐξ Ἀργείου Πάγου Βουλὴν, βλ. κατ. σ. 41.

3 A. THUMB - A. SCHERER, *Handbuch d. gr. Dialekte* II, 283 § 4. Τὴν παραπομπὴν χρεωσιῶ εἰς τὴν κυρίαν Κικὴν Μαλικούτη. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ εἶδον συζητουμένην τὴν γνώμην ταύτην τοῦ HOFFMANN. Τὸ αἰεπαιεῖν γράφεται ἀναλελυμένον εἰς δύο, ὡς π.χ. SCHWYZER, *Dialectarum. Exempla...* ἀρ. 127, στ. 11.

4 Τῶν μετὰ προθέσεως συνθέτων ὑπάρχουν σημασιολογικῶς δύο τύποι, Α τοῦ ὁποίου παραδείγμα: *ἐνδημος=ὃ ἐν τῷ δήμῳ* καὶ Β: *ἐμνηχος=ὃ ἐν τῷ ὑπάρχει ψυχῇ=ὃ ἔχων ψυχὴν ἐν ἑαυτῷ* πρβ. H. FRAENKEL, *Εφήμερος ἐν Wege und Formen frühgriech. Denkens*, σ. 23 σημ. 2 (βιβλιογρ.). Ἐπιναύτης θὰ ἐσημαίνεν οὕτω: ὃ ἐπὶ τῶν ναυτῶν.

5 Πρβλ. τὰ ἐν τῇ ΣΟΥΔΑΙ ἐν λ. *αἰε*: *εἰώθασι τὸ αἰε*

ἀει=ἐκάστοτε σημασιολογικῶς θὰ ἠδύνατο νὰ σχετισθῆ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπὶ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ HOFFMANN. Ἦτοι ἂν μὴ ἔτυμολογικῶς, σημασιολογικῶς ὁμως ὑπάρχει μία ἰδιαιτέρα ἀπόχρωσις εἰς τὸ *ἀ(ε)λί* τὸ μετὰ τῶν οὐσιαστικῶν κυρίως σύνθετον, τὴν ὁποῖαν θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ ὀρίσωμεν ὡς σημαίνουσαν τὴν ἐκάστοτε ἦτοι: κατὰ μίαν ὠρισμένην περίοδον ἢ ἕκτασιν ἕξ α ρ σ ι ν τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ.

Ὁ WILAMOWITZ¹ συνεσχέτισε τοὺς Ἀειναῦτας πρὸς τοὺς *Ναυκράρους*² τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐθεώρησε ὅτι καὶ ἐδῶ ἔχομεν μίαν πρῶτον ἐκδήλωσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς τριηραρχίας· ἡ ἰσχύουσα ἔτυμολογία τοῦ ναύκραρος, ἐκ τοῦ *ναυ-κρᾶσ-ρο-ς, κεφαλὴ τῆς νηός, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ὑποστηρικθείσης ἀνωτέρω ἐρμηνείας τοῦ ἀειναῦται. Σχετικῶς πρὸς τοὺς ναυκράρους οὐδεὶς πλέον ἀμφισβητεῖ τὴν πρὸς τὰ πλοῖα σχέσιν αὐτῶν, ἦτις ἦτο τὸ κύριον αὐτῶν μέλημα. Πρὸς τὴν ἐκ τῆς θαλάσσης ἀρχὴν τῶν λέξεων τούτων σχετίζεται βεβαίως καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως *Ναύκρατις*, ἔνθα ἡ ιδιότης τῶν κατοίκων μεταβιβάζεται εἰς τὴν προσωποποιουμένην πόλιν. Πρὸς τὰ ναυτικὰ πράγματα σχετίζεται ἐπίσης τὸ ὄνομα τῆς πόλεως *Ναυπάκτου*³. Ἐν παράδειγμα ὁμοίου σχηματισμοῦ θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω, ἀκριβῶς δὲ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἐρετρίας.

Ἀειναῦται δὲν δύναται κατὰ ταῦτα νὰ εἶναι εἰμῆ οἱ ἐφοπλισταί, ὡς λέγομεν σήμερον, καὶ οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰς θαλασσίας ἐπικοινωνίας τῆς πόλεως. Τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐφοπλιστοῦ ἐκφράζει—περίπου—ἡ λέξις *ναύκληρος* ἀργότερον. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμῆ αὐτῆ αὐτῆ ἡ λέξις *ναύκραρος*⁴, ἀνάλογος τῆς ὁποίας σχηματισμὸς ἦτο, ἀνατολικώτερον τῶν Ἀθηνῶν, ὁ τύπος *ἀειναῦτης*. Οὕτω ἡ παρὰ LIDDELL-SCOTT-JONES διδομένη

καὶ ἐπ' ὀλίγον χρόνον τάττειν, ὡς καὶ Ὁμηρος ἔχων κότον ἔμμενές αἰεὶ (N 517) καὶ Σοφοκλῆς ἔχων τὸν αἰεὶ βίον. τουτέστι τὸ μακρὸν γῆρας, τὴν ζωὴν (Οἰδ. Κολ. 1584). Πρβ. καὶ FRISK, Etym. Wörterb. ἐν λ. αἰεὶ.

1 U. v. WILAMOWITZ - MOELLENDORFF, Über die ionische Wanderung ἐν Sitzber. Berl. Akad. 1906, IV, 77. Περὶ τῶν ἀειναυτῶν βλ. ἐπίσης RE I (1894), στ. 477 καὶ XV (1932) στ. 1594, 55 ἔ. J. RÖHLIG, Der Handel von Milet, Hamburg 1933, 61. BUSOLT [-SWOBODA], Griech. Staatskunde⁸ I, 177 σημ. 4, 211. G. GLOTZ, La cité grecque, 75, 76 καὶ Hist. grecque I, 278 σημ. 130. G. DE SANCTIS, Storia dei Greci I, 436 κέ. 519.

2 Ὁ WILAMOWITZ, αὐτ., θεωρεῖ ὅτι εἰς τὰς πόλεις, οἷα ἡ Μίλητος, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργησαν τὴν νέαν τάξιν κατὰ τοὺς πρῶτους ἀρχαίους χρόνους, τὸ ἱπικὸν ἀντικαθίστατο βαθμιαίως διὰ τοῦ ναυτικοῦ· οἱ ἀειναῦται ἦσαν οὕτω ἀντίστοιχοι πρὸς τοὺς ναυκράρους τῶν Ἀθηνῶν—ἐκάστη ναυκραρία ἦτο ὑπόχρεως νὰ παρέχῃ δύο ἵππους καὶ μίαν ναῦν· οἱ ναύκραροι δέ, ὡς γνωστόν, ἦσαν οἱ πρόδρομοι τῆς Ἀθηναϊκῆς τριηραρχίας. Τί ὁμως ἀκριβῶς ἦσαν οἱ ἀειναῦται, τριηραρχοὶ, πλοιοκτῆται ἢ ναῦται, παρατηρεῖ ὁ WILAMOWITZ, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν. Ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλῶν ναυτῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀποκλείεται ἀσφαλῶς. Ὁ WILAMOWITZ τὸ ἐσκέφθη διότι δὲν ἐδέχθη τὴν ὑπὸ τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ (βλ. κατ.) παρεχομένην ἐρμηνείαν περὶ τῶν ἀειναυτῶν τῆς Μιλήτου· Περὶ τῶν ν α υ κ ρ ᾶ ρ ο ν : μετὰ

τὸ περιφώνητον ἄρθρον τοῦ HELBIG, Les vases du Dipylon et les naucraries, Mémoires de l'Acad. d. Inscriptions 36, I, 1898, 387 κέ. βλ. RE III, A (1929), 974 κ. ἔ. (ALY) καὶ XVI (1935), 1938 (HOMMEL). BUSOLT [-SWOBODA], 566, 599, 817 κέ. HASEBROEK, Gr. Wirtschafts- und Gesellschaftsgesch. I, 55 κ. ἔ. E. ZIEBARTH, Beiträge z. Gesch. d. Seeraubs und Seehandels im alten Griechenland, Hamburg 1929, σ. 4. G. GLOTZ, Hist. gr. I, 402. H. BERVE, Gr. Gesch. I, 169, H. A. OMEROD, Piracy in the Ancient World, 1924, 96. P. N. URE, The Origin of Tyranny, 1922, 329 κέ. G. S. KIRK, Ships on Geometric Vases BSA 44, 1949, 93 κέ., ἰδίᾳ H. BENGTSON, Gr. Gesch. 111 καὶ σημ. 2. C. HIGNETT, A History of the Ath. Constitution, 1952, 81 κέ. Περὶ τῆς ἔτυμολογίας τῆς λέξεως πρβ. FRISK, Etymologisches Wörterbuch ἐν λ. ναύκληρος· τὴν λέξιν ἔτυμολογεῖ δι' ἀνομοιώσεως καὶ συγχρόνου συσχετισμοῦ πρὸς τὸ εὐνοητότερον κληρος ἐκ τοῦ ναύκραρος. Παρ' ἨΣΥΧΙΩΙ διασφύζεται: ναύκλαροι, δήμαρχοι, ὑπηρέται. Τὸ ναύκραρος ἐκ τοῦ *ναύ-κρᾶσ-ρο-ς: τὸ κρᾶσ-ρο παρὰ τὸ κέρα-ς εἶτε ὀρθότερον κρᾶσ-ρο τὸ ὑπάρχον εἰς τὴν λ. κρανίον, κᾶρα. Ὡστε ναύκραρος=ὁ ἰστάμενος εἰς τὸ ἄκρον ἐνὸς πλοίου. Ἀναλόγως καὶ παρὰ J. B. HOFFMANN, Etym. Wörterb. ἐν λ. ναύκραρος, ναύκληρος. Περὶ τῶν πρῶτων τῶν ναυκράρων βλ. καὶ κατωτ. σ. 41 κέ.

3 Πρβ. RE XVI (1935), στ. 1979 ἐν λ.

4 Πρβ. ἀνωτ. σημ. 2.

ἐρμηνεία εἰς τὴν λέξιν *ἀειναύτης*: board of magistrates... (Cf. *ναῦος* [αἰολ.=*ναός*]; wrongly expl. by Plu. 1. c. [=βλ. κατ.] *as meeting on board ship*) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στοχάζηται τοῦ ἀληθοῦς. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν WACHSMUTH¹, ὅστις συνάπτων τὴν λέξιν πρὸς τοὺς ναυκράτους τῶν Ἀθηναίων ἐθεώρει ὅτι τὸ *ναῦ*- ἐδῶ δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ *ναῦς*, ἀλλ' ἐκ τοῦ ῥήματος *ναύω*, ὡς παρ' Ἡσυχίου, *ναύειν ἰκετεύειν. παρὰ τὸ ἐπὶ τὴν ἐστίαν καταφεύγειν τοὺς ἰκέτας* ὁμοίως καὶ παρὰ Φωτίῳ παρέχεται ἡ αὕτη ἐρμηνεία: *ἐπεὶ ἐν τοῖς ναοῖς ἦσαν ἢ παρὰ τὴν ἐστίαν, παρὰ τὸ ἐναῦσαι*. Ἡ ἐρμηνεία ὅμως αὕτη ὀφείλεται μᾶλλον εἰς ἀμηχανίαν. Ἐνα ἀκριβέστερον ὄρισμὸν τῆς ἀρχῆς τῶν Ἄειναυτῶν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ παράσχωμεν κατωτέρω.

Κυριωτάτη μαρτυρία περὶ τῶν ἐν Μιλήτῳ ἀειναυτῶν εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου, Ἑλλην. Αἰτίοις 32, p. 298 c², καθ' ἣν ἀειναῦται παρὰ Μιλησίοις ἦσαν οἱ δυνατοί, οἱ ὅποιοι ἐμβαίνοντες εἰς τὰ πλοῖα «ἐβουλεύοντο περὶ τῶν μεγίστων». Ἡ ἕτερα μαρτυρία εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου: *ἀειναῦται, ἀρχῆς ὄνομα παρὰ Μιλησίοις*. Ἡ εἰδησις αὕτη τοῦ Πλουτάρχου ὅτι οἱ δυνατοὶ ἐν Μιλήτῳ ἐβουλεύοντο ἐπὶ τῶν πλοίων πόρρω τῆς γῆς, σημαίνει προφανῶς πόσον ἐτονίζετο ἡ ἰσχὺς τῆς θαλάσσης παρὰ τοῖς Μιλησίοις καὶ πόσῃν δύναμιν εἶχον οἱ ὑπεύθυνοι διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἰσχύος ταύτης.

Δὲν ἦτο μικροτέρα ἡ σχέση τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν³, μάλιστα δὲ κατὰ μίαν περίοδον ἴσως καὶ κάπως παλαιότεραν ἐκείνης τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως τῆς Μιλήτου. Εἰς τὴν Ἐρετρίαν ἀποδίδεται καὶ μία περίοδος θαλασσοκρατίας⁴.

Ἡ ἰδιαίτερα σχέση τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν δὲν ἔχει ἴσως τονισθῆ μέχρι σήμερον εἰς ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν. Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ σημειώσω ὀλίγα μόνον γεγονότα ἵνα, περαιτέρω, ἐπιχειρηθῇ ἡ διασάφησις καὶ κατανόησις τῆς μεταξὺ Ἐρετρίας καὶ Χαλκίδος διαφορᾶς.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ΑΘ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ εὑρεθεῖσα ἐν Ἐρετρίᾳ καὶ ὑπὸ τοῦ Γ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ⁵

1 WACHSMUTH, Stadt Athen I, 481, ὅστις εἰς τὸ *ναῦς* βλέπει τὴν σημασίαν τῆς ἐστίας παραβάλλον καὶ τὸ παρὰ ΠΟΛΥΔΕΥΚΕΙ I 74, 10: *ναυκλήρος—ἐστιοπάμων*.

2 «Τίνες οἱ ἀειναῦται παρὰ Μιλησίοις;». Τῶν περὶ Θόαντα καὶ Δαμασῆνορα τυράννων καταλυθέντων, εἰσιρεῖται δύο τὴν πόλιν κατέσχον, ὃν ἡ μὲν ἐκαλεῖτο Πλουτίς, ἡ δὲ Χειρομάχα. Κρατήσαντες οὖν οἱ δυνατοὶ καὶ τὰ πράγματα περιστήσαντες εἰς τὴν εἰσιρεῖαν, ἐβουλεύοντο περὶ τῶν μεγίστων, ἐμβαίνοντες εἰς τὰ πλοῖα, καὶ πόρρω τῆς γῆς ἐπανάγοντες· κινώσαντες δὲ τὴν γνώμην, κατέπλεον, καὶ διὰ τοῦτο ἀειναῦται προσηγορεύθησαν.

3 Καθ' ὅσον γνωρίζω, οὐδέποτε ἐν τῇ ἔξιτορήσει τοῦ ἀποικισμοῦ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν Χαλκίδα ἡ Ἐρετρία διὰ τῆς ἐξάρσεως τῆς ἰσχυρᾶς ναυτικῆς ἰσχύος ταύτης κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν στερουμένην ναυτικοῦ Χαλκίδα. Βεβαίως εἰς τὰς ἐπὶ μέρους πραγματείας περὶ Ἐρετρίας τονίζεται ἡ ναυτικὴ ἐπίδοσις αὐτῆς· πρβ. ἰδίᾳ ΗΑΣΕΒΡΟΕΚ, ἔ.ἀ. 108 (θεωρεῖ ταύτην μετὰ τῆς Σάμου ὡς τὰς πρώτας πόλεις μὲ ναυτικὴν δύναμιν), 117, 144. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὸ ἄρθρον *Eretria* ἐν RE Suppl. IV (1924), στ. 374, ἀλλ' ὅπως δὴποτε οὐδέποτε ὁ ναυτικὸς χα-

ρακτὴρ τῆς Ἐρετρίας ἐγένετο εὐρύτερον γνωστός. Κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους τὴν παλαιὰν ἀκμὴν ὑπεδήλωεν ἡ ὀνομαστὴ ἄλιεία τῆς Ἐρετρίας, τῆς ὁποίας περιφημοὶ ἦσαν οἱ *φάγροι* (φαγγριά), ΑΘΗΝ. VII 295 d καὶ 327. Πρβλ. GEYER, Top. u. Ges., σ. 17 καὶ RE VI (1909), στ. 422 ἔ. Περὶ τῆς ναυτικῆς Ἱστορίας τῆς Εὐβοίας γενικῶς βλ. Κ. Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ, Ἡ Εὐβοία εἰς τὴν Ναυτικὴν Ἱστορίαν, Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν 10, 1953, 1 κέ.

4 Αὕτη τοποθετεῖται εἰς τὰ 505 - 490 π.Χ. Πρβ. R. HEIM ἐν Hermes 61, 1926, 250.

5 Γ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐρετρικὸς Νόμος, Ἀρχ. Ἐφ. 1913, 210 κέ. Περὶ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως, ΑΘ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, αὐτ. 214-5. — IG XII 9 ἀρ. 1273/4, σ. VIII/IX. Ε. SCHWYZER, Dialect. graec. exempla epigr. rotiora ἀρ. 800. Ε. ZIEBARTH, Beitr., σ. 123 κέ. καὶ IG XII Suppl. σ. 204. JEFFERY, The Local Scripts, 84 πίν. 5, 9 α. Βλ. καὶ H. VOLKMANN ἐν Hermes 74, 1939, 99 κέ. (περὶ τῆς φράσεως *δόκιμα χρήματα*. Πρόκειται διὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς λ. *χρήμα* ἐν τῇ συνήθει ἐννοίᾳ).

δημοσιευθείσα αρχαϊκή επιγραφή της Ἐρετριᾶς ἀποτελεῖ τὴν παλαιοτάτην μαρτυρίαν περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἐρετριέων—ἴσως μάλιστα εἶναι ἡ παλαιοτάτη ἐπιγραφή περὶ τῶν ναυτικῶν πραγμάτων γενικῶς. Πρόκειται περὶ νόμου γεγραμμένου εἰς πλείονα τεμάχια πώρου λίθου ὀρίζοντος τὰ τῆς ναυσιπλοΐας, πρὸς ἣν σχετίζεται, ὡς ἔδειξεν ὁ Ε. ΖΙΕΒΑΡΤΗ, ὄχι μόνον ἡ ἑθιῶς εἰς αὐτὴν ἀναφερομένη παράγραφος ἀλλὰ καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν ἀναφερομένην διαδικασίαν διατάξεις τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἡ πρὸς τὴν ναυσιπλοΐαν σχετιζομένη παράγραφος ἔχει οὕτω § III (τεμάχια C καὶ D): *Τοὺς πλέοντας ἀρ[έσ]θαι μισθὸν|χοίτινες ἂν Π[ε]ταλὰς ἔ Κέναιον|[ἀ]μείποονται: φέρ[ε]ν δὲ πάντας|τὸς ἐπι[δ]έμος ἔ ὄνων (=ὠνῶν) γνόμ[ο]νας ἐλ|[λιμένι] hō [ἄ]ν ἡέλῃσι|ha σφιν ἄ[ν] ἀναφίσβετ' ἔει.*

Ὁ Ε. ΖΙΕΒΑΡΤΗ ὑπομνηματίζων ἐρμηνεύει ὡς ἑξῆς¹: «*Lege sancitur ab omnibus, qui Petalias insulas aut promuntorium Cenaeum superant nautis stipendium postulare licere atque omnes peregrinos aut emptionum peritos—ὠνῶν γνώμονας—in eo portu stipendium solvere (v. III 3 φέρειν sc. μισθὸν) debere, ubi invenerint, quod eorum maxime interfuerit*»². Ἡ μαρτυρία τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἶναι σημαντικωτάτη. Κατὰ τὰ μέσα—ἡ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2^{ου} ἡμίσεος—τοῦ ἕκτου αἰῶνος ὁ Εὐβοϊκὸς πορθμὸς εἶναι καὶ πρὸς Βορρᾶν καὶ πρὸς Νότον ἐλεύθερος εἰς τὰ πλοῖα τῆς Ἐρετριᾶς. Οἱ «ἀμειβόμενοι» τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον πέρασ τοῦ πορθμοῦ ἦσαν προφανῶς οἱ Ἐρετριεῖς ναυτικοί. Ἡ Χαλκὶς ἡ κειμένη βορειότερον τῆς Ἐρετριᾶς δὲν ἀπετέλει ἐμπόδιον διὰ τὴν καὶ ἀπὸ τοῦ βορείου στομίου τοῦ πορθμοῦ ἔξοδον τῶν Ἐρετριέων πρὸς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν.

Εὐγλωττος ἐπίσης μαρτυρία ὑπὲρ τῆς ναυτικῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἐρετριέων εἶναι ἡ λατρεία τοῦ ἥρωος *Ναυστόλου*, προστάτου προφανῶς τῶν διαρκῶς πλεόντων Ἐρετριέων³, ἥρωος πεπονημένου ἐκ τῆς περὶ τὴν θάλασσαν ἀπασχολήσεως. Οὗτος ἐκτὸς τῆς Ἐρετριᾶς ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ Μέγαρα⁴. Ἐν ἀντιθέσει ἐπίσης πρὸς τὴν Χαλκίδα, εἰς τὴν Ἐρέτριαν ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ναυτικὰς πόλεις τῆς Εὐβοίας, τὰς στενωῶς ἄλλως πρὸς αὐτὴν κυρίως συνδεόμενας, τὰ δεικνύοντα τὴν σχέσιν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὰ πλοῖα ὀνόματα εἶναι συνηθέστατα, ὡς *Ναυκράτης*, *Ναυστέ(ι)ρες*, *Ναυσίας*, *Ναυτέλης*, *Ναύτης* καὶ τὸ θηλυκὸν *Ναυσικράτη*⁵.

1 Suppl. σ. 204, 30 κέ.

2 Πρβ. καὶ Beitr. σ. 123: «Wenn hier auch vieles unsicher bleibt, ist soviel sicher, dass die Stadt Eretria Bestimmungen erlässt über die Seefahrt über die Petalischen Inseln im Süden und das Kap Kenaion im Norden des Kanals von Euböia hinaus, also wohl über das Fährgeschäft von Eretria aus um Euböia herum und zwar auf dem Nordweg und dem Südweg». Καὶ ἐὰν ἀκόμη ὁ περιορισμὸς τοῦ πλοῦ μόνον εἰς τὴν διαπόρθμευσιν, Fährgeschäft, ὡς νομίζει ὁ ΖΙΕΒΑΡΤΗ παραπέμπων καὶ εἰς IG I² 40, 19 εἶναι ὀρθός, ἡ μαρτυρία ὅτι τὴν μεταξὺ πάντων τῶν λιμένων τῆς Εὐβοίας ἄσκησιν τῆς συγκοινωνίας εἶχον οἱ Ἐρετριεῖς εἶναι ἀρκετὰ εὐγλωττος.

3 IG XII 9 ἀρ. 256: *λόρος ἱερῶ | Ναυστόλο*. Πρβ. Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΝ, Ἀρχ. Ἐφ. 1911, 36, ἀρ. 29. Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ, Ἀρχ. Δελτ. 1, 1915, 183. Ἐνδιαφέροντα εἶναι ἡ εὐλογος ὑπόθεσις τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ, αὐτόθι, ὅτι τὸ Ἱσίοιον τῆς Ἐρετριᾶς πιθανώτατα εἶναι τὸ ἀντικαταστήσαν τὸ ἱερόν τοῦ *Ναυστόλου*, τοῦ ὁποίου ὁ ὄρος εὐρέθη πλησίον. Πρὸς τὸν θαλάσσιον τοῦτον ἥρωα παραβάλλει ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, αὐτ., καὶ τὸν ἐκ Πριήνης γνωστὸν *Ναύλοχον*, Inschriften v. Priene ἀρ. 1960.

4 W. ΡΕΕΚ, Ath. Mitt. 59, 1934, 53. Διαφέροντα καὶ τὰ ἄλλα ὀνόματα τῆς μεγαρικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ *Ναυστόλου*: *Νέωρις*, *Λιμενόχος*, *Ἀλιρόθιος*, *Ἀρχιάλος*, *Εὐρύαλος*.

5 Πρβλ. τοὺς πίνακας ἐν IG XII 9 καὶ τὴν σημείωσιν τοῦ ΖΙΕΒΑΡΤΗ ἐν Suppl. σ. 203.

Γνωστή εἶναι ἐπίσης ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος¹ μαρτυρουμένη ἐπικυριαρχία τῆς Ἐρετρίας ἐπὶ τῶν νήσων Ἄνδρου, Κέω, Τήνου καὶ τινῶν ἄλλων—μικροτέρων προφανῶς, τὰς ὁποίας δὲν ὀνομάζει ὁ γεωγράφος. Ὁ J. L. MYRES² ὑποθέτει ἐκ τούτου ὅτι ἡ Ἐρέτρια κυριαρχοῦσα εἰς τὴν νότιον Εὐβοίαν—προφανῶς τὰς παραλίους πόλεις—καὶ τὰς ἐκ τῶν Κυκλάδων ὑπηκόους αὐτῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀποικισμὸν ἀφορμωμένη ἐκ τοῦ ὅλου αὐτῆς νησιωτικοῦ κράτους.

Ἄλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἶναι τὸ λαλοῦν αὐτῆς σύμβολον: Ἐρέτρια εἶναι ἡ κωπηλάτις, ἡ πόλις μὲ τοὺς ἀδιαλείπτως ἐρέσσοντας κατοίκους. Παίγνιον μόνον ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἑτέραν πηγὴν ἀκμῆς τῆς πόλεως εἶναι ἡ παραδεδομένη πληροφορία περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἐρετρίας καὶ ὡς Ἀροτρίας: τὸ ἄροτρον εἶχεν ἐπίσης δικαιώματα εἰς τὴν μεγάλην καὶ εὐφορον νῆσον, τῆς ὁποίας ὁ βόυς ἦτο τὸ σύμβολον. Πλὴν ἄλλων ἡ Ἐρέτρια εἶχεν ὡς σύμβολον ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ τὴν βουῖν ἄλλα καὶ τὸν ὀκτάποδα³.

Ἡ Ἐρέτρια αὕτη πόλις ἐνθυμίζει τοὺς Φαίαικας, ἡ ἴδρυσις τῆς πόλεως τῶν ὁποίων σχετίζεται μὲ τὸν ἀποικισμὸν.

Διότι ἡ πόλις αὕτη εἶναι τὸ πρῶτον ἀσφαλὲς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραμματεῖα ἀναφερόμενον παράδειγμα ἀποικίας⁴. Οἱ Φαίαικες κατὰ τὴν Ὀδύσειαν, ἐν ζ 4 κέ., κατόνουν κάποτε ἐν τῇ εὐρυχώρῳ Ἐπερείῃ⁵, πλησίον τῶν Κυκλώπων, οἱ σφεας σινέσκοντο, βίηφι δὲ φέριεροι ἦσαν. Ὄθεν ὁ Ναυσίθοος ἀναστήσας τούτους ἐκ τῆς Ἐπερείης ἀπέκτισεν ἐν τῇ νήσῳ Σχερίῃ, ζ 9-10:

*ἀμφὶ δὲ τεῖχος ἔλασσε πόλει, καὶ ἐδείματο οἶκους,
καὶ νηοὺς ποίησε θεῶν, καὶ ἐδάσσατ' ἀρούρας...*

Ἡ κατασκευὴ τοῦ τείχους καὶ τῶν οἰκιῶν διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τῶν ναῶν διὰ τοὺς θεοὺς καὶ ἡ διανομὴ τέλος τῶν ἀγρῶν εἶναι ὅτι χαρακτηρίζει τὴν ἐξ ὑπαρχῆς ἴδρυ-

1 ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 10, c. 448: *ἐπὶ τὸν δὲ καὶ Ἄνδρον καὶ Τηρίων καὶ Κεῖων καὶ ἄλλων νήσων.*

2 Ἐν CHA III, 650: Eretrian colonization is less easy to trace than Chalcidian, partly...partly because the most important settlements of this south Euboeic group were not founded directly from Euboea itself, but from other islands, such as Andros, which had either been colonized from Eretria at an earlier stage, or were more favourably situated for communication with the regions which remained unexploited. Διὰ τὴν σχέσιν τῆς Εὐβοίας-Ἐρετρίας πρὸς τὴν Ἄνδρον σημαντικωτάτη θὰ εἶναι ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ζαγοράς ἐν Ἄνδρῳ, πρβ. Ν. Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝ ἐν *Γνωμον* 34, 1962, 396 βλ. καὶ Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΝ, Ἄρχ. Δελτ. 16, 1960, Β', 248.

3 Κατὰ τὴν ἐποχὴν 511-490, πρβ. HEAD, *Hist. Numismat.*, 361 κέ. CH. SELTMAN, *Greek Coins*, 83, πίν. 11 1-2.

4 Κ. J. ВЕЛОСН, I 1², 230 κέ. HASENBROEK, ἔ.ἀ. 111. GLOTZ, *Hist. grecque* I, 157. Ἄλλα καὶ γενικώτερον ἡ Ὀδύσεια σχετίζεται πρὸς τὸν ἀποικισμὸν, E. PAIS, *Storia della Sicilia e della Magna Grecia*

I, 1894, 160 κέ. E. CIACERI, *Storia della Magna Grecia*, 1927-1932, I, 392. W. SCHADEWALDT, *Von Homers Welt und Werk*, Stuttgart 1951, 87 κέ. L. PARETI, *Omero e la realtà storica*, Milano 1959. H. SCHAEFER, *Eigenart und Wesenszüge der gr. Kolonisation ἐν Probleme der alten Geschichte* (=Heidelb. Jahrbücher 4. 1960), σ. 363 κέ. Βλ. καὶ J. BÉRARD, *La colonisation*, 303 κέ., ὅστις θεωρῶν τὰ ἀρχαιότερα μέρη τῆς Ὀδυσσεΐας παλαιότερα τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἀποικισμοῦ δὲν πιστεύει—ἀντιθέτως πρὸς τὸν E. PAIS, ἔ.ἀ. ἢ τὸν CIACERI, ἔ.ἀ.—ὅτι οἱ «πλοῖ τῶν Χαλκιδέων» εἰς τὴν Δύσιν ὑπῆρξαν τὸ πρῶτον τῶν περιπλανήσεων τοῦ Ὀδυσσεύς.

5 Τὴν Ἐπερείην τοποθετοῦσι παρὰ τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας, J. BÉRARD, *Colonisation*, 309, 505. Εἰς τὴν Ὀμηρικὴν τοπογραφίαν δὲν πρόκειται νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα παρατηρητέον μόνον ὅτι τὸ μοναδικὸν παράδειγμα ἀποικίας ἐκ τῆς ἐκεῖθεν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου ἀπωτάτης Δύσεως πρὸς Ἀνατολὰς εἶναι ἡ ἀποικία αὕτη τῶν Φαίαικων ἐξ Ἐπερείης εἰς τὴν Σχερίην ταυτιζομένην μὲ τὴν Κέρκυραν. Ἡ σύνδεσις τῶν Φαίαικων μὲ τὰς παραδόσεις περὶ ἐπιστροφῆς Πελασγῶν

σιν μιᾶς πόλεως εἴτε μιᾶς ἀποικίας. Ἄλλ' ὁ ἀρχηγός, ὁ οἰκιστὴς τῆς ἀποικίας ταύτης, εἶχε τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα *Ναυσίθοος*, τὴν σχέσιν δὲ πρὸς τὰς ναῦς ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς *Ναυσικάας*. Τὰ πλοῖα διὰ τὸν στόλον ἦσαν ἴδια τῶν Φαιάκων.

Ὅθεν ἐνῶ εἰς τοὺς στίχους ζ 9-10 ἔχομεν χαρακτηριστικῶς τὸ ὑπόδειγμα μιᾶς ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στηριζομένης ἀποικίας, ὡς ἦσαν αἱ παλαιόταται τῶν ἀποικίων, ἢ ἀπασχόλησις τῶν Φαιάκων φαίνεται ὅτι κατηυθύνετο πρὸς τὴν θάλασσαν.

Εἶναι *δολιχήρετμοι, ναυσίκλυτοι ἄνδρες*, ν 166, *περὶ πάντων ἴδριες ἀνδρῶν/νῆα θοὴν ἐνὶ πόντῳ ἐλαυνέμεν*, η 108, κύριον δὲ αὐτῶν μέλημα ἔχουν

πομποὶ ἀπήμονές εἰμεν ἀπάντων, ν 174,

ἐξ οὗ καὶ ὁ Ἀλκίνοος λέγει πρὸς τοὺς Φαίακας σχετικῶς πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, θ 31 κέ.:

*ἡμεῖς δ', ὡς τὸ πάρος περ, ἐποτρυνώμεθα πομπήν
οὐδὲ γὰρ οὐδέ τις ἄλλος, ὅτις κ' ἐμὰ δάμαθ' ἔκηται,
ἐνθάδ' ὀδυρόμενος δηρὸν μένει εἵνεκα πομπῆς.*

Πομποὶ λοιπὸν ἐκεῖνων οἱ ὅποιοι ἔχουν ἀνάγκην νὰ διασχίσουν τὴν θάλασσαν ἦσαν οἱ Φαίακες, μέχρις οὗτου ὁ Ποσειδῶν χολωθεὶς ἔνεκα τῆς μεταφορᾶς εἰς τὴν Ἰθάκην τοῦ Ὀδυσσεῶς ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ἀποστολὴν ταύτην τῶν Φαιάκων.

Ἀνάγκην πομπῶν διὰ τῆς θαλάσσης εἶχον οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς ξένην γῆν μακρὰν τῆς πατρίδος, εἰς ἀποικίαν. Αἱ ἀποικίαι δὲ «στέλλονται» διὰ θαλάσσης κυρίως. Οἱ θέλοντες νὰ μετάσχουν τοῦ «στόλου» συγκεντρώνονται εἰς ἕνα ἐκ τῶν λιμένων τῶν μεγάλων πόλεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ὁ ὑπερπόντιος πλοῦς¹. Εἰς τοὺς λιμένας τούτους συνεκεντρώνοντο καὶ οἱ ἐξ ἄλλων πόλεων θέλοντες νὰ ἀποικήσουν² καὶ εἰς τοὺς λιμένας τούτους καταπλέοντα τὰ πλοῖα ὠδήγουν τοὺς ἀποίκους εἰς τὴν νέαν πατρίδα.

Ὡς ἐκτελοῦντας τὴν πραγματοποίησιν τοιούτων στόλων ἢ πομπῶν δυνάμεθα, νομίζω, νὰ χαρακτηρίσωμεν τοὺς Ἐρετριεῖς. Αἱ πηγαὶ βεβαίως εἶναι λίαν σιωπηραὶ ἀλλ' ἡ ναυτικὴ ἰσχὺς τῆς Ἐρετρίας, τὴν ὁποίαν διδάσκει ἐπίσης ἐντόνως ἢ εἰς τὸν ἀποικισμὸν ζωηρὰ αὐτῆς συμμετοχὴ, εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ ὡς πρὸς τοῦτο.

Ὑποτίθεται συνήθως³ ὅτι κατὰ τὴν πρὸς Δυσμὰς κυρίως ἀρχαιοτάτην ἀποικιακὴν ἐξάπλωσιν τῆς Εὐβοίας τὸ ναυτικὸν τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας, ἀπὸ κοινοῦ, εἶχεν ὑπάρξει κυρία πρὸς τοῦτο αἰτία, ὅτι δὲ ἐξερευνητικὰ ταξίδια Χαλκιδέων θαλασσοπόρων εἶχον προσηγηθῆ τῆς καθ'αυτὸ ἀποικιακῆς κινήσεως, ὅτι δέ, τέλος, ἡ συνεργασία Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας διεκόπη ἔνεκα τοῦ περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου πολέμου, ὅστις θεωρεῖται ὅτι ἤρχισεν ἤδη κατὰ τὸν 8^{ον} π.Χ. αἰ.⁴ Βεβαίως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι Εὐβοϊκαὶ πόλεις δὲν εἶχον μείνει ἀμέτοχοι εἰς τὴν κίνησιν ταύτην. Ὁ Ἰσοκράτης⁵ εἶχε παρατηρήσει ἐν

¹ Ἐξ Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν ὑποθέτει ὁ BÉRARD, αὐτ. 504, σημ. 5, 505 δὲν αἶρει τὴν μοναδικότητα τοῦ παραδείγματος.

² H. BERVE, Gr. Gesch. I, 113. Πρβ. τὴν διήγησιν τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ I 94 διὰ τὸν πλοῦν τῶν Λυδῶν εἰς Τυρσηνίαν (Ἐτρουριάν): *Λαχόντας δὲ αὐτῶν τοὺς ἐτέρους ἐξιέναι ἐκ τῆς χώρας καταβῆναι ἐς Σμύρνην καὶ*

μηχανήσασθαι πλοῖα, ἐς τὰ ἐσθιέμενους τὰ πάντα..., ἀποπλέειν κατὰ βίον τε καὶ γῆς ζήτησιν.

³ Βλ. π.χ. BUSOLT, Gr. Staatskunde³, 174.

⁴ Βλ. κατωτ. σ. 15 κέ.

⁵ Βλ. σ. 1 σημ. 2. Πρβ. καὶ J. BÉRARD, L'expansion et la colonisation grecques, 1960, 66 κέ.

⁶ ἸΣΟΚΡ. IV 108.

τῷ Παναγυρικῷ περὶ τῆς Εὐβοίας ὅτι : *πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν τῆς θαλάσσης εὐφυῶς εἶχε καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἀπασῶν τῶν νήσων διέφερε.* Ἀλλὰ κατὰ τοὺς προώιμους Ἑλληνικοὺς αἰῶνας τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάσσης ἢ Ἑρέτρια κατεῖχε πρώτη ἐκ πασῶν τῶν Εὐβοϊκῶν πόλεων.

Ὁ *Νεῶν κατάλογος* διδάσκει τὴν κοινὴν, ὡς μιᾶς ἐνότητος ἐμφάνισιν τῶν Εὐβοϊκῶν πόλεων, Β 536 κέ.

*Οἱ δ' Εὐβοίαν ἔχον μένεα πνεύοντες Ἄβαντες,
Χαλκίδα τ' Εἰρετριάν τε πολυστάφυλόν θ' Ἰστίαιαν
Κήρινθόν τ' ἔφαλον Δίου τ' αἰπὸν πτολίεθρον,
οἳ τε Κάρυστον ἔχον ἠδ' οἳ Στόρα ναιετάεσκον,
τῶν αἰθ' ἠγεμόνευ' Ἐλεφήνωρ¹, ὄζος Ἄρηος,
Χαλκωδοντιάδης, μεγαθύμων ἀρχὸς Ἀβάντων.*

Οἱ Ἄβαντες ὡς ἔθνος, κατοικοῦντες τὴν Εὐβοίαν—οὐχὶ δ' ἐκάστη τῶν πόλεων ὡς ἰδιαίτερα πολιτικὴ μονὰς—μετέχουν εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τροίας. Τοῦτο ἀποτελεῖ βεβαίως μίαν καιρίαν διαφορὰν τοῦ κόσμου τῶν Ἀχαιῶν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὡς οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τοῦ 8^{ου} περίπου αἰῶνος καὶ ἐξῆς.

Ἐν ἀκολουθίᾳ τῆς Ὀμηρικῆς - Ἀχαιϊκῆς ταύτης ἀντιλήψεως ὀνομάζει καὶ ὁ εἰς Ἀπόλλωνα Ὀμηρικὸς Ὑμνος, στ. 31, τὴν Εὐβοίαν *ναυσικλειτὴν*. Ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Εὐβοίας ἦσαν ἐξ ἴσου ναυσικλειταί. Χρησιμοποιεῖται δὲ γενικῶς τὸ ὄνομα τῆς ὅλης νήσου ἐν συνεχείᾳ τῆς μυκηναϊκῆς πολιτικῆς ἐνότητος αὐτῆς ὡς χώρας τῶν Ἀβάντων.

Ἐν προσφάτῳ μελέτῃ μου², ἐνθα προσπαθῶ νὰ ἀνεύρω τὰ στοιχεῖα τὰ ἐνώνοντα τὴν ποίησιν τοῦ Ἀρχιλόγου πρὸς τὴν ὅλην τέχνην τῆς Πάρου καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς προσωπικότητος τοῦ Παρίου ποιητοῦ πρὸς τὴν πόλιν τῆς Πάρου, εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστώσω πόσον κεφαλαιώδους σημασίας εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Θουκυδίδου ὅτι ἡ Ἑλλάς κατὰ μὲν τὰ Τρωικὰ³ *κοινῇ εἰργάσατο* ἐν μέγα ἔργον, ἐνῶ μετὰ ταῦτα ἐμφανίζεται *ζῶσα ἀτολμοτέρα κατὰ πόλεις*⁴ ὥστε *μήτε κοινῇ φανερόν μηδὲν κατεργάζεσθαι*.

Ἡ κοινὴ αὕτη ἐμφάνισις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ὀφείλεται εἰς τὴν διάφορον πολιτικὴν διάρθρωσιν: τὰ ἔθνη ἀποτελοῦν τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ συνόλου, ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν Μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὸν 9^{ον}-8^{ον} περίπου π.Χ. αἰ. διασπᾶται ἡ κατὰ ἔθνη διάρθρωσις καὶ ἡ πόλις ἐμφανίζεται ὡς ἡ πολιτικὴ αὐτάρκης ἐνότης. Ἡ δημιουργία τῆς πόλεως ἀποτελεῖ οὐσιώδη ἀλλαγὴν. Τοὺς πολίτας ἐνώνει τὴν ἡ κοινὴ αὐτῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξάρτησις - ὄχι ὁ συγγενικὸς δεσμὸς κοινῆς καταγωγῆς. Ἡ πόλις γίνεται κτῆμα τῶν πολιτῶν, ἐνῶ παλαιότερον ἦτο κτῆμα τοῦ βασιλέως, ὅστις διώκει τὸ ἔθνος, δυνάμεθα δὲ δικαίως νὰ ἰσχυρίζομεθα ὅτι ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἐμφάνισις τῆς πόλεως δὲν συνεβιβάζετο μὲ τὴν ἰδέαν τῆς βασιλείας. Ἡ πόλις δηλαδὴ

1 Κατὰ τὸν ΗΣΙΟΔΟΝ ἀπ 96 οὗτος ἦτο μετὰ τῶν μνηστήρων τῆς Ἑλένης, ἐπιστρέφων ἐκ Τροίας θεωρεῖται ὅτι ἦκισε τὸν Ὀρικόν. βλ. κατωτ. σ. 19.

2 Archilochos und Paros ἐν Entretiens Hardt X, 1964, 40 κέ.

3 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 3. 1: *Πρὸ γὰρ τῶν Τρωικῶν οὐδὲν*

φαίνεται πρότερον κοινῇ ἐργασαμένη ἢ Ἑλλάς.

4 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 17: *Οὕτω πανταχόθεν ἢ Ἑλλάς ἐπὶ πολλὸν χρόνον [=μεταξὺ τῶν Τρωικῶν καὶ τῶν Μηδικῶν] κατεῖχετο μήτε κοινῇ φανερόν μηδὲν κατεργάζεσθαι, κατὰ πόλεις τε ἀτολμοτέρα εἶναι.*

ως πολιτική έννοια δὲν ἀποτελεῖ περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς κατὰ κόμας ἢ δήμους οἰκήσεως ἀλλὰ τὴν νέαν μορφήν, ἡ ὁποία ἀντικαθιστᾷ τὴν κατὰ ἔθνη διάκρισιν.

Οὕτω ἡ κατὰ ἔθνη διάκρισις ἢ εὐρισκομένη ἐν τῷ Νεῶν καταλόγῳ ἀντιπροσωπεύει τὸ παλαιὸν βασιλικὸν καθεστῶς, ἐνῶ ἡ πόλις καταργοῦσα τοὺς βασιλεῖς αἴρει συγχρόνως καὶ τὴν κατὰ ἔθνη διαίρεσιν, ἣτις ἐπιβιώνει ἐν τῇ ἐσωτερικῇ μόνον διαρθρώσει τῆς πόλεως διὰ τῆς ὀνομασίας φυλῶν ἢ ἄλλων μικροτέρων πολιτικῶν ἐνοτήτων δι' ὀνομάτων τῶν παλαιῶν ἐθνῶν· οἱ Ἄβαντες π.χ. ἐπέζησαν ἐν τῇ Ἀβαντίδι φυλῇ τῆς Χαλκίδος. Διὸ καί, ὡς ἔχει ὀρθῶς παρατηρηθῆ¹, ἡ κατὰ φυλὰς—καὶ τὰς ὑποδιαίρεσεις αὐτῶν—διάρθρωσις τῆς πόλεως εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν παλαιότεραν κατὰ ἔθνη πολιτικὴν διαίρεσιν τῶν Ἑλλήνων, ἐξ οὗ καί, ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, οἱ κατὰ ἔθνη ζῶντες Ἑλληγες δὲν εἶχον διάκρισιν κατὰ φυλὰς.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποικισμοῦ² ὅστις ἤρχισεν, ὡς κοινῶς πιστεύεται³, αἰφνιδίως καί, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἄνευ σαφῶς διακρινομένων προβαθμίδων περὶ τὰ μέσα τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰ., ἱστορίαν δέ, ἡ ὁποία μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαιτέρως ἐνταῦθα, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ἐπανεύρωμεν τὴν διάκρισιν τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τῶν πόλεων εἰς τὸ γεγονός ὅτι ὁ δευτέρος οὗτος καλούμενος ἀποικισμὸς ἐκπορεύεται ἀπὸ τῶν πόλεων, ἐνῶ ὁ παλαιότερος, ὁ τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἦτοι ἡ καλουμένη συνήθως ἰωνικὴ ἀποικία ἦτο ἀκόμη ἐν κίνημα τῶν ἐθνῶν ἦτο αὕτη μετανάστευσις ἐθνῶν, εὐλογώτατα δὲ θεωρεῖται ὅτι εἰς τὴν νέαν πατρίδα οἱ ἐν Ἰωνίᾳ ἀποικοὶ τῆς στροφῆς τῆς 2^α πρὸς τὴν 1^η π.Χ. χιλιετηρίδα ἐδημιούργησαν τὰς πόλεις⁴.

Ἐν παράδειγμα τῆς τοιαύτης διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ πρώτου, τοῦ τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς καὶ τοῦ δευτέρου, τοῦ τῆς ὑστερογεωμετρικῆς δηλαδὴ ἐποχῆς, ἀποικισμοῦ εἶναι π.χ. ἡ πληροφορία ὅτι Ἄβαντες ἐκ τῆς Εὐβοίας ἐπέφικσαν κατὰ τὴν πρώτην μετανάστευσιν τὴν Χίον⁵. Οἱ Εὐβοεῖς οὗτοι μὴ ὑπαρχούσης τότε τῆς πόλεως ὡς πολιτικῆς μονάδος εἶναι εὐνόητον νὰ μὴ χαρακτηρίζονται ὡς προερχόμενοι ἀπὸ τῆς δεῖνος ἢ δεῖνος πόλεως, ὡς συνέβη κατὰ τὸν ἀποικισμὸν τοῦ 8^{ου} κέ. αἰ. Ἀργότερον ὅμως, ὅτε ἡ ἐθνικὴ καταγωγὴ δὲν ἐσήμαινε τίποτε πλέον, οἱ «Ἄβαντες» ἐνεθυμήθησαν τὰς πόλεις εἰς ἃς

1 K. LATTE, RE XX 1 (1941), στ. 995.

2 Πάντοτε ἰσχύει ἡ παρατήρησις τοῦ BELOCH I 1², 232: «Die näheren Umstände, unter denen die Gründung erfolgt war, sind bei allen Kolonien, die über das VI. Jahrh. hinausgehen, in das Dunkel gehüllt». Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε κατανοοῦμεν ὠρισμένας προϋποθέσεις. Πρβ. ἰδίᾳ BELOCH, αὐτ. H. BERVÉ, ἔ.ἀ. 111 καὶ SCHADEWALDT, ἔ.ἀ. 111 Ὁ BENGTON, ἔ.ἀ. 82, παρατηρεῖ ὅτι ἡ πρωτοβουλία τῆς ἀποστολῆς ἀποικίας ἀνήκεν εἰς τὰς πόλεις ἢ εἰς ὠρισμένας ομάδας ἐντὸς τῆς πόλεως. Εἰς τὰς Ἀχαικὰς ἀποικίας τῆς Δύσεως (Σύβαρις, Κρότων κλπ.) δὲν γίνεται λόγος περὶ πόλεων ἀκριβῶς διότι εἰς τὴν Ἀχαιαν αἱ ὑπάρχουσαι πόλεις δὲν εἶχον ὠριμάσει ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πολιτικῆς μονάδος τῆς πόλεως—κράτους. Πρβ. κατ. 15 σημ. 3. Ὁ H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 377 κέ. θεωρεῖ τὸν ἀποικισμὸν τοῦ 8^{ου} αἰ. καὶ ἔξης ὡς φαινόμενον ὀφειλόμενον εἰς τὸ σημαντικώτατον γεγο-

νὸς τῆς διαλύσεως τῆς πατριαρχικῆς βασιλείας ὑπὸ τῆς ἀναπτυχθείσης ἀριστοκρατίας: Τὴν πρωτοβουλίαν τῶν ἀποικίων ἀνέλαβον οἱ εὐγενεῖς, ἀφοῦ κατέλαβον τὴν ἐξουσίαν. Ἄλλὰ κατὰ ἄρχησις τῆς βασιλείας καὶ δημιουργία τῆς πόλεως εἶναι ταυτόσημα γεγονότα. Διότι μὲ τὴν διάλυσιν τῆς βασιλείας ἢ κυριότης τῆς πόλεως μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ βασιλέως εἰς τοὺς πολίτας, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ δημιουργῆσαν τὴν νέαν ἐννοίαν τῆς πόλεως. Ὅπωςδὴποτε ἡ ἀμειωτέρα σύνδεσις τοῦ ἀποικισμοῦ μὲ τὴν δημιουργίαν τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως δεικνύει σαφέστερον τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀποικισμοῦ, ὅστις βεβαίως συνδέεται μὲ τὰς νέας δημιουργηθείσας τότε πολιτικὰς καὶ λοιπὰς συνθήκας.

3 H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 363.

4 BENGTON, ἔ.ἀ. 53.

5 ΠΑΥΣ. VII 4. 8 - 9. Περὶ Ἀβάντων GEYER, σ. 19 κέ.

ἀνήκον. Οὕτω οἱ ἀναφερόμενοι παρὰ τὰς Ἐρυθράς, ἀπέναντι τῆς Χίου, *Χαλκιδεῖς* ἦσαν ἀναμφιβόλως παλαιοὶ Ἀβαντες, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Χίου Ἄμφικλος¹ θεωρούμενος Ἰστιαεὺς ἦτο τῶ ὄντι εἰς τῶν Ἀβάντων οἰκιστῶν. Εἰς παλαιούς Ἀβαντας ἀντιστοιχεῖ καὶ ἡ *χιλιαστὺς ἢ Χαλκιδέων* ἢ ἀπαντῶσα ἐν Χίῳ (;)².

Εἰς τὰς ἀποικίας τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος βλέπομεν ἀκόμη τὴν διάκρισιν ταύτην μεταξὺ ἐθνῶν καὶ πόλεων. Αἱ πόλεις Σύβαρις, Κρότων Μεταπόντιον χαρακτηρίζονται ὡς ἀποικίαι τῶν Ἀχαιῶν, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἰδιαιτέραν σημασίαν ἢ ἐνίοτε ἀναφερομένη ἀπὸ ὠρισμένης Ἀχαικῆς πόλεως καταγωγῆ τῶν οἰκιστῶν. Οἱ Λοκροὶ προδίδουσιν ἐπίσης διὰ τοῦ ὀνόματός των τὴν ἐθνικὴν των ὀργάνωσιν. Ὁ λόγος εἶναι βεβαίως ὅτι καὶ οἱ Λοκροὶ δὲν ἀνέπτυξαν τὴν ἔννοιαν τῆς πόλεως - κράτους, ἀλλὰ διετήρησαν τὸν παλαιὸν ἐθνικὸν δεσμόν³ καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

Τὸ γεγονός ὅτι οἱ Εὐβοεῖς εἶναι μεταξὺ τῶν πρώτων τῶν ἀναλαβόντων τὸν δευτέρου ἀποικισμόν⁴ ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὰς εἰδήσεις ὅτι πλείονες Εὐβοϊκαὶ πόλεις ἔστελ-

1 GEYER, 43, σημ. 2. Περὶ τῆς παρὰ τὰς Ἐρυθράς Χαλκίδος, βλ. ΣΤΡΑΒΩΝ XIV 1.31, c. 644. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ VII 5, 12: Ἐρυθραίοις δὲ ἐστὶ μὲν χώρα Χαλκίς, ἀφ' ἧς καὶ τῶν φυλῶν σφισί ἢ τρίτῃ τὸ ὄνομα ἔσχηκε. Πρβ. E. SZANTO, Die griech. Phylen, Sitzb. d. Ak. Wien 144, 5 (1901), σ. 60/61. Ἡδὴ ὁ DÜMMLER παρὰ STUDNICZKA, Kyrene, 18 (=Kl. Schriften II 243 κέ.), πρβ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, La migration ionienne, 186 σημ. 3, εἶχεν ὑποθέσει ὅτι ὁ Ἄμφικλος ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀβάντων: ἢ παρὰ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ VII 4,8 πληροφορία περὶ τῶν ἐν Χίῳ Ἀβάντων ἔχει οὕτω: Ἰωνί δὲ... ἐστὶν εἰρημμένα... ἀνα χρόνον δὲ καὶ Οἰνοπίωνα εἰς τὴν Χίον κατὰραι ναυοῖν ἐκ Κρήτης... ἀφίκοντο δὲ καὶ Κᾶρες εἰς τὴν νῆσον ἐπὶ τῆς Οἰνοπίωνος βασιλείας καὶ Ἀβαντες ἐξ Εὐβοίας. Οἰνοπίωνος δὲ καὶ τῶν παίδων ἔλαβεν ὕστερον Ἄμφικλος τὴν ἀρχήν· ἀφίκετο δὲ ἐξ Ἰστιαίας ὁ Ἄμφικλος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ κατὰ μάντευμα ἐκ Δελφῶν. Ἐκτωρ δὲ ἀπὸ Ἄμφικλου τετάρτη γενεᾷ—βασιλείαν γὰρ ἔσχε καὶ οὗτος—ἐπολέμησεν Ἀβάντων καὶ Καρῶν...Οἱ Ἀβαντες ἀνήκουν εἰς δλην τὴν Εὐβοίαν, ὡς διδάσκει ὁ Νεῶν κατάλογος, ὥστε οὐδεὶς ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ἐπικοὺς ἀκόμη χρόνους θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διαχωρίσῃ τοὺς Ἰστιαεῖς ἀπὸ τῶν Ἀβάντων, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἀφίξις τῶν Ἀβάντων γίνετα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οἰνοπίωνος, ὁ δὲ Ἄμφικλος παραλαμβάνει τὴν βασιλείαν μετὰ τὸν Οἰνοπίωνα. Ὅτι ὁ Ἄμφικλος ἦλθεν ὡς ἀρχηγὸς τῶν Ἀβάντων—ἐθεωρεῖτο δηλ. ὅτι ἦλθεν οὕτω—δεικνύει προφανῶς τὸ γεγονός ὅτι ἐξήγησε μάντευμα ἐκ Δελφῶν. Τοῦτο ἐξήτουν—προφανῶς ἐδῶ πρόκειται ἀναχρονισμὸς—οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀποικιῶν πρὶν ἐκπεύσουν. Τοιαύτη ἦτο ἀσφαλῶς ἡ ἔννοια τῶν γραφομένων τοῦ Ἰωνος ἐν τῇ Χίῳ Κτίσει. Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Πausanίου δὲν εἶναι κἂν βέβαιον ὅτι ὁ Ἐκτωρ ἦτο τέταρτος ἀπόγονος τοῦ Ἄμφικλου· ὁ τρόπος τῆς διηγήσεως μᾶλλον τὸ ἀποκλείει. Καὶ ὁ H. T. WADE-GERY, The Poet of the Iliad, 6 θεωρεῖ τὸν Ἄμφικλον ὡς τὸν πρῶτον Ἑλληνικὴν βασιλείαν, ἀποχωρίζων οὕτω αὐτὸν ἀπὸ τῶν Ἀβάντων, τοὺς ὁποίους τάσσει μετὰ τῶν Κρη-

τῶν καὶ τῶν Καρῶν, ὡς προελληνικὸν προφανῶς φύλον. Ἐὰν ὁμοίως χωρίσωμεν μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὸν ἐξ Εὐβοίας ἀποικισμόν εἰς δύο φάσεις, τὴν πρώτην τοῦ ἔθνους τῶν Ἀβάντων καὶ τὴν δευτέραν ἐκ τῶν πόλεων τῆς Ἰστιαίας καὶ τῆς Χαλκίδος, τότε ὁ Ἄμφικλος ἀνήκει εἰς τὸν δευτέρου, τὸν ἀπὸ τῶν πόλεων ἀποικισμόν, ἐνῶ σθεμμία πληροφορία οὐδὲ ἐνδείξις ὑπάρχει, καθ' ὅσον γνωρίζω, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ νεωτέρου τούτου ἀποικισμοῦ ὑπάρχει ἐν ρεῦμα ἐκ Δυσιῶν (ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, Εὐβοίας, Κυκλάδων) πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς πρὸ αὐτῆς νήσους. Ἐὰν τὸ ἐξ Ἰστιαίας ρεῦμα εἶναι ἄσχετον πρὸς τοὺς Ἀβαντας, τότε καὶ οἱ Χαλκιδεῖς τῆς Χίου καὶ τῶν Ἐρυθρῶν ἀνήκουν εἰς τὸν δευτέρου ἀποικισμόν. Ἄλλ' ὁ τοιοῦτος διαχωρισμὸς δὲ ὁ ἀποικιακῶν ρευμάτων ἐξ Εὐβοίας εἰς τὴν Χίον εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀπίθανος. Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ I 146 ἐκ τῆς Εὐβοίας ἀναφέρει μόνον Ἀβαντας μεταξὺ τῶν Ἰώνων.

2 ΠΑΣΠΑΤΗ, Χιακὸν Γλωσσάριον 402 ἀρ. 2. Ath. Mitt. 13, 1888, 175 ἀρ. 19. Ἡ ἐπιγραφή ἢ ἀναφέρουσα τὴν χιλιαστὴν τῶν Χαλκιδέων θεωρεῖται ὅτι μετεφέρθη εἰς Χίον ἐξ Ἐρυθρῶν. Ἐκ δύο προσφάτων μελετῶν, ἐν τῇ μᾶθ θεωρεῖται ὡς Χιακῆ, G. DUNST, Bemerkungen zu griech. Inschriften (=Sitzb. der Deutsch. Akad. d. Wiss. zu Berlin, Klasse für Sprachen... 1960, 1) 23 κέ., ἐν τῇ ἐτέρῃ W. G. FORREST, BSA 55, 1960, 175 σημ. 12 ὡς Ἐρυθραϊκῆ.

3 Πρβ. Προχείρως περὶ τῶν Ἀχαιῶν BUSOLT [-SWOBODA], 129, 147, 1532 σημ. 2 καὶ 3, περὶ τῶν Λοκρῶν, αὐτ. 155. Περὶ τῶν Ἀχαιῶν ἀποικιῶν BÉRARD, La colonisation², 140 κέ., τῶν Ἐπιζεφυριῶν Λοκρῶν, αὐτ. 199 κέ.

4 Περὶ τοῦ ἀποικισμοῦ ἄς σημειωθῶν τὰ δύο πρόσφατα δημοσιεύματα: J. BÉRARD, L'expansion et la colonisation grecques jusqu'aux guerres médiques, Paris 1960 (βλ. H. BERVE ἐν Gnomon 36, 1944, 95 κέ.) καὶ ἡ μνημονευθεῖσα ἡδὴ μελέτη τοῦ H. SCHAEFER, Eigenart und Wesenszüge der griechischen

λον ἀπὸ κοινοῦ μίαν ἀποικίαν θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἀποικισμοῦ συντελεῖται ἡ μεταβολὴ τῆς μεταναστεύσεως ἐθνῶν εἰς ἀποικίας στελλομένας ἀπὸ πόλεων. Προχωρῶν τις ἀκόμη περαιτέρω θὰ ἠδύνατο νὰ θέσῃ τὸ ἐρώτημα μήπως ὁ περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου πόλεμος ἀποτελεῖ μίαν ἐκδήλωσιν τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ κόσμου τῶν ἐθνῶν καὶ τοῦ νέου κόσμου τῆς πόλεως. Ἡ ἀπόκρισις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ πρέπει νὰ εἶναι καταφατική, ὡς τοῦλάχιστον ἐμφαίνεται ἐκ τῶν εἰδήσεων τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ ὅπλα τὰ ὅποια κατὰ κοινήν συμφωνίαν μετεχειρίσθησαν κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον¹. Ὁ ἀποκλεισμός τῶν *τηλεβόλων*² ἦτοι τῶν ὅπλων τῆς νέας ἐποχῆς σημαίνει τὴν συντηρητικότητα τῶν μὲ τὴν παλαιὰν ἀκόμη τάξιν συνηθισμένων *δορικλειπῶν δεσποτῶν* τῆς Εὐβοίας. Ὅπωςδὴποτε δὲ καὶ ὡς ἀγῶν Ἀριστοκρατικῶν πρὸς Δημοκρατικούς ἔχει ἤδη πρὸ μακροῦ χαρακτηρισθῆ ὁ πόλεμος οὗτος³.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔχομεν διὰ τὸν πρὸς Ἀνατολὰς πρῶτον ἀποικισμόν, ἔνθα ἡ φυλετικὴ καταγωγὴ χαρακτηρίζει τοὺς μεταναστεύοντας, κατὰ τὸν δευτέρου ἀποικισμόν εἶναι πάντοτε σαφῆς εἰς τὰς διασωθείσας πληροφορίας ἡ διάκρισις τῶν πόλεων ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐστελλόντο αἱ ἀποικίαι παρὰ τὸν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Λοκρῶν παρατηρούμενον ἀναχρονισμόν.

Εἰς τὴν Καμπανίαν παλαιότητα τῶν ἀποικιῶν, περὶ τὰ μέσα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἢ ὀλίγον παλαιότερον ἰδρυθεῖσα εἶναι ἡ *Κύμη*⁴. Ὁ Στράβων⁵ γράφει περὶ αὐτῆς τὰ γνωστὰ ταῦτα: *Οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, Ἴπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς, διωμολογήσαντο πρὸς σφᾶς αὐτούς, τῶν μὲν (δηλ. τῶν Χαλκιδέων) [τὴν] ἀπο-*

Kolonisation ἐν Probleme der Alten Geschichte 1963, 362 κέ. [ἀρχικῶς ἐν Heidelberg Jahrbücher 4, 1960, 77 κέ.]. Διὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν ἱστορικῶν χρόνων μὲ τοὺς Εὐβοεῖς BÉRARD, ἔ.ά. σ. 64: «Durant la première partie du VIII siècle Etrurie et Chalcis en Eubée, parviennent à l'apogée de leur puissance et sont, de ce fait, les deux principaux centres de l'expansion colonisatrice». Ὁμοίως ὁ DUNBABIN, The Western Greeks, 6: «It was a combined effort of many cities of Euboea, no doubt under the joint direction of Khalkis and Eretria...». Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ W. SCHADEWALDT, Homer und sein Jahrhundert, ἐν Das neue Bild der Antike, I σ. 51-90, ἰδίως σ. 68 κέ.=Von Homers Welt und Werk², Stuttgart 1948, σ. 105 κέ. Διὰ τὸν ἀποικισμόν εἰς τὴν Δύσιν κεφαλαιώδη εἶναι τὰ ἔργα τοῦ DUNBABIN, The Western Greeks, Oxford 1948, καὶ τοῦ J. BÉKARD, La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'antiquité², Paris 1957. Ἐπίσης βλ. καὶ τὰς γενικὰς ἱστορίας: BUSOLT I², 364 κέ. BELOCH I 1², 229 κέ. καὶ 2², 218 κέ. GLOTZ I, 153 κέ. CAH III 631 κέ. (J. L. MYRÈS). BERVE I, 111 κέ. BENGTSON, 80 κέ.

1 Ὁ HELBIG, πρβ. σ. 2, σημ. 0, ἐθεώρησε ὅτι ἡ φάλαγξ τῶν ὀπλιτῶν ἦτο ἤδη δημιουργημένη κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον.

2 Ποῖα εἶναι τὰ τηλεβόλα ὅπλα—ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 12 c. 448: *συνέθεντο ἐφ' οἷς συστήσονται τὸν ἀγῶνα. δηλοῖ δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῷ Ἀμαρυνθίῳ στήλῃ τις φράσσουσα μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις*—λέγει ὁ ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ, ἀπ. 3 DIELL: *οὗτοι πολλ' ἐπὶ τόξα ταυνοῦσται οὐδὲ θαμνῆται σφενδόναι...* Πρβ. H. L. LORIMER, BSA 42, 1947, 115 κέ.

3 Βλ. ED. MEYER, Gesch. d. Altert. III², 497, ὁ ὁποῖος ἐξάγει τοῦτο ἐκ τῆς παρὰ ΑΙΝΕΙΑΙ ΤΩΙ ΤΑΚΤΙΚΩΙ διηγήσεως—οἱ δημοκρατικοὶ φυγάδες ἀπὸ τῆς Ἐρετρίας, ἔνθα εἶχον καταφύγει, εἰσέρχονται εἰς τὴν Χαλκίδα διὰ τεχνάσματος καὶ κυριαρχοῦν—ἦν ἀναφέρει εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον. Οὗτος πιστεύει, ὅτι ὁ πόλεμος εἰς τὸ τέλος συνεφύρθη πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν τάξεων. Ἀνάλογον γνώμην εἶχεν ἐκφράσει ἤδη ὁ K. FR. HERMANN, Gesam. Aufs. (=Rhein. Mus. 1, 1831, 84 κέ.), 193 κέ.

4 ΣΤΡΑΒΩΝ V 4. 4 c. 243: *Κύμη Χαλκιδέων καὶ Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα' πασῶν γὰρ ἐστὶ προεβντάτη τῶν τε Σικελικῶν καὶ τῶν Ἰταλιωτίδων.* Ὅτι οἱ μετὰ τῶν Χαλκιδέων ὡς κτίσται μνημονεύομενοι Κυμαῖοι εἶναι οἱ ἐκ τῆς Εὐβοικῆς καὶ οὐχὶ τῆς Αἰολικῆς Κύμης θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι αὐτονόητον. Ὑπερ τῆς Αἰολικῆς Κύμης: A. R. BURN, JHS 49, 1929, 15 καὶ σημ. 11. Ἐπίσης DUNBABIN, 6 κέ. A. BLAKEWAY, BSA 33, 1932/33, 201 σημ. 1. Ὑπερ τῆς Εὐβοικῆς Κύμης τάσσεται ὁ J. BÉRARD², 48 κέ.

5 Βλ. V 4. 4, c. 243.

κίαν εἶναι τῶν δὲ τὴν ἐπωνυμίαν· ὅθεν νῦν μὲν προσαγορεύεται Κύμη, κίσα δ' αὐτὴν Χαλκιδεῖς δοκοῦσι.

Ἄναλογος πρέπει νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ περίπτωση τῆς Νάξου, τῆς παλαιότητας τῶν ἐν Σικελίᾳ (734 π.Χ.) ἀποικιῶν: Ἑλλήνων δὲ πρῶτοι Χαλκιδεῖς ἐξ Εὐβοίας πλεύσαντες μετὰ Θουκλέους οἰκιστοῦ Νάξον ᾤκισαν μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης¹. Τὸ ὄνομα ὅμως τῆς Νάξου δυσκόλως ἐρμηνεύεται ἄνευ συμμετοχῆς καὶ Ναξίων, ἐκ τῆς νήσου τῶν Κυκλάδων, εἰς τὸν στόλον ἐκεῖνον· ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ παράδειγμα τῆς Κύμης καθιστᾷ ταύτην ἀναμφίβολον· ἄλλως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀμφισβητήσωμεν καὶ τὴν συμμετοχὴν τῶν Κυμαίων εἰς τὴν ἀποίκισιν τῆς Κύμης ἐν Καμπανίᾳ. Προκειμένου καὶ περὶ τῆς Νάξου, δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ὑποθέσωμεν, ὡς καὶ περὶ τῆς Κύμης, ὅτι Χαλκιδεῖς καὶ Νάξιοι διωμολογήσαντο πρὸς σφᾶς αὐτοὺς τῶν μὲν ἀποικίαν εἶναι, τῶν δὲ τὴν ἐπωνυμίαν.

Ἄλλὰ καὶ θετικαὶ πληροφορίαι περὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν Ναξίων εἰς τὴν ἀποικίαν τῆς Σικελίας δὲν λείπουσι. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἑλλανίκου² μετεῖχον τοῦ στόλου Νάξιοι ὁμοίως ὅμως καὶ ὁ Ἔφορος³ μαρτυρεῖ ὅτι ἀνάμεικτον πλῆθος ἠκολούθησε τὸν Θεοκλέα: Ἄθηναίους μὲν μὴ πείσαι... Χαλκιδεῖς δὲ τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ συχνοὺς παραλαβόντα καὶ τῶν Ἰώνων τινάς, ἔτι δὲ Δωριέων, <ὧν> οἱ πλείους ἦσαν Μεγαρεῖς πλεῦσαι. τοὺς μὲν οὖν Χαλκιδεῖς κίσα Νάξον, τοὺς δὲ Δωριεῖς Μέγαρον τὴν Ὑβλαν πρότερον καλουμένην. Θὰ ἦτο λίαν περιεργὸν ἂν οἱ Ἴωνες εἶχον ἐγκατασταθῆ μετὰ τῶν Δωριέων εἰς τὰ Μέγαρον καὶ οὐχὶ μετὰ τῶν Χαλκιδέων εἰς τὴν Νάξον, περιεργότερον δὲ ἀκόμη ἂν μὴ οἱ Ἴωνες οὗτοι τοῦ Ἐφόρου ἦσαν Νάξιοι⁴ μὲν, οὐχὶ δ' ἐκ τῆς Κυκλαδικῆς Νάξου!

Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι εἰς οὐδετέραν τῶν δύο παλαιωτάτων τούτων ἀποικιῶν διδουσι οἱ Χαλκιδεῖς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως αὐτῶν, ἐνῶ ἀλλαχοῦ⁵ τὸ εἶχον δώσει. Προτιμᾶται τὸ ὄνομα τῆς μικροτέρας τῶν συμμετεχουσῶν τῆς ἀποικίας πόλεων. Οἱ Μεγαρεῖς,

1 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VI 3. 1. Γενικῶς J. BÉRARD, La colon.², 75 κέ., ὅστις δὲν δέχεται ὅτι ἡ ἐν Σικελίᾳ Νάξος σχετίζεται πρὸς τὴν νήσον τῶν Κυκλάδων ἄλλ' αἱ ἀμφιβολία αὐτοῦ εἶναι ἀστήρικτοι. Ἡ γνώμη ὅτι τὸ τοπωνύμιον Νάξος εἶναι σημιτικὸν καὶ ὅτι προῦπηρχε τρόπον τινὰ ἐν Σικελίᾳ ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη, ἐφ' ὅσον, Νάξια, μικρὰ πόλις, ὑπάρχει παρὰ τὴν Μίλητον, βλ. τελευταῖον L. ROBERT ἐν ΝΕΖΙΗ FIRATLI, Les stèles funéraires de Byzance gréco-romain (Bibliothèque, arch. et histor. de l'Institut français d'Archéol. d'Istanbul, XV), Paris 1964, σ. 179, πρβ. ἐπίσης L. ROBERT ἐν Revue Philol. 1936, 275 καὶ MÉRITT, WADE-GERY, Ath. Tribute Lists, I, 1939, 524, Glotta 32, 1953, 195. Ὡστε τὸ τοπωνύμιον εἶναι Καρικὸν καὶ ὄχι Σημιτικόν. Ἡ ἀπὸ κοινουῦ ἀποίκισις τῆς Σικελικῆς Νάξου ὑπὸ τῆς νήσου Νάξου καὶ τῆς Χαλκίδος εἶναι μία ἐπὶ πλέον ἀποδείξις τοῦ στενοῦ δεσμοῦ τῶν δύο πόλεων. Πρβ. ὅσα σημειῶνω εἰς τὰς ἐν σ. 2 σημ. 2 ἀναφερομένας ἐργασίας μου.

2 Βλέπε κατωτ. σημ. 4.

3 Παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ V 2. 12, c.267.

4 Ἡ ἐρμηνεία τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἑλλανίκου παρὰ ΣΤΕΦΑΝΩΙ ΒΥΖΑΝΤΙΩΙ ἐν λ. Χαλκίς: Θεοκλέης ἐκ Χαλκίδος μετὰ Χαλκιδέων καὶ Ναξίων ἐν Σικελίᾳ πόλις ἐκτίσε ὡς καὶ ἡ τοῦ χωρίου τοῦ ΑΠΠΙΑΝΟΥ Ἐμφύλ. V 109, 455: ὁ δὲ Ἀρχηγέτης Ἀπόλλωνος ἀγαλαμάτιόν ἐστιν, ὁ πρῶτον ἐστήσαντο Ναξίων οἱ εἰς Σικελίαν ἀποικισμένοι, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ BÉRARD², 79: ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Ναξίων τῶν ἐν Σικελίᾳ ἄνευ σχέσεώς τινος πρὸς τοὺς τῆς νήσου Νάξου εἶναι καὶ γραμματικῶς ἀστήρικτος· ἡ φράσις μάλιστα τοῦ ΑΠΠΙΑΝΟΥ: Ναξίων οἱ εἰς Σικελίαν ἀποικισμένοι εἶναι ἀνεπίδεκτος ἐρμηνείας ἄλλης ἢ τῆς τῶν ἐκ τῆς Κυκλαδικῆς Νάξου μακρᾶν τῆς πατρίδος των εἰς τὴν Σικελίαν ἐχόντων τὴν κατοικίαν των. Ὡς ἀποδείξεις τῆς σχέσεως τῶν δύο ὁμωνύμων, τῆς τε νήσου καὶ πόλεως τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς ἐν Σικελίᾳ Νάξου θεωροῦνται ἡ ὁμοιότης τῶν νομισμάτων, R. CAHN, Die Münzen der sizilischen Stadt Naxos, 86 κέ., καὶ ἡ εἰς ἀμφοτέρας λατρεία τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος· βλ. DUNBABIN, 8.

5 Τὴν Αἰτωλικὴν Χαλκίδα π.χ. περὶ ἧς προχείρως RE III (1899), στ. 2089 ἐν λ. Chalkis, 6.

οί οποῖοι ἐπίσης, κατὰ τὴν ἀνωτέρω πληροφορίαν τοῦ Ἐφόρου¹, ἠκολούθησαν εἰς τὸν αὐτὸν στόλον τοὺς Χαλκιδεῖς ἔδωσαν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τῶν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀποικίαν, τὰ Ὑβλαῖα Μέγαρα. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἀλλάζει εἰς τὴν οὐσίαν του καὶ ἐὰν δεχθῶμεν τὴν διάφορον διήγησιν τοῦ Θουκυδίδου², ὁ ὁποῖος ἀναφέρει συμπολιτείαν τῶν Μεγαρέων καὶ Χαλκιδέων ἐν Λεοντίνοις.

Ὅπως δὴποτε ἔχομεν τὰ παραδείγματα τινῶν ἐκ τῶν παλαιωτάτων ἀποικιῶν τῆς Δύσεως, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πεμψάσης πόλεως ἢ μιᾶς ἐκ πλειόνων πεμψασῶν. Μικρὰ ἀποικία τῶν Λεοντίνων ἀναφέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Εὐβοία³. Μεταφορὰν ὀνόματος παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Μεσσηνίας⁴, ἣτις ὁμως ὀνομάσθη οὕτω ἀργότερον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} αἰ. ὑπὸ τοῦ τυράννου Ἀναξίλα. Ἄς σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς ἀποικίας ἐν Ζάγκλῃ, τῇ ὕστερον Μεσσηνίᾳ, ὑπῆρχον ἐπίσης δύο οἰκισταὶ ὡς ἐν Κύμῃ τῆς Καμπανίας: καὶ οἰκισταί, Περιήρης καὶ Κραταιμένης ἐγένοντο αὐτῆς, ὁ μὲν ἀπὸ Κύμης, ὁ δὲ ἀπὸ Χαλκίδος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου⁵. Ἡ Κύμη τῆς Αἰολίδος καὶ ἡ Σαλαμίς τῆς Κύπρου θὰ ἠδύναντο νὰ μνημονευθοῦν ἐπίσης ὡς παράδειγμα τῆς μεταφυτεύσεως τοῦ ὀνόματος τῆς μητροπόλεως εἰς τὴν ἀποικίαν.

Ἐκ τῆς ἐπισκοπήσεως ταύτης γίνεται φανερόν ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς οὐδέποτε στέλλουσι ἀποικίαν μόνον αὐτοί πάντοτε ὑπάρχουσι καὶ ἐκ μικροτέρας τινός—πλὴν προκειμένου περὶ τῆς Ἐρετριᾶς—πόλεως συνοικισταὶ οἵτινες, εἰς ὠρισμένας τοῦλάχιστον περιπτώσεις, δίδουσι τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς τὴν ἀποικίαν.

Ἴδωμεν ἤδη ὅποια ὑπῆρξεν ἡ μετοχὴ τῶν Ἐρετριέων εἰς τὴν πρὸς Δυσμὰς ἐξάπλωσιν τῶν Εὐβοέων⁶. Μανθάνομεν οὕτω ὅτι Ἐρετριεῖς ἐγκατεστάθησαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Χαλκιδέων, πρὸ τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Κύμης, εἰς τὴν ἀπέναντι ταύτης νῆσον⁷ Πιθηκούσας, ἣτις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος τόπος ἐγκαταστάσεως τῶν Εὐβοέων εἰς τὴν Δύσιν. Μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς νήσου ταύτης, τῆς σημερινῆς Ἰσχίας διεπεραιώθησαν εἰς τὴν ἔναντι ἀκτὴν. Ὁ Στράβων⁸ λέγει ῥητῶς ὅτι οἰκισταὶ τῆς νήσου ἦσαν οἱ Ἐρετριεῖς

1 Παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ VI 2, 2, c. 246, F. JACOBY, Fr. Gr. Hist. II, 82, ἀπ. 137. Πρβ. καὶ BÉRARD², 110 κέ.

2 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, VI, 4, 1-2.

3 ΣΤΡΑΒΩΝ VI 2, 6, c. 272. ΣΚΥΜΝΟΣ c. 287. ὍΗΡΟΔΟΤΟΣ VII 156 ὀνομάζει *Εὐβοέας τοὺς ἐν Σικελίᾳ*, προφανῶς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ταύτης Εὐβοίας· βλ. BÉRARD², 86 καὶ DUNBABIN, 128. *Εὐβοία* ἀναφέρεται καὶ ἐν Κερκύρα ΣΤΡΑΒΩΝ X 1, 15, c. 449, ἀποικισθεῖσι τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων· ὁ ΒΕΛΟΧ, I 1², 247 σημ. 4, θεωρεῖ ὅτι τὸ τοπωνύμιον Εὐβοία προέρχεται ἐκ τῆς λατρείας τῆς Ἥρας καὶ δὲν σημαίνει ἐπομένως μεταφορὰν ἀπὸ μητροπόλεως εἰς ἀποικίαν. Τοῦ ὀνόματος τῆς Κύμης μεταφορὰν ἔχομεν καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς αἰολικῆς Κύμης ἐκ τῆς Εὐβοικῆς, ὁμοίως καὶ εἰς τὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου.

4 DUNBABIN, 11 κέ., 396. BÉRARD, La colon.², 29, 101.

5 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VI 4, 5-6.

6 BÉRARD², 39 κέ. Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ παρατηρήσεις τοῦ J. L. MYRES ἐν CAH III, 650 κέ. βλ. σ. 11 σημ. 2.

Περὶ τοῦ τυχόν ἀρχικοῦ σκοποῦ τῶν Εὐβοέων, ἵνα διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν νῆσον Πιθηκούσας καὶ τὴν Κύμην διεισδύσουσι εἰς τὴν Ἐτρουρίαν πρβλ. H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 373 σημ. 4. Τοῦτο ἀρνεῖται προσφάτως ὁ R. M. COOK, Historia 11, 1962, 113 κέ. θεωρῶν ὅτι ὁ χαρακτηρ καὶ τῶν Πιθηκουσῶν καὶ τῆς Κύμης ἦτο ἀγροτικὸς καὶ ὄχι ἐμπορικὸς. Πιθανότερον εἶναι ὅτι αἱ ἀποικίαι ἐσκόπουσι ἀμφοτέρων.

7 Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Πιθηκουσῶν: G. BUCHNER ἐν Atti e Memorie della Società Magna Graecia, N. S. 1, 1954, 11 κέ. Röm. Mitt. 60/61, 1953/54, 37 κέ. Rendiconti Acc. d. Lincei 1955 κέ. MÜLLER-KARPE, Vom Anfang Roms, 70. G. BUCHNER-RITTMANN, Origine e Passato dell'Isola d'Ischia, 1948. BÉRARD, Colon.², 283. Τὸ ὄνομα τῆς νήσου Πιθηκούσας εἶναι σαφῆς μαρτυρία διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον συναφθῆ μετὰ τὴν περιοχὴν τῆς Δύσεως πρβ. διὰ τὰς μυθικὰς νήσους τῶν πιθήκων E. BUSCHOR, Die Affen-Inseln, Ath. Mitt. 52, 1927, 230 κέ.

8 ΣΤΡΑΒΩΝ V 4, 9, c. 247.

μετὰ τῶν Χαλκιδέων, ἐνῶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς¹ παρέχει τὴν εἶδησιν ὅτι οἰκίσται καὶ τῆς Κύμης ἦσαν οἱ Ἐρετρίεις ὁμοῦ μετὰ τῶν Χαλκιδέων.

Καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ὑπάρχει καμμία ἄλλη εἶδησις περὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Ἐρετριέων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν ἢ τὴν Σικελίαν: Μία ὀλιγοχρόνιος ἐγκατάστασις εἰς τὰς Πιθηκούσας καὶ μία ἀβεβαία, δευτερεύουσα δὲ συμμετοχὴ εἰς τὴν Κύμην εἶναι αἱ Ἐρετριακαὶ ἀποικίαι εἰς τὴν Δύσιν². Πιστεύεται ὅτι τὴν ἀδυναμίαν ταύτην τῆς ἐκεῖ μονίμου ἐγκαταστάσεως τῶν Ἐρετριέων ἐρμηνεύει ἢ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Κύμης ἔκρηξις τοῦ πολέμου περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου, ὅστις διέκοψε τὴν περαιτέρω συνεργασίαν τῶν δύο ἡγεμονίδων πόλεων τῆς Εὐβοίας.

Μεταξὺ τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος—ἄς εἴπωμεν τῆς Αἰτωλικῆς Χαλκίδος—καὶ τῆς Καμπανίας οὐδὲν ἔχνος εὐρίσκομεν³ τῆς διαβάσεως τῶν Χαλκιδέων. Ἀντιθέτως κατὰ μῆκος τοῦ δρόμου τούτου συναντῶμεν μόνον τοὺς Ἐρετρίεις.

Μοῖρα τοῦ πρὸς Δυσμὰς πλέοντος στόλου τῶν Κορινθίων, ὅστις ἔσχεν ὡς τέραμα τὴν κτίσιν τῶν Συρακουσῶν, ἀποσπασθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Χαρικράτους ἀπόκισε τὴν Κέρκυραν. Ἐκεῖ ὁμως εἶχεν εὖρει ἐγκατεστημένους Ἐρετρίεις. Ὁ διηγούμενος τοῦτο Πλούταρχος⁴ σημειώνει: *Κέρκυραν τὴν νῆσον Ἐρετρίεις κατώκουν Ἐρετρίους καὶ Χαρικράτους δὲ πλεύσαντος... ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς οἱ Ἐρετρίεις ἀπέπλευσαν οἴκαδε.*

Ἡ τελευταία αὕτη φράσις, *ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς*, δεικνύει μετὰ περιστοῆς ἐναργείας ποῦ ἐστηρίζετο ἡ δύναμις τῶν Ἐρετριέων. Τὰ πλοῖα τῶν ἦσαν ἀναμφιβόλως πάντοτε πολλά, πάντοτε δὲ ἔτοιμα πρὸς πλοῦν διὰ τοὺς καταγομένους ἐκ τῆς Ἐρετρίας πόλεως. Ἐκ τῆς Κερκύρας ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἐρέτριαν ἄλλ' οἱ Ἐρετρίεις ἠρνήθησαν νὰ τοὺς δεχθῶν. Οὕτω ἀντὶ διὰ τοῦ νοτίου, ἐξῆλθον τῶρα διὰ τοῦ βορείου πόρου τοῦ Εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ καὶ πλεύσαντες εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου ἴδρυσαν τὴν *Μεθώνην* εἰς τὴν Πιερίαν.

Ἄλλ' ἢ Κέρκυρα δὲν ἦτο ὁ μόνος σταθμὸς τῶν Ἐρετριέων. Ἡ ὅλη περιοχὴ τοῦ ΒΔ. ἄκρου τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου εἶχε προσελκύσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἐρετρῶν ἡμῶν⁵. Τούτων δὲ μόνον, τῶν Ἐρετριέων, οὐχὶ πάντων τῶν Εὐβοέων, ἀποικία πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Ὠρικὸς⁶, τὸ βορειότατον σημεῖον τῆς ἐπεκτάσεως αὐτῶν, εἰς τὴν μικρὰν νῆσον τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου τῆς Αὐλώνας. Ἡ παρατήρησις⁷ ὅτι «οἱ Εὐβοεῖς

1 Ρωμ. Ἀρχ. VII 3. 1: *Κύμην τὴν ἐν Ὀπικοῖς Ἑλληνίδα πόλιν, ἣν Ἐρετρίεις τε καὶ Χαλκιδεῖς ἔκτισαν.*

2 Περὶ τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἐρετρίας βλ. καὶ F. BLABEL, *Jonische Kolonisation*, 1920, 217 κέ.

3 BUSOLT, *Gr. Gesch.* I², 146.

4 ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Αἰτ. Ἑλλην. 11, p. 293 A-B. Σήμειον οὐδεὶς πλέον ἀμφιβάλλει διὰ τὸν ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων πρῶτον ἀποικισμόν τῆς Κερκύρας SCHAEFER, ἔ.ἀ. 374, σημ. 4. Πρὸς τὴν εἶδησιν εἶχεν ἀπιστήσῃ ὁ BELOCH, I 1², 247, σημ. 21 (πρβλ. ἀνωτ. σ. 18 σημ. 3). Ἀσφαλῶς πρὸς τὴν ἀνάμνησιν τοῦλάχιστον τῆς σχέσεως ταύτης δὲν εἶναι ἄσχετος ἢ παρὰ ΠΑΥΣΑΝΙΑΙ V 27. 9 εἶδησις: *βοῶν δὲ τῶν χαλκῶν ὁ μὲν Κερκυραίων, ὁ δὲ ἀνάθημα Ἐρετριέων, τέχνη δὲ Ἐρετριέως ἐστὶ Φιλησίον* ἢ σύναψις ἔχει γίνεσθαι πρὸ πολλοῦ. Περὶ τοῦ Φιλησίου καὶ τοῦ ἀναθήματος τούτου βλ. G. LIPPOLD, *RE* XIX

(1938), στ. 2157, 12. Τοῦ ἀναθήματος εὐρέθη ἡ ἐπιγραφή, *Inscr. von Olympia* ἀρ. 248: *Φιλέσιος ἐπέε | Ἐρετρίεις τῶν Δί. Εἶναι γνωστὸν πόσον οἱ Ἐρετρίεις τοῦ 5ου αἰ. ἦσαν μνήμονες τοῦ παρελθόντος φανερώνει ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99 καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς ἀνάμνησις τῶν Παρίων καὶ τοῦ Ἀρχιλόχου, βλ. *Philologus* 100, 1956, 37. Διὰ τὴν βουῖν, κοινὴν εἰς τὰ νομίματα τῆς Ἐρετρίας (ὡς καὶ ἄλλων Εὐβοϊκῶν πόλεων) καὶ τῆς Κερκύρας ὁ HEAD, *Hist. Numm.*², 362, παρατηρεῖ ὅτι εἶναι ἀσαφὲς ἐὰν οἱ Κερκυραῖοι τὴν παρέλαβον παρὰ τῶν Ἐρετριέων ἢ ἀλλαχόθεν.*

5 Βλ. R. L. BEAUMONT, *Greek Influence in the Adriatic Sea before the Fourth Century B.C.* ἐν *JHS* 56, 1936, 159 κέ.

6 BEAUMONT, ἔ.ἀ. 164 κέ. *CAH* III, 651.

7 BEAUMONT, αὐτ. 165.

ἦσαν ἔμποροι, ὄχι ἀγρόται, διὸ καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ μιᾶς νήσου¹ εἰς τὸ νότιον κέρας τοῦ κόλπου τῆς Αὐλῶνος καὶ ὄχι εἰς τὴν [πλησίον] εὐφορον πεδιάδα» ἰσχύει διὰ τοὺς Ἐρετριεῖς μόνον, ὄχι δὲ διὰ τοὺς Χαλκιδεῖς. Ἡ παράδοσις ἐθεώρει τὸν Ὀρικόνα ὡς κτίσμα τοῦ Ἐλεφήνορος καὶ τῶν Ἀβάντων ἐπιστρεφόντων ἐκ τῆς Τροίας. Ἡ Ἀβαντις χώρα μὲ τὸ ἄλλως ἄγνωστον Θρόνιον² ὡς πόλιν, ἦτο ἐπίσης Εὐβοϊκὴ κτίσις. Ὅτι αἱ ἐγκαταστάσεις αὗται εἰς τὰς ὁποίας ἡ παράδοσις ἀπέδιδε μίαν τόσον παλαιὰν ἱστορίαν ἀνήκον εἰς τὴν Ἐρέτριαν ἀποδεικνύει ὄχι μόνον ἡ ῥητὴ μνεῖα τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἐρετρίων εἰς τὴν Κέρκυραν ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τὴν ἀκραίαν ταύτην περιοχὴν ἐμφάνισις ἐπίσης τῶν Παρίων³, τῶν ὁποίων τὴν σχέσιν πρὸς τὴν Ἐρέτριαν ἐτονίσσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς μελέτης ταύτης.

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον συμφώνως πρὸς τὴν παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ διήγησιν εἶτε, πιθανώτερον, ἡ σύγχρονος ἐγκατάστασις εἰς τὰς Ἰλλυρικὰς καὶ τὰς Θρακικὰς ἀκτὰς ἀποτελοῦσι σαφῶς μίαν προσπάθειαν ἐλέγχου ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τῶν ὁδῶν ἐπικοινωνίας τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου πρὸς τὸν Βορρᾶν⁴.

Εἰς τὴν Χαλκιδικὴν ὁ ἀποικισμὸς ἐμφανίζεται ἐπίσης γενόμενος τῇ συμμετοχῇ ἀμφοτέρων τῶν πόλεων. Δυστυχῶς αἱ διασωθεῖσαι πληροφορίαι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἡ μέχρι τοῦδε ἀδυναμία πρὸς ἀρχαιολογικὴν ἐξερεύνησιν τῶν ἀποικίων τῆς περιοχῆς ταύτης, ἐξερεύνησιν ἡ ὁποία θὰ εἶχε ἐξαιρετικὸν διαφέρον διὰ τὴν τόσον σημαντικὴν αὐτὴν περίοδον τῶν ἀρχῶν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν μίαν πλήρη γνωριμίαν τῆς ἱστορίας τοῦ Χαλκιδικοῦ ἀποικισμοῦ. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἡμφεσβητήθη ἀκόμη καὶ ἡ ἐκ τῆς Εὐβοϊκῆς Χαλκίδος προέλευσις τοῦ ὀνόματος Χαλκιδικῆ⁵. Καθὼς παρατηρεῖ ὁ J. W. MYRES⁶ αἱ ἀποικίαι αὗται τῆς Χαλκίδος ἔμειναν μακρὰν τῶν κυρίων ρευμάτων τοῦ ἀποικισμοῦ καὶ τῶν ὁδῶν τοῦ ἐμπορίου καὶ διετήρησαν ἕνα πολὺ περισσότερον ἀγροτικὸν χαρακτῆρα ἢ αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Αἱ ἀποικίαι αὗται ἀναμειχθεῖσαι μὲ τοὺς βαρβάρους γείτονας, παρ' ὧν

1 ΠΛΙΝΙΟΣ Hist. Nat. II 204.

2 Ἡ πληροφορία τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ V 22. 3 δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν ἢ ἐπιγραφὴ τοῦ ἀναθήματος τῶν Ἀπολλωνιατῶν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει, καὶ ἣτις ἔχει ἀνευρεθῆ ἐν Ὀλυμπίᾳ, Inschr. v. Olympia 692, μνημονεύει τὸ Θρόνιον καὶ τὴν Ἀβαντίδα, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ εἶχον ἀποικίσει Λοκροὶ καὶ Ἀβαντες: σκεδασθεισῶν γὰρ Ἑλλήνων, ὡς ἐκομίζοντο ἐξ Ἰλίου, τῶν νεῶν, Λοκροὶ τε ἐκ Θρονίου τῆς ἐπὶ Βοαργίῳ ποταμῷ καὶ Ἀβαντες ἀπὸ Εὐβοίας ναοὶν ὁκτὼ συναμφοτέροι πρὸς τὰ ὄρη κατηνέχθησαν τὰ Κεραῦνια κτλ. ΠΑΥΣΑΝ. V 22. 4 πρβ. BEAUMONT, ἔ.ἀ. 169 κέ.

3 Τῶν Παρίων ἀρχαϊκὴ ἀποικία ἐν τῇ περιοχῇ ἦτο ἡ Ἀμφιάλη, BEAUMONT, ἔ.ἀ. 188 σημ. 201. Ἀσφαλῶς κατὰ τὸ 385/4 δὲν θὰ ἰδρῦετο ἡ Παριακὴ ἀποικία τῆς Φάρου εἰς τὴν περιοχὴν ἂν μὴ ὑπῆρχον παλαιοὶ δεσμοί. Περὶ Φάρου, BELOCH, Gr. Gesch. III 1², 118 κέ. L. ROBERT, Hellenica 11-12, 1960, 550 κέ. (μετὰ παλ. βιβλ.). Ἡ ἀνεύρεσις καὶ Κ υ κ λ α δ ι κ ῶ ν ὁστράκων μετὰ τῶν

ἄλλων προϊστορικῶν εὑρημάτων τοῦ Hvar (ἰταλ. Lesina) ἦτοι τῆς ἀρχαίου Φάρου, περὶ ὧν προχείρως F. SCHACHERMEYER, Die ältesten Kulturen Griechenlands, 144 καὶ σημ. 106 καθὼς καὶ αἱ προοπτικαὶ τὰς ὁποίας δημιουργεῖ διὰ τὸ ὅλον θέμα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ἀπασχολήσωσιν ἐνταῦθα.

4 CAH III, 650 κέ., ἔνθα τονίζεται καὶ ἡ πρὸς τὴν Πάρον σχέσις τῆς Ἐρετρίας εἰς τε τὰς Δαλματικὰς καὶ τὰς Θρακικὰς ἀκτὰς.

5 E. HARRISON ἐν Cl. Quarterly 6, 1912, 93 κέ. Ὁ R. M. COOK, JHS 66, 1946, 71 σημ. 38 παραπέμπων εἰς τὴν γνώμην ταύτην τοῦ E. HARRISON παρατηρεῖ: He may be right in denying the connection of Chalcis with Chalcidice. Τὴν γνώμην, μὴ ἐπικρατήσασαν ἄλλως τε, ἀνεσκεύασε λεπτομερῶς ὁ D. W. BRADBEN, The Chalkidians in Thrace ἐν American Journal of Philology 1952, 73, 357 κέ.

6 CAH III, 653.

οὐδὲν εἶχον νὰ λάβουν ἀνεπύχθησαν ἀρκετὰ βραδέως ὥστε μόνον κατὰ τὸν 5^{ον} καὶ τὸν 4^{ον} αἰῶνα ἐγένοντο ἱκαναὶ διὰ συνοικισμὸν. Ἦσαν ὅπωςδὴποτε ἀρκετὰ Ἑλληνικαὶ ὥστε νὰ ἀποτελέσουν τὰς πηγὰς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ—ἀλλ' ἀρκετὰ ἐπίσης ἐπαρχιακαὶ ὥστε νὰ εἶναι ἀδιάφοροι σύμμαχοι καὶ ἀνυπότακτα μέλη μιᾶς ἡγεμονευούσης πόλεως.— Ἐμειναν εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ὑπολοίπου Ἑλληνισμοῦ.

Διὰ τὰς Χαλκιδικὰς ἀλλὰ καὶ τὰς Ἐρετριακὰς ἀποικίας ταύτας τοῦ Βορρᾶ ὑπάρχουν προβλήματα ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν καὶ τὴν χρονικὴν αὐτῶν σχέσιν πρὸς τὰς ἀποικίας τῆς Δύσεως, ἀκόμη ὡς πρὸς τὸ πόσαι καὶ ποῖαι εἶναι ἀκριβῶς αἱ ἀποικίαι ἑκατέρας τῶν δύο μεγάλων πόλεων τῆς Εὐβοίας¹. Συνήθως θεωρεῖται, κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Στράβωνος², ὅτι εἰς τὴν Ἐρέτριαν ἀνήκον αἱ ἀποικίαι τῆς Παλλήνης καὶ τοῦ Ἄθω ἢ τοῦ Ἀκτῆς, τῶν δύο δηλαδὴ ἀκραίων χερσονήσων τῆς Χαλκιδικῆς, εἰς τὴν Χαλκίδα αἱ ἀποικίαι τῆς Σιθωνίας. Ἡ Παλλήνη περιώριζε τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον πρὸς Ἀνατολάς, ἐνῶ ἡ Μεθώνη εὐρίσκετο εἰς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἄκρον. Μεγαλύτερα εἶναι ἡ ἀσάφεια ὡς πρὸς τὰς ἀποικίας τῆς Ἐρετρίας ἐπὶ τῆς Ἀκτῆς, πλησίον ὅμως τῶν ὁποίων εὐρίσκονται καὶ αἱ ἀποικίαι τῆς Ἄνδρου.

Εἰς τὴν συζήτησιν τῶν προβλημάτων δὲν πρόκειται νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα. Θὰ παρατηρήσω τὰ ἐξῆς μόνον. Ἐκ τῆς ἱστορίας ἦν διηγεῖται ὁ Πλούταρχος³ περὶ τῆς Ἀκάνθου δικαιοῦμεθα, πιστεύω, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τοῦ στόλου διὰ τὸν ἀποικισμὸν τῆς περιοχῆς μετεῖχον ἐξ ἴσου Ἄνδριοι καὶ Χαλκιδεῖς. Τοῦτο προϋποθέτει ἀσφαλῶς ἡ ἐπακολουθήσασα ἀμφισβήτησις διὰ τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως, ἀμφισβήτησις ἡ ὁποία ἀποτελεῖ προφανῶς μίαν ἀνάμνησιν τῶν ἀγράφων βεβαίως ἀλλ' ἰσχυρῶν κανόνων δικαίου, οἵτινες θὰ ἐπεκράτουν κατὰ τὴν ἴδρυσιν τῶν ἀποικιῶν.

Οὕτω ὅμως τὸ σχῆμα: Χαλκίς σὺν μιᾷ ἄλλῃ πόλει, ὅπερ εὔρομεν εἰς τὴν

¹ Ο ΒΡΑΔΒΕΝ, ἔ.ἀ., πιστεύει ὅτι ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς ἐγένετο παλαιότερον ἢ ὁ τῆς Δύσεως, διότι αἱ εἰδήσεις περὶ τοῦ πρώτου συγχέονται μὲ ἐκείνας περὶ ἀποικισμοῦ ὑπὸ τῶν ἐπιστρέφόντων ἐκ τῆς Τροίας. Χαρακτηριστικὴν θεωρεῖ τὴν εἶδησιν τοῦ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ἐν λ. *Τορώνη πόλις Θράκης, ἀπὸ Τορώνης τῆς Πρωτέως ἢ Ποσειδώνος καὶ Φοινίκης. ἔστι καὶ ἄλλη Τορώνη μετὰ Τροίαν κτισθεῖσα.* Ἡ πόλις ἀνεφέρετο ὑπὸ τοῦ Ἀρχιλόχου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν Ἡρακλέα κατὰ τὴν παρὰ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ II 5. 9 καὶ τῆ ἐπιγραφῆ IG XIV 1293 A, 85 καὶ TZETZHI Χιλ. II 320 κέ. διήγησιν βλ. Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 88. Ἡ Τορώνη ἦτο τῶν κυριωτάτων Χαλκιδικῶν ἀποικιῶν. Ἀντιθέτως εἶναι ἀσαφεῖς, ἂν μὴ ἀνύπαρκοι, αἱ περὶ ἀμέσου ἀποικισμοῦ ἀπὸ Χαλκίδος λεπτομερέστεραι μαρτυρίαι. Συνήθως σήμερον ὁ ἀποικισμὸς τῶν Χαλκιδεῶν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Χαλκιδικὴν θεωρεῖται σύγχρονος, ΒΕΛΟCH I 1², 253. J. ΒΕ- RARD, L'expansion, 66. Ὅτι προσηγήθησαν αἱ ἀποικίαι τῶν Χαλκιδεῶν εἰς τὴν Δύσιν δέχεται ὁ R. M. COOK, JHS 66, 1946, 71. Ὁ G. CLOTZ I, 162 δέχεται ὡς χρόνον ἀποικισμοῦ τῆς Χαλκιδικῆς τὸ τέλος τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ὁ H. BENGTSON, ἔ.ἀ. 89, ἀναφέρει τὸν 7^{ον} - 6^{ον} αἰ. ὡς χρονολογίαν ἀποικισμοῦ τῆς Θράκης γενικῶς (ἦτοι Μακεδονίας). Ὁ W. A. LAIDLAW ἐν Oxford Class. Dict.

ἐν λ. *Chalkidike* δέχεται τὸν ἀποικισμὸν αὐτῆς γενόμενον κατὰ τὸν 7^{ον} αἰ. ἦτοι μεταγενέστερον τοῦ τῆς Δύσεως. Ἡ πληροφορία τοῦ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, ἀπ. 98 (= ΠΛΟΥΤ. Ἐρωτ. 761 A) ὅτι Χαλκιδεῖς τῆς Χαλκιδικῆς ἐβοήθησαν ἐν Εὐβοίᾳ δὲν βοηθεῖ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς εἶναι τῶν ἐχόντων τὴν ἀμεσώτερον ἀνάγκην ἐρεῦνης θεμάτων.

² ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 8, c. 447: *Ἐρέτρια μὲν γὰρ συνήκισε τὰς περὶ Παλλήνην καὶ τὸν Ἄθω πόλεις, ἡ δὲ Χαλκίς τὰς ὑπὸ Ὀλύμπῳ.*

³ ΠΛΟΥΤ. Αἰτίαις Ἑλληνικοῖς 30, p. 298 A-B: *Ἄνδριοι καὶ Χαλκιδεῖς πλεύσαντες εἰς Θράκην οἰκήσεως ἕνεκα Σάνην μὲν πόλιν ἐκ προδοσίας κοιῆν παρέλαβον, τὴν δ' Ἀκανθὸν ἐκλειοπέται τοῦ βαρβάρου πυνθανόμενοι δύο κατασκόπους ἐπεμψαν. ὡς δὲ τῇ πόλει προσιόντες παντάπασιν πεφηνγῶτας ἠσθάνοντο τοὺς πολεμίους, ὁ μὲν Χαλκιδικὸς προεξέδραμεν ὡς καταληγόμενος τοῖς Χαλκιδεῶσι τὴν πόλιν, ὁ δ' Ἄνδριος οὐ συνεξάντων ἠκόντισε τὸ δόρυ καὶ ταῖς πύλαις ἐμπαρέντος μετὰ βολῆς, Ἄνδριον, ἔφη, παιοῖν ἀίχμη προκατελήφθαι τὴν πόλιν.* Ὁ BURN, ἔ.ἀ. 18, δίδει ὑπερβαλλόντως μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν εἶδησιν ταύτην διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν σχέσεων τῶν νήσων Πάρου καὶ Νάξου ἐντὸς τῶν συνασπισμῶν τῆς ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδος, τὰς ὁποίας δὲν θεωρεῖ σταθεράς.

Δύσιν ἐμφανίζεται ἐπίσης καὶ ἐνταῦθα: Χαλκίς σὺν Ἄνδρῳ. Ἀσφαλῶς δὲ τὸ σχῆμα Χαλκίς σὺν Ἐρετρία θὰ εἶχεν ὑπάρξει ἐπίσης λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς περιοχῆς, τὸν ὁποῖον ἡ παράδοσις ἀνήγεν ἐπίσης ἐν μέρει εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς Τροίας ἐπιστρέφοντας Ἄβαντας. Ὑποστηρίζεται συνήθως ὅτι ἡ κοινὴ ἀποικίσις Χαλκίδος καὶ Ἄνδρου εἰς τὴν Ἀκτὴν συνέβη μετὰ τὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου¹, ὅτε τὸ ναυτικὸν κράτος τῆς Ἐρετρίας, εἰς ὃ ἀνήκεν ἡ Ἄνδρος, θὰ εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῆς Χαλκίδος ἢ προσχωρήσει εἰς αὐτήν. Εἰς τοῦτο συνηγορεῖ καὶ ἡ συνήθης χρονολογία τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἄνδρου: 654 π.Χ. κατὰ τὴν κοινῶς παραδεκτὴν χρονολογίαν τοῦ Εὐσεβίου.

Οὐδὲν ὁμως ἐμποδίζει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τοὺς Χαλκιδεῖς ζητοῦντας ἀγροὺς ὠδήγησαν ἐκεῖ οἱ Ἄνδριοι ὡς ἀποτελοῦντες μοῖραν τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Ἐρετριακοῦ κράτους. Διότι καὶ ἐὰν ἀκόμη τὸ κράτος ὄντως εἶχε διαλυθῆ ἕξ αἰτίας τοῦ μεγάλου πολέμου εἶναι ὀρθότερον, ἵνα ἡ ἐν τῇ Χαλκιδικῇ ἀποίκισις τῆς Ἄνδρου ἀντὶ νὰ θεωρηθῆ ὡς ὀφειλομένη εἰς τὴν δύναμιν τῆς Χαλκίδος ἐρευνηθῆ ἐν τῷ πραγματικῷ αὐτῆς πλαισίῳ: Διότι ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῶν πρὸς Ἀνατολὰς ἀποικιῶν, ὅσας τώρα στέλλουσιν αἱ δυνάμεις τῆς Ἀνατολικωτέρας Ἑλλάδος, προγεφύρωμα τῆς ὁποίας εἶναι ὠρισμένοι νῆσοι τῶν Κυκλάδων, κυρίως ἡ Πάρος καὶ ἐν μέρει, ὡς δεικνύει τὸ ἐπεισόδιον ὅπερ διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, ἡ Ἄνδρος. Διότι γεωγραφικῶς μετὰ τὰς ἀποικίας τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας, εἰς τὰς κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὁρολογίαν «Θρακικὰς» ἀκτὰς εὐρίσκομεν πρὸς Ἀνατολὰς τὴν Ἄνδρον, Πάρον, Χίον, Σάμον, Μίλητον κ.ἄ. Εἶναι περιέργον ὅτι ἡ Ἐρέτρια δὲν ἐξαπλώνεται περισσότερον πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ἄλλ' ἴσως οἱ Ἐρετρίαι εἰς τὴν διάθεσιν ἢ τὴν δύναμιν πρὸς τοῦτο. Τὸ ἐπεισόδιον τῆς Ἀκάνθου δὲν σημαίνει ἐξάρτησιν τῆς Ἄνδρου ἀπὸ τῆς Χαλκίδος: εἶναι ἀντιθέτως φανερὰ ἢ ἐπὶ ἴσοις ὄροις συμμετοχὴ εἰς τὸν ἀποικισμὸν τῆς περιοχῆς, ἐφ' ὅσον δέ, ὡς εἶδομεν, οὔτε θαλασσοκρατία οὔτε ναυτικὴ ἰσχύς τῆς Χαλκίδος ὑπῆρξέ ποτε, ἢ ὑπόθεσις ὅτι ἡ Χαλκίς διεδέχθη τὴν Ἐρέτριαν ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τοῦ ναυτικοῦ κράτους τῆς τελευταίας εἶναι ἀστήρικτος. Ὅθεν ἡ Ἄνδρος συμμετέσχεν εἰς τὸν πρὸς Βορρᾶν ἀποικισμὸν εἴτε μόνη εἴτε ὡς μέλος τοῦ Ἐρετριακοῦ συγκροτήματος: τὴν τελευταίαν ὑπόθεσιν καθιστᾷ πιθανωτέραν ἢ ἐν τῇ Ἀκτῇ, ἥτοι πλησίον τῶν Ἐρετριακῶν ἀποικιῶν, τοποθέτησις τῆς ἀποικιακῆς ἐξαπλώσεως τῶν Ἀνδριῶν. Ἦτοι οἱ Χαλκιδεῖς ἦλθον εἰς τὴν Χαλκιδικὴν μετὰ τῶν Ἐρετριῶν καὶ τῶν Ἀνδριῶν.

Τὴν ἀνατολικωτέραν ἐπέκτασιν ἐγκατέλιπον οἱ Ἐρετρίαι εἰς τοὺς Μιλησίους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐστράφησαν καὶ αἱ πρότερον πρὸς τὴν Ἐρέτριαν συνδεόμενα νῆσοι τῶν Κυκλάδων. Ἐὰν ἡ Πάρος ψηφίζη ἐναντίον τῆς Ἄνδρου κατὰ τὴν ἀμφισβήτησιν περὶ τῆς κυριότητος τῆς Ἀκάνθου, εἶτα δὲ ἡ Ἄνδρος θέτη ἀρὰς ἐναντίον τῆς Πάρου² τοῦτο σημαίνει, ὅτι πρῶτον μὲν ἕως τότε Ἄνδρος καὶ Πάρος εἶχον φιλικὰς σχέσεις, ὅτι δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Πάρος ἐνισχυθεῖσα ὑπὸ τῆς Μιλήτου προσεπάθησε νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Ἄνδρου.

¹ Ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν οὕτω παρέχει ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς δεικνύει ἀναμ-

¹ J. BÉRARD, L'expansion, 94. D. W. BRADBEN ἐν Trans. Am. Phil. Ass. 1947, 225 σημ. 7.

² Ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ σχετικῇ διηγῆσει τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ περὶ σ. 21, σημ. 3.

φιβόλως ὅτι καὶ πρὸς Βορρᾶν οἱ Χαλκιδεῖς δὲν ἔπλευσαν μόνοι¹.

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐπισκοπήσεως ἐγένετο ἴσως ἤδη σαφές μὲ ποῖον τρόπον ἑκάτερα τῶν δύο μεγάλων πόλεων τῆς Εὐβοίας μετεῖχε τοῦ κοινοῦ «στόλου» τῶν ἀποικιῶν, ἐνῶ συνήθως δὲν τίθεται τοιοῦτο πρόβλημα θεωρουμένου ὅτι ἦτο ὁμοίως δι' ἀμφοτέρων ὁ τρόπος οὗτος, χωρὶς νὰ γίνετο προσπάθεια διακρίσεως μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας.

Ἐγνωρίσαμεν ἤδη τὴν καιρίαν σχέσιν τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐνῶ εἰς πάσας τὰς ὑπερποντίους ἀποικίας τῶν Χαλκιδέων ὑπάρχει πάντοτε καὶ μία τοῦλάχιστον ἄλλη πόλις ὡς μέτοχος, κατὰ τινὰ τρόπον, τῆς ἀποικίας. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ εὐλογώτερον ἢ διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἀνωτέρω ἀναπτυχθείσης ὑποθέσεως ὅτι τῆς δευτέρας πόλεως ἡ Χαλκίς εἶχεν ἀνάγκην διὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς, διότι ἡ δευτέρα αὕτη πόλις κατὰ κανόνα διέθετε τὰ ἀναγκαῖα πλοῖα.

Ὁ Ἀριστοτέλης² μαρτυρεῖ ῥητῶς ὅτι αἱ ἀποικίαι τῶν Χαλκιδέων ἐστάλησαν ἐπὶ τῆς τῶν ἱπποβοτῶν ἀρχῆς, οἵτινες δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἀσχολῶνται καὶ μὲ τὰ ναυτικά. *Ναυοικλειτοὶ* ἦσαν εἰς τὴν πραγματικότητα οἱ Ἐρετριεῖς. Εἰς τοὺς κοινούς «στόλους» τῶν ἀποικιῶν οἱ Ἐρετριεῖς διέθετον τὰ πλοῖα. Ἦσαν οἱ *πομποὶ*³ τῶν ἐχόντων ἀνάγκην νὰ ταξιδεύσουν, ὅπως καὶ οἱ Φαίακες. Ἀνάλογον ἀλλὰ δευτερεύοντα ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Ἐρετριεῖς ῥόλον πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἶχον καὶ οἱ Κυμαῖοι, πιθανώτατα δὲ καὶ οἱ Ἴστιαεῖς.

Θετικὰς μαρτυρίας ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς εἶχον ναυτικὸν δὲν ἔχομεν⁴, ἀντιθέτως πρὸς

1 Αἱ παραδιδόμενα χρονολογία τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀνδρου, BRADEN, ἔ.ἀ. ΒΕΛΟΧ Π², 2, 231, δὲν ἀποτελοῦν κώλυμα τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας, ἐφ' ὅσον οὐδεμία δυνατότης ἐλέγχου ὑπάρχει. Ὅτι ἡ Πάρος εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἀνδρου ψηφίζει ὑπὲρ τῆς Χαλκίδος, βλ. προηγ. σημ., δεικνύει μᾶλλον ὅτι τὸ ἐπιεσόδιον ἀναφέρεται εἰς τὴν πρὸ τοῦ πολέμου διὰ τὸ Ἀηλιάντιον πεδίων περίοδον. Ὁ WADE-GERY, παρὰ H. L. LORIMER, BSA 42, 1947, 115, ὑποθέτει ὅτι ὁ πόλεμος Χαλκιδέων καὶ Ἀνδριῶν δύναται νὰ τοποθετηθῆ ἀσφαλῶς εἰς τὸν 7ον αἰῶνα, πιθανῶς εἰς τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἡμίσιον. Ἄλλως δὲ ἡ Ἀκτὴ, ἐφ' ἧς αἱ ἀποικίαι τῆς Ἀνδρου, θεωρεῖται συνήθως ὅτι κατεῖχτο ὑπὸ ἀποικιῶν τῆς Ἐρετρίας, οὕτω δὲ εἶναι εὐλογώτερον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μετὰ τῶν Ἐρετριέων καὶ τῶν Χαλκιδέων κυρίως ἀπέστειλαν τὰς ἀποικίας αὐτῶν οἱ Ἀνδριοὶ πρὸ τῆς ῥήξεως Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας.

2 Παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ X 10. 8, c. 447: ἐστάλησαν δὲ αἱ ἀποικίαι αὐταὶ (δηλ. αἱ τῆς Χαλκίδος), καθάπερ εἴρηκεν Ἀριστοτέλης, ἠρίκα ἢ τῶν ἱπποβοτῶν καλονομένη ἐπεκράτει πολιτεία προέστησαν γὰρ αὐτῆς ἀπὸ τιμημάτων ἄνδρες ἀριστοκρατικῶς ἄρχοντες.

3 Βλ. ἄνωτ. σ. 11 κέ.

4 Εἰς τὴν παρὰ ΠΛΟΥΤΑΡΧΩΙ ἀπ. 62, ἐκ τῶν εἰς Ἡσιόδου Ὑπομνημάτων, Ἠθικά, τόμ. 7 (Βερναρδάκης), 82 εἶδισιν: Τὸν μὲν οὖν Ἀμφιδάμαντα (ἦτοι τὸν μυθικὸν βασιλέα τῆς Χαλκίδος, ΗΣΙΟΔΟΥ Ἔργα 654, Ἄγων 63 Βίος Ἡσιόδου 7, 10) ναυμαχοῦντα πρὸς Ἐρετρίαν ὑπὲρ τοῦ Ἀηλιάντιον ἀποθανεῖν διώρθωσεν ἡδὴ ὁ K. FR. HERMANN, Ges. Aufs. (= Rhein. Mus. 1, 1833) 194 κέ. τὸ

ναυμαχοῦντα εἰς μονομαχοῦντα. Ὁ πόλεμος διεξήχθη κατὰ γῆν, πρῶτην δὲ ναυμαχίαν ἀναφέρει ὁ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 13 τὴν μεταξὺ τῶν Κορινθίων καὶ Κερκυραίων γενομένην τὸ 664 π.Χ. ὥστε ἀποκλείεται ναυμαχία ἐπὶ Ἀμφιδάμαντος.

Παρὰ τῷ ἱστορικῷ Τ. ΛΙΒΙΩΙ VIII 22, 5 ἀναγινώσκωμεν: Cumani, Chalcide Euboica originem trahunt. Classis, qua advecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere, primo in insulas Aenariam et Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Ἐκ τούτου δὲν δύναται τις νὰ συναγάγῃ ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς εἶχον ὄντως ναυτικόν. Ὑποπεύω ὅτι ἐνταῦθα ὁ ΤΙΤΟΣ ΛΙΒΙΟΣ μεταφράζει διὰ τοῦ classis τὴν λέξιν στόλος, ἐνῶ ἡ λέξις λίαν συνήθης εἰς τοὺς περὶ ἀποικιῶν λόγους ἦτο ἡ πράξις τοῦ στέλλειν ἀποικίαν: Οὕτω π.χ. ΣΤΡΑΒΩΝ V 4. 4, c. 243 (περὶ τῆς Κύμης τῆς Καμπανίας) οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, Ἰπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς, ὅπου βεβαίως τὸ στόλος δὲν σημαίνει classis. Ἄλλως τε παρὰ Τ. ΛΙΒΙΩΙ, ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, λέγεται ῥητῶς ὅτι πρῶτον κατέλαβον τὰς νήσους καὶ εἶτα τὴν ἡπειρον. Ἄλλ' εἰς τὰς νήσους γνωρίζομεν ὅτι ἐγκατεστάθησαν καὶ οἱ Ἐρετριεῖς, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Κύμην οἱ Κυμαῖοι. Ὡστε ἐκ τοῦ χωρίου οὐδαμῶς ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξις ναυτικοῦ τῶν Χαλκιδέων. Ὅμοιος καὶ ὁ VELLEIUS PATERCULUS. I 4. 1, ὁμολῶν περὶ classis τῶν εἰς Κύμην στελλομένων δὲν ἀναφέρεται τῷ ὄντι εἰς στόλον (classis). Ἀμφότερα τὰ λατινικὰ χωρία παρὰ ΒΕΡΑΡΔ², 39 κέ. σημ. 1 καὶ 2.

τὰς βεβαιώσεις τῶν σημερινῶν ἐρευνητῶν¹. Ἡ ὑπαρξίς ἰσχυροῦ Χαλκιδικοῦ ναυτικοῦ συνάγεται μόνον ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς συμμετοχῆς τῶν Χαλκιδέων εἰς τὸ πρῶτον στάδιον τοῦ δευτέρου ἀποικισμοῦ, οὐχὶ ἐκ πραγματικῶν τεκμηρίων. Ἡ ἀνάλυσις τῶν γεγονότων, τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν, συνηγορεῖ ὑπὲρ ἐπόψεως διαφόρου πρὸς τὴν γενικῶς ἰσχύουσαν.

Βεβαίως λείπουν ἐπίσης θετικαὶ μαρτυρίαι ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς ἐστεροῦντο ναυτικοῦ—ἐκτὸς ἴσως μιᾶς, ἔστω καὶ μεταγενεστέρας:

Κατὰ τὰς ἐτοιμασίας τοῦ 480 διὰ τὴν πρώτην ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀπὸ Βορρᾶ κατερχομένου Περσικοῦ στόλου, ἡ ὁποία καὶ ἐγένετο εἰς τὸ Ἄρτεμισιον, οἱ Χαλκιδεῖς ἐπλήρουν εἴκοσι Ἀθηναίων σφι παρεχόντων τὰς νέας, Ἐρετριέες δ' ἐπτά². Τῶν Ἐρετριέων βεβαίως ἦσαν ἴδιαι αὐτῶν αἱ ἐπτά νῆες.

Οὐδὲ δύναται νὰ προβληθῆ ἑναντίον τῆς μαρτυρίας ταύτης ἡ ἀντίρρησης ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἦτα τῶν Χαλκιδέων τῷ 506 π.Χ. ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀπολύτου ἀνυπαρξίας Χαλκιδικοῦ ναυτικοῦ. Ὁ ἀγὼν Ἀθηναίων—Χαλκιδέων³ ἐγένετο κατὰ ξηράν, τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην οὐδ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ναυτικόν. Οὐδαμῶς ἄλλως ἀναφέρεται ἀνάμειξις ναυτικοῦ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 506 κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Χαλκιδέων.

Μὲ ποῖον τρόπον ἐρρυθμίζοντο τὰ τοῦ «στόλου» δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Τοὺς Ἐρετριεῖς δὲν ἐνδιέφερον ἡ ἐγκατάστασις εἰς ἀγροτικῆς οἰκονομίας ἀποικίας ἀλλ' ἡ κυριαρχία τῶν θαλασσίων ὁδῶν: ἦσαν ἔμποροι καὶ ἐφοπλισταί, ἀειναῦται. Διὸ καὶ δὲν ἐγκαθίστανται παρὰ μόνον εἰς περιοχὰς ὁπόθεν ἐλέγχουν τὰς συγκοινωνίας καὶ ἀσκοῦν

1 Π.χ. E. PAIS, Storia della Sicilia e della Magna Grecia I, 161 κέ.: «L'Odissea omerica ci rappresenta in buona parte appunto quel tempo in cui, nei mari di Occidente, veleggiavano le navi di Calcidie». GEBYER, ἔ.δ. 40: «Nach der Küste Thrakes führen die chalkidischen Schiffe» καὶ αὐτ. 48: «Wie sehr die einst so seemächtige Handelstadt» (δηλ. ἡ Χαλκίς). BENGTON, 83: «Chalkidische Handelskapitäne». BÉRARD, L'expansion, 55: «(Ἡ Ἐρέτρια) «avait alors une marine aussi puissante que sa voisine Chalcis». BÉRARD, La colon².. 305 σημ. 1: «...chercher dans les navigations chalcidiennes du VII s. l'origine de la légende d' Ulysse.» Αὐτ. σ. 49 διὰ τὴν ἀποίκισιν τῆς Κύμης: «il est possible que pour Cumes, Chalchis ait fourni les navires, et sa voisine, dont la colonie porte le nom, une partie des contingents» F. GEBYER, RE Suppl. IV (1924), στ. 434, 11: (Χαλκίς καὶ Ἐρέτρια) «zwei führende Seemächte.» Βεβαίως ἡ Χαλκίς ἔχει λιμένα, διπλοῦν δέ, αἱ περὶ τοῦ ὁποίου μαρτυρία, ἂν καὶ μεταγενέστεραι, ἰσχύουν ἀσφαλῶς καὶ διὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Ἄλλ' ἡ ὑπαρξίς λιμένος καὶ ἐμπορίου δὲν μαρτυρεῖ καὶ τὴν ὑπαρξίν Ναυτικοῦ. Περὶ τοῦ λιμένος V. BURR, Νεῶν κατάλογος, Klio, Beiheft XLIX, 1944, σ. 37 κέ. καὶ LEBMANN-HARTLBBEN, Die antiken Hafenanlagen des Mittel-

meeres, Klio, Beiheft XIV, 1923, σ. 251, 69. Περὶ γενικῶς καὶ v. GERKAN, Griech. Städtanlagen, σ. 112 κέ.

2 ΗΡΟΔΟΤΟΣ VIII 1. Πρὸς βοήθειαν τῆς Μιλήτου οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον στείλει εἴκοσι τριήρεις καὶ οἱ Ἐρετριεῖς πέντε, προφανῶς μέρος μόνον ὅσων εἶχον τότε ἐτοιμάζον μόνον ἐπτά, τὸ σύνολον πιθανώτατα τῶν πλοίων αὐτῶν. Φαίνεται ὅτι καὶ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικούς χρόνους ἐξηκολούθει ἡ αὐτὴ παράδοσις. Οὕτω τὸ 340 π.Χ. αἱ Ἀθῆναι παρέχουν πλοῖα εἰς τοὺς Χαλκιδεῖς, πρβ. IG XII 9 σ. 153, 131 ἐνῶ τὸ 302 π.Χ. ἡ Ἐρέτρια παρέχει πλοῖα εἰς τὸν Δημήτριον, αὐτ. ἀρ. 210: οἱ στρατευόμενοι τῶν πολιτῶν ἐν ταῖς ναυσί. Ἡ ἐν Χαλκίδι ναυπήγησις πλοίων διὰ τὸν στόλον τοῦ Δημητρίου, ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Δημ. 43, νοεῖται ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ λιμένος. Διότι συγχρόνως εἶχε παραγγελθῆ ἡ κατασκευὴ πλοίων καὶ περὶ Πέλλαν, παρὰ τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Κόρινθον.

3 ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 77. BELOCH I 1², 401. G. GLOTZ I, 480. RE XI, 1 (1922), στ. 818, 827 κέ. BENGTON, 134. Ὁ BELOCH μάλιστα, αὐτ. 401 σημ. 3, δὲν δέχεται ὅτι ἐκληρονηθῆ ἡ γῆ τῶν Ἴπποβοτῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸ 506: «Die Angabe... ist aber nichts weiter als eine Vordatierung der Ereignisse von 445». Γενικῶς BUSOLT[-SWOBODA], αὐτ. σ. 880 κέ. 1271 κέ.

τὸ ἐμπόριον. Ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὴν Κέρκυραν, τὰς Πιθηκούσας, τὸν Ὀρικόν, τοιοῦτον εἶχε προφανῶς χαρακτήρα, — ὑπάρχοντα ἴσως μόνον ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ—διὸ καὶ δὲν κατέστη δυνατὴ ἢ παραμονὴ ἐκεῖ μονιμώτερον.

Γενικῶς δὲ κατὰ τὴν πρωιμωτέραν τοῦλάχιστον περιόδου τοῦ ἀποικισμοῦ αἱ κύρια ναυτικαὶ πόλεις ἀδιαφοροῦσι διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀποικιῶν μὲ εὐφορον γῆν πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ πλεονάζοντος πληθυσμοῦ ἀρκούμεναι εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν μακρινῶν περιοχῶν, τὰς ὁποίας ἐπεσκέπτοντο διὰ τῶν πλοίων. Οὕτω ἢ Σάμος ἀργὰ μόνον ἰδρύει ἀποικίας¹, τὸ αὐτὸ δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὴν Κόρινθον, ἢ ὁποία διὰ τῆς Κερκύρας καὶ τῶν Συρακουσῶν ἠθέλησε κυρίως νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς ναυτικὰς τῆς ὁδοῦς. Χαρακτηριστικὸν δ' εἶναι ὅτι οἱ οἰκιστὰι τῶν ἀποικιῶν ἀνήκοντες τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς γαιοκτήμονας, οἵτινες βεβαίως δὲν ἦσαν ναυτικοί². Ἴσως νοεῖται οὕτω διατὶ οὐδενὸς Ἐρετριέως οἰκιστοῦ διεσώθη τὸ ὄνομα καὶ διατὶ εἰς τὴν Δύσιν οἱ Ἐρετριεῖς δὲν ἐπεζήτησαν μονιμωτέραν ἐγκατάστασιν μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κερκύρας.

Ὅτι οὐχὶ πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις διέθετον κατὰ τὸν 8^{ον}-7^{ον} μάλιστα πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ναυτικὸν εἶναι γνωστὸν, καθὼς καὶ ὅτι οἱ ἔχοντες ἀνάγκην τούτου προσέφευγον εἰς τὰς ἐχούσας, ὅπως εἶναι φυσικὸν εἰς πᾶσαν ἐποχὴν. Οὕτω εἰς τοὺς Ἀρκάδας ἵνα συμμετάσχῃ τῆς κατὰ τῆς Τροίας ἐκστρατείας παρεχώρησε πλοῖα ὁ Ἀγαμέμνων³, διότι οὗτοι δὲν ἠσχολοῦντο μὲ τὴν θάλασσαν. Τὸ παράδειγμα τῆς παροχῆς εἴκοσι πλοίων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς Χαλκιδεῖς κατὰ τὸ 480 ἐμνημονεύσαμεν ἤδη⁴. Ὁμοίαι εἶναι ἐπίσης ἢ περιπτώσεις τῶν Λακεδαιμονίων ἀναλαβόντων τὴν κατὰ τοῦ Πολυκράτους ἐκστρατείαν τῆ παρακλήσει τῶν Σαμίων φυγάδων. Τὰ πλοῖα πρὸς ταύτην παρέσχον οἱ φυγάδες οὗτοι καὶ οἱ Κορίνθιοι⁵.

Ἀνάλογος περίπτωσις, ἀκριβῶς δὲ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς πρὸς Ἀνατολὰς ἰωνικῆς ἀποικίας, εἶναι ἢ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀδελφῶν Φιλογένους καὶ Δάμωνος τῶν Εὐκλήμονος παροχῆς τῶν ἀναγκαίων πλοίων εἰς τοὺς Φωκεῖς, ἵνα μετάσχῃ καὶ οὗτοι τῆς ἀποικίας: *ναῦς τε διδόασιν ἐς τὸν πλοῦν καὶ αὐτοὶ* (δηλ. ὁ Φιλογένης καὶ ὁ Δάμων) *σφισιν* (δηλ. τοῖς Φωκεῦσι) *ἐς τὴν ἀποικίαν ἐγένοντο ἡγεμόνες*⁶.

Τὴν παλαιὰν ναυτικὴν ἰσχὺν τῆς Ἐρετρίας ἀντιπροσωπεύουν οἱ Ἄειναῦται αὐτῆς, οἵτινες συνδέουν στενῶς τὴν πόλιν πρὸς τὴν Μίλητον, ἣτις ἀναλαμβάνει ἐν γεωγραφικῇ

1 A. R. BURN, ἔ.ἀ. 16 κ.έ.

2 BENGTON, 82. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 377.

3 ΟΜΗΡΟΣ Β 610 κ.έ. :

Πολέες δ' ἐν νηὶ ἐκάσθη

Ἀρκάδες ἄνδρες ἔβαινον, ἐπιστάμενοι πολεμίζειν.

Αὐτὸς γὰρ σφιν δῶκεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων

νῆας ἐυσσέλμους π ε ρ ἄ ε ι ν ἐπὶ οἴνοπα πόντον

Ἀτρεΐδης, ἐπεὶ οὐ σφί θαλάσσια ἔργα μεμήλει.

4 Βλ. ἄνωτ. σ. 24.

5 BUSOLT[-SWOBODA], ἔ.ἀ. II 714. ΗΡΟΔΟΤΟΣ III 46: Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ἵνα διὰ μακροῦ λόγου ἐπιτύχουν τὴν βοήθειαν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων οἱ Σάμιοι φυγάδες ἐνεφανίσθησαν πάλιν οὐδὲν ἄλλο λέγοντες, *θύλακον δὲ φέροντες ἔφασαν τὸν θύλακον ἀλφίτων δέεσθαι.*

οἱ δὲ σφί ὑπεκρίναντο τῷ θυλάκῳ περιεργάσθαι βοήθειαν δ' ὧν ἔδοξε αὐτοῖσι.

Ἡ ἱστορία τοῦ κενοῦ θυλάκου, δι' οὗ αἰτοῦνται ἄρτον οἱ ἐνδεεῖς, δὲν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα, ὡς παρατηροῦν πάντες οἱ ἐρμηνευταί, θεωροῦντες ὅτι ὑπόκειται εἰς τὴν διήγησιν τὸ παρὰ τῷ ΕΜΠΕΡΙΚῶΙ ΣΕΞΤῶΙ II 23 γραφόμενον περὶ αἰτήσεως πυροῦ ὑπὸ Χίων. Πρβ. προχειρῶς τὴν ἔκδοσιν ΡΗ. Ε. LEGRAND, Herodote², III, 1949, σ. 32. Πιστεύω ὅτι ἡ διήγησις παρὰ ΣΕΞΤῶΙ εἶναι ἀπλῶς παραδιήγησις τῆς Ἡροδοτείου. Πιθανὴ εἶναι ἢ ἐπομένη ἐρμηνεία: Κενοὶ θύλακοι ἦσαν αἱ νῆες, τὰς ὁποίας εἶχον οἱ Σάμιοι, ἐνῶ τὰ ἄλφια, ὧν ἔδέοντο, ἦσαν οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες θὰ ἐπλήρουν τὰς νῆας.

6 ΠΑΥΣΑΝ. VII 2, 4.

καὶ χρονικῇ ἐννοίᾳ τὴν συνέχειαν τῆς θαλασσοκρατίας τῆς Ἐρετρίας. Ἡ μεγάλη δύναμις τῆς Ἐρετρίας ἀσφαλῶς εἶχε προηγηθῆ. Ἡ διαδοχὴ τῶν θαλασσοκρατιῶν, ὡς αὐταὶ ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὡς ἐπίσης ἀποκαθίσταται ἡ χρονολόγησις αὐτῶν ἐν τῇ σημερινῇ ἐρεύνῃ, δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς. Ἐν ὅμως τοῦλάχιστον γεγονόσ εἶναι ἀναμφίβολον: τὸ γεωγραφικὸν μῆκος τῆς ἀνατολικωτέρας ἄκρας τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου ἦτοι τῆς Ἀκτῆς ἀποτελεῖ τὸ ἀνατολικώτερον ὄριον τῆς Ἐρετριακῆς προεκτάσεως. Ὁ πρὸς Ἀνατολὰς περαιτέρω χῶρος κυριαρχεῖται ἀμεσώτερον ὑπὸ τῆς Μιλήτου.

Ὁ πόλεμος περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου, τὸν ὁποῖον ἴσως μία συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ ἐρευνα τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας θὰ διαλευκάνῃ περισσότερον, δύναται καὶ σήμερον, παρ' ὅσα ἐλάχιστα γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ, νὰ μᾶς διαφωτίσῃ καὶ περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῆς Ἐρετρίας· διότι δὲν εἶναι τυχαία ἡ συμμετοχὴ τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Σάμου ὡς συμμάχων τῆς Χαλκίδος. Ἀμφότεραι εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς Δυσμάς, πρὸς θαλάσσας, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ μακροῦ ἦσαν οἰκειαί εἰς τὴν Ἐρέτριαν, ἡ δὲ ὁποία ἐπίσης ἤλεγχε διὰ τοῦ νησιωτικοῦ τῆς κράτους καὶ τὸ Αἰγαῖον, τὸ δυτικὸν τοῦλάχιστον. Ἡ πτώσις τῆς μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως, οἷαν τὰ γεγονότα μαρτυροῦσι τὴν Ἐρέτριαν, ἦτο ἀναγκαστικὴ προϋπόθεσις τῆς ἐπιβιώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἐν τῇ θαλάσῃ ἰσχύος τῆς Σάμου καὶ τῆς Κορίνθου.

Ἡ ὑπαρξίς πάλιν ἐνὸς Αἰγαίου ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς Κορίνθου ἦτο ζωτικὴ ἀνάγκη τῆς Μιλήτου διὰ τὴν πρὸς Ἀνατολὰς ἐξάπλωσιν αὐτῆς. Τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Αἴγινα εἶχον ἴδει ἐνωρὶς ὅτι τὸ συμφέρον των, λόγῳ τῆς γειτονίας τῆς Κορίνθου, τὰς ὠδήγει πρὸς τὴν Μίλητον διὸ καὶ τὰς εὐρίσκομεν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ἐρετρίας καὶ τῆς Μιλήτου κατὰ τὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου.

Πρὶν προχωρήσωμεν περαιτέρω, εἶναι ἀκόμη ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν τὴν νέαν ἐπιγραφὴν: ἡ ἴδρυσις τοῦ Ἑρμοῦ τῶν Ἀειναυτῶν, καθὼς μανθάνομεν ἐξ αὐτῆς, ἐγένετο, σι. 2 κέ.; ἐπὶ τῆς | Τιμανδρίδεο καὶ Τιμαρχίδεο καὶ Σκύθεο | ἀρχῆς, ἥτις προφανῶς εἶναι ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς Ἐρετρίας. Ὁ ἐκδότης θεωρεῖ¹ ὅτι ἡ συναρχία αὕτη τῶν τριῶν ἀνδρῶν ταυτίζεται ἴσως πρὸς τὴν ἐκ τριῶν ἐπίσης ἀποτελουμένην συναρχίαν τῶν *Πολεμάρχων* ἀπαντῶσαν ἀσφαλῶς ὡς ἐπώνυμον ἀρχὴν ἐν ἐπιγραφῇ² τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὴν περαιτέρω διαβεβαίωσιν τοῦ ἐκδότου «ὁ Παπαδάκης, Ἄρχ. Δελτίον 1915, 173, ὑποστηρίζει ὅτι τὸ διάστημα, καθ' ὃ οἱ πολέμαρχοι ἦσαν ἡ μόνη ἐπώνυμος ἀρχή, ὑπῆρξε βραχὺ καὶ ἀντιστοιχεῖ μόνον εἰς τὴν ἔνταξιν τῆς Ἐρετρίας εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Βοιωτῶν (308-304 π.Χ.). Ἴσως ἡ ἐπιγραφὴ ἡμῶν νὰ ὀδηγῇ εἰς ἀναθεώρησιν τῆς γνώμης ταύτης»³. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης στηρίζεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν—ἐφηβικὸν κατάλογον—ἀρ. 240 χρονολογουμένην: ἐπὶ τῆς Μό[σχ]εω καὶ Πυθο[γένου καὶ δεῖνος] πολεμ[αρχίας]...

¹ BCH 87, 1963, 547.

² Ἄρ. 192. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι γνωστὴ μόνον ἐξ ἀπογράφου τοῦ Κυριακοῦ de Pizzicollì τοῦ ἐξ Ἄγκωνος· τὸ ψήφισμα «εἶπον» ὁ Ἱερεὺς τοῦ Διονύσου καὶ οἱ τρεῖς πολέμαρχοι. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης

ὠρμήθη ἡ κατωτέρω ἀναφερομένη μελέτη τοῦ Μ. HOLLEAUX.

³ «...peut-être notre inscription conduit-elle à réviser cette opinion».

Ἡ τελευταία αὕτη ἐπιγραφή, κατὰ τὸν ἐκδότην: «date du plein IVe s.» ἡ ἀναφορὰ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην νοεῖται μόνον, ἐφ' ὅσον οὗτος τὴν θεωρεῖ ἀνήκουσαν εἰς χρόνους παλαιότερους τῆς ἐποχῆς 308-304, εἰς ἣν γενικῶς χρονολογεῖται¹.

Ἄλλ' ὅτι οἱ πολέμαρχοι ὡς ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς 'Ερετρίας ἀπαντῶσι μόνον κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦ 308-304 π.Χ. εἶναι γνώμη οὐχὶ τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἀλλὰ τοῦ HOLLEAUX, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε καὶ ὁ ἀείμνηστος Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ² ταύτην, κατὰ τὸν ἐκδότην, φαίνεται ὅτι ἀνασκευάζει τὸ νέον κείμενον, ἀφοῦ ἐπὶ μίαν ἐξηκονταετιάν εἶχεν ὑπάρξει κοινὸν κτῆμα τῆς ἐπιστήμης.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1897, ὅτε ἐδημοσιεύθη ἡ περὶ προβούλων - πολέμαρχων ὑποδειγματικὴ καὶ «διδασκαλική» ἐκείνη μελέτη τοῦ Μ. HOLLEAUX, δὲν θὰ ἔπρεπεν ἴσως νὰ ὑπάρχη ζήτημα περὶ τῶν ἐπώνυμων ἀρχόντων τῆς 'Ερετρίας. Ἄλλ', ὡς φαίνεται, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἐξετάσωμεν συντόμως³. Ὁ HOLLEAUX ἀποδεικνύει ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, ὅτι ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς 'Ερετρίας ἦσαν οἱ *Πρόβουλοι*. Τὴν παλαιότητα ἔδειξε διὰ τῆς συσχέτισεως πρὸς τὴν διάρθρωσιν τῆς πολιτείας ἐν Ἰουλίδι τῆς Κέως⁴, ἔνθα ἐπίσης ἀπαντῶσι πρόβουλοι κατ' ἀνάλογον πρὸς τὴν 'Ερέτριαν τρόπον: ἡ Κέως ἀνῆκε κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἰς τὸ ναυτικὸν κράτος τῆς 'Ερετρίας⁵, ἐκ τῆς ὁποίας προφανῶς παρελήφθη καὶ ἐν Κέῳ ὁ θεσμός.

Πιθανώτατα δὲ ὑπῆρχον πρόβουλοι καὶ ἐν Ἰστιαίᾳ⁶ ἀσφαλῶς δὲ ἡ συναρχία δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ ἐν Καρύστῳ⁷: τῆς τελευταίας ταύτης ἡ ἐξάρτησις ἦ, ὅπως δῆποτε στενὴ σχέσις πρὸς τὴν 'Ερέτριαν εἶναι πολὺ γνωστὴ, ἀνάλογος δὲ ἦτο καὶ ἡ τῆς, Ἰστιαίας, πόλεως μὲ ἀνάπτυξιν κατευθύνσεως παραλλήλου πρὸς τὴν τῆς 'Ερετρίας' εἰς τὴν Ἰστιαίαν δὲ ἀπεδώσαμεν ἀνωτέρω⁸ μίαν τῶν ἐξ Εὐβοίας ἐπιγραφῶν τῶν σχετικῶν πρὸς τοὺς 'Αειναῦτας.

¹ Τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. HOLLEAUX χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς ἀκριβῶς εἰς τὸ διάστημα 308-304, ἔ.ἀ. 64 κέ., ἀποδέχονται πάντες, βλ. Ε. ZIEBARTH, IG XII 9, 240: «a. 308-304 i u r e tribuit Holleaux». W. WALLACE, The Demes of Eretria, Hesperia 16, 1947, 116: «an inscription firmly dated to 308-304 B. C.». RE Suppl. IV (1924), σ. 443, 30. Ἐὰν ὁ ἐκδότης ἔχει λόγους ἀναγκάζοντας εἰς μίαν ὑψηλοτέραν χρονολόγησιν θὰ ἔπρεπε βεβαίως νὰ τοὺς ἀναφέρῃ.

² Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου μνημονευομένῳ ἀποσπάσματι τῆς μελέτης αὐτοῦ ῥητῶς παραπέμπει εἰς τὸν Μ. HOLLEAUX γράφων ὡς ἑξῆς: «...καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς πόλεως ταύτης εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν (308 - 304 π.Χ. Holleaux, RE Gr. 1897, 173 κέ.)». Ἡ μελέτη αὕτη τοῦ MAURICE HOLLEAUX, Sur un décret d'Érétrie ἐν τῇ Revue des Études grecques 10, 1897, 157 κέ. ἐπανεξεδόθη [ὑπὸ τοῦ L. ROBERT] ἐν Μ. HOLLEAUX, Études d'Épigraphie et d'Histoire grecques I, 1938, 41-73. Τὰ συμπεράσματα τῆς μελέτης ταύτης ἐγένοντο γενικῶς ἀποδεκτά: πρβ. τὴν σημείωσιν τοῦ L. ROBERT, αὐτ. σ. 71 σημ. 1 Τὴν ἀξίαν τῆς μελέτης ἐτόνισεν ἐσχάτως καὶ ὁ SCHAEFER ἐν RE XXIII (1957), σ. 1222, ἐν λ. πρόβουλος. Ὁ AD. WILHELM, Klio 27, 1934, 276, τὴν ὀνομάζει «glänzend».

³ Περὶ τῆς πολιτείας τῆς 'Ερετρίας βλ. τὴν σύντομον σημείωσιν RE Suppl. IV (1924), σ. 385.

⁴ HOLLEAUX, αὐτ. [=Études...I] 56, σημ. 1. Πρόκειται διὰ τὴν ἐπιγραφὴν IG XII 5, 647.

⁵ Βλ. ἀνωτ. σ. 11.

⁶ Ὁ H. SCHAEFER, ἐνθ. ἀν. 1228 κέ., πιστεύει ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Κέως IG XII 5, 594=Syll³. 172=M. TOD, Greek Hist. Inscr. 141, 19 ἀναφερόμενοι πρόβουλοι ἀνήκουν εἰς τὴν Ἰστιαίαν. Βεβαίως πρόκειται περὶ τῶν προβούλων τῆς Κέως ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, πρβ. σημ. 4. Ἄλλ' εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἀρ. 1186 καὶ 1187 τῆς Ἰστιαίας ἀναφέρονται πλείονες ἄρχοντες, ἕκαστος ἐξ ἑνὸς δήμου βλ. κατ. σ. 34. Ἀπὸ τίνος γνωρίζομεν καὶ θραῦσμα ἐκ τῆς συνθήκης περὶ ἰσοπολιτείας καὶ μεταξὺ 'Ερετριέων καὶ Κείων: CH. DUNANT, J. THOMOUROU, BCH 78, 1954, 316 κέ., ἀρ. 1. Διὰ τοῦ νέου θραύσματος βοηθεῖται ἡ ἀποκατάστασις καὶ τοῦ κειμένου IG XII 5, 594. Τὸ νέον κείμενον, 393-377 π.Χ. κατὰ τοὺς ἐκδότας, ἀποτελεῖ μίαν εἰσέτι μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως φυλῶν ἐν 'Ερετρίᾳ πρβ. κατ. σ. 29. Περὶ φυλῶν γενικῶς Κ. ΛΑΤΤΕ, RE XX, 1, σ. 994 κέ.

⁷ Ἐν ἐπιγραφῇ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἀναφέρονται ἐν Καρύστῳ ἀρχεπρόβουλοι, IG XII 9, 11, παρὰ τὸν ἄρχοντα' ἐπίσης καὶ ἀρ. 4 κέ. βλ. κατ. σ. 32 κέ.

⁸ Βλ. ἀνωτ. σ. 5' πρβ. καὶ τὴν συνθήκην Ἰστιαίας-'Ερετρίας, ἀρ. 188, ἐκ τῶν χρόνων 410-390 π.Χ.

Ἀπαριθμῶν τὰς ἀρμοδιότητας τῶν ἐν Ἐρετρίᾳ προβούλων ὁ HOLLEAUX καταλήγει: «Les πρόβουλοι forment vraiment, pour parler comme un décret d'Érétrie, l'ἀρχὴ τῶν αἰεὶ προκαθημένων: ils sont les chefs de la cité»¹. Δὲν ἀναφέρει μὲν ῥητῶς ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν οἱ ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς Ἐρετρίας—ἐξαιρουμένου τοῦ βραχέος διαστήματος 308-304 π.Χ.—ἀλλὰ «chefs de la cité» ἦτοι οἱ καθαυτὸ ἄρχοντες ἢ ἡγεμόνες ἢ πρυτάνεις ἢ ὡς ἄλλως ἐκασταχοῦ ὠνομάζοντο οἱ ἐπώνυμοι. Ὅπως δὴποτε ὅμως εἰς τὴν διαπίστωσιν ταύτην τοῦ HOLLEAUX δὲν ἐδόθη ἐπαρκῆς προσοχὴ τοῦλάχιστον ὁ μελετῶν τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἐρετρίας ἐν IG XII 9 δὲν ἀποκομίζει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπώνυμοι ἦσαν οἱ πρόβουλοι. Μία ὥραία συμπλήρωσις τοῦ AD. WILHELM², δι' ἧς ἐγένετο πλέον σαφῆς ἢ ταύτις, δὲν ἔτυχεν, ἐπίσης, εὐρύτητος· οὕτω ἐν IG XII Supplementum (1939) ἀναφέρεται ὡς μία οἰαδὴποτε συμπλήρωσις: ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δηλ. τοῦ Χαιρεφάνου, ἀνηκούση κατὰ τὸν M. HOLLEAUX³ εἰς τὸ διάστημα 322-308 π.Χ., ὁ WILHELM ἔγραψεν: ὁ ἐνιαυτὸς ὁ μετὰ τὴν Ἰπποκύδου καὶ συναρχόντων [π ρ ο β ο υ λ ί α ν] ἀντὶ τοῦ πρότερον ἀναγινωσκομένου: ὁ ἐνιαυτὸς κτλ. συναρχόντων [ἀ ρ χ ῆ ν...]. Ὁ WILHELM τὴν συμπλήρωσιν ταύτην χαρακτηρίζει ὡς τόλμημα στηριζόμενον εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ HOLLEAUX γεγραμμένα «in seiner glänzender Untersuchung». Τὴν λέξιν *προβουλίαν*, δι' ἧς ἀποδίδει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἢ τῶν προβούλων εὐρίσκει—ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ—εἰς δύο ἄλλας περιπτώσεις καὶ κυρίως στηρίζει εἰς τὴν λέξιν *πολεμαρχία* τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 240.

Ὅτι ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς Ἐρετρίας ἦτο συναρχία καὶ ὄχι εἰς μόνος ἄρχων γνωρίζομεν οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης τοῦ Χαιρεφάνου ἀλλὰ καὶ ἀλλαχόθεν: οὕτω ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς *συλλύσεως* Πάρου καὶ Νάξου ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων⁴ γράφεται, στ. 21: [...ἀπὸ πέ]μπτης ἐπιόντος τοῦ Ἰππιῶνος μ[η][νὸς ἐπὶ τῶν ἀρχόντων] τῶν μετὰ Ἀρχεβίου ὡς Ἐρετριεῖς | [ἄγουσιν...]. Ἐχομεν οὕτω τὸν γνωστὸν τύπον ὁ δεῖνα καὶ οἱ συνάρχοντες ἢ οἱ ἄρχοντες οἱ μετὰ τοῦ δεῖνος⁵. Τῶν ἀρχόντων ἢ συναρχόντων τούτων ἢ ἐξουσία φυσικὸν εἶναι ἵνα κατ' ἐξοχὴν ὠνομάζηται *ἀρχή*⁶. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι εἰς τοὺς ἄρχοντας τούτους, τοὺς ἐπώνυμους, ἀναφέρεται ἢ εἰς τὰ τιμητικὰ ψηφίσματα τῆς Ἐρετρίας ἀπαντῶσα φράσις: *ἐπιμελεῖσθαι δ' αὐτῶν* [=τῶν τιμωμένων] *τοὺς ἄρχοντας τοὺς αἰεὶ ἐν ἀρχῇ ὄντας*⁷.

Οἱ ἄρχοντες οὗτοι «οἱ αἰεὶ ἐν ἀρχῇ ὄντες» δὲν δύνανται νὰ εἶναι εἰμὴ οἱ πρόβουλοι: ἐν τῷ ὑπὲρ Ἀδειμάντου ψηφίσματι ἐκ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀναγινώ-

1 Ἐ.ἀ. 51. Ἡ φράσις ἔχει οὕτω, ἀριθ. 211, στ. 28: *τὴν ἀρχὴν τὴν αἰεὶ προκαθημένην ἐπιμελεῖσθαι αὐτο[ῦ] ὑπὲρ ὧν ἂν αἰεὶ δέχεται*. Ἐπίσης ἐν Μασσαλία, κατωτ. σ. 37: *τῶν πεντεκαίδεκα προκαθηναίων τρεῖς*. Βλ. καὶ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛ. Πολιτ. 1322b, 14: *ἡ γὰρ αὐτή (δηλ. κυρία ἀρχή), ἢ προκαθηται τοῦ πλήθους ὅπου κύριός ἐστιν ὁ δῆμος*. ΠΛΑΤΩΝ Νόμοις 758d: *τὸ προκαθημένον τῆς πόλεως*. Syll.³ 694, στ. 50: *[Δή]μητρι καὶ τῆι Κόρ[η] ταῖς προκαθημέναις | [θε]αῖς τῆς πόλεως ἡμ[ῶν]*.

2 AD. WILHELM, Klio 27, 1934, 276—μνημονεύεται καὶ ἐν IG XII Suppl. σ. 177 κέ. A 7/8, ἀρ. 191. Τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Χαιρεφάνου δημοσιεύει καὶ ὁ TH. TSATSOS ἐν Sitzb. Heidelb. Ak. 1963, 1, ὅπου τὸ

παρεχόμενον κείμενον εἶναι ἐπανάληψις τοῦ ἐν IG XII 9, ἀρ. 191. Τὴν δυνατότητα χρονολογήσεως ἀπὸ 322 - 308 εὐρύνει εἰς τὴν περίοδον 340 - 300 περ. π.Χ.

3 M. HOLLEAUX, ἔ.ἀ. 47.

4 IG XI 4, 1065. Αὐτ. XII 9, σ. 157 καὶ αὐτ. XII 5, σ. 308, ἀρ. 128.

5 Βλέπε π.χ. G. BUSOLT, Griechische Staatskunde⁸, 481.

6 Πρβ. ἀρ. 188 (μεταξὺ 410 - 390 π.Χ.): *...νῶν ἀρχάς, δπόροι ἄ[ρχ]ουριν ἐν ἐκατέρωι τεῖ πόλει*.

7 Βλ. τὰ ψηφίσματα ἀρ. 215, 228, 229, 230, Inschr. v. Magnesia, ἀρ. 48 στ. 30.

σκομεν... [τοὺς δ] ἐ προβούλους τοὺς αἰ | [ὄντας ἐπιμελεῖσθ]αι 'Αδειμάντου¹. Τὴν ταύτισιν τῶν ἀρχόντων - προβούλων πρὸς τοὺς ἐπωνύμους ὑποδηλώνει τὸ ὅτι ἐν τῷ τιμητικῷ ψηφίσματι ἀρ. 211 ἡ ἐπιμέλεια δίδεται εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν αἰ προκαθημένην ἢ τοὺς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς πόλεως, οἵτινες ἦσαν οἱ πρόβουλοι, ὡς ἔδειξεν ὁ HOLLEAUX.

Τὸ γεγονός ὅτι εἰς ἐπιγραφάς τινὰς ἀπαντᾷ² εἰς μόνος ἀρχων, ἄνευ συναρχόντων, δὲν θὰ μᾶς παραπλανήσῃ βεβαίως ὥστε νὰ δεχθῶμεν ἀλλαγὴν εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς πολιτείας³· ὁ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις - καταλόγοις κυρίως - ἀπαντῶν μόνος ἀρχων εἶναι ὁ ἐκ τῆς ὅλης συναρχίας τῶν προβούλων ὡς ἐπώνυμος ἀρχων μνημονευόμενος. Ἐνταῦθα δηλαδὴ παραλείπεται ἡ μνεία οὐχὶ μόνον τῶν ὀνομάτων ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τῆς συνοπτικῆς ὀνομασίας τῶν λοιπῶν ὡς «συναρχόντων» ἢ «μετὰ τοῦ δεῖνος ἀρχόντων». Οὐτε δὲ καὶ ὑπάρχει σημαντικὴ χρονικὴ διαφορὰ μετὰ τῶν κειμένων, ἐν οἷς ἀπαντῶσιν ὁ ἐκτενέστερος ἢ ὁ συνοπτικώτερος τύπος τῆς ἐκφορᾶς τῆς ἐπωνύμου ἀρχῆς. Ἄνάλογος περίπτωσις δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ τοῦ πρυτάνεως εἰς πόλεις τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὅστις εἶναι εἰς ἐκ τῆς συναρχίας τῶν πρυτάνεων⁴.

Ἐπίσης ὅμως τὴν ταύτισιν τῶν προβούλων πρὸς τοὺς ἐπωνύμους ἐπιβάλλει ἡ ἀναλογία πρὸς τοὺς πολεμάρχους, οἵτινες, ὡς εἴπομεν, ἀντικατέστησαν ἐν τῇ διοικήσει τῆς πόλεως τοὺς προβούλους καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Ἐρέτρια εἶχεν ὑποχρεωθῆ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀσφαλῆ γνώμην τοῦ HOLLEAUX. Ἡ ἀναλογία, εἰς ἣν ἐστηρίχθη, ὡς εἶδομεν, ὁ AD. WILHELM, ἐκτείνεται εἰς πολλὰ. Θὰ ἀναφέρω μίαν μόνον χαρακτηριστικὴν περίπτωσιν.

Τὰ πρὸς τιμὴν τῶν γυμνασιάρχων ψηφίσματα ἐκ τοῦ 2^{ου} καὶ ἐκ τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰ. εἶπαν οἱ πρόβουλοι⁵ καθ' ὃν τρόπον τὸ ὑπ' ἀριθ. 192 εἶπαν ὁ ἱερεὺς τοῦ Διονύσου καὶ οἱ πολέμαρχοι. Ἀλλὰ καὶ τὸ ψήφισμα ἀρ. 192 εἶναι σχετικὸν πρὸς τὰ ψηφίσματα ὑπὲρ τῶν γυμνασιάρχων: Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ ἐν ταῖς πόλεσι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος γινόμεναι πομπαὶ - καὶ ἐορταὶ καὶ ἀγῶνες ἐν γένει - πρὸς τιμὴν τῶν διαφόρων θεῶν ἐτελοῦντο διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις⁶ διδασκομένων καὶ ἀσκουμένων νέων. Ἡ πομπὴ τοῦ Διονύσου, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 192 ἐπιγραφῇ, θὰ ἐγένετο ἀναμφιβόλως διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν ἀπὸ τοῦ γυμνασίου ἔχοντες ὅμως καὶ θετικὴν μαρτυρίαν περὶ τούτου: ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 236 ψηφίσματι ὁ Θεόπομπος Ἀρχεδήμου τιμᾶται διὰ τὴν δωρεὰν εἴνεκεν τοῦ... καταγοιράζεσθαι... ἔλαιον εἰς τὸ γυμνάσιον (στ. 19 κέ.), ἐνῶ ἡ ἀναγόρευσις τῶν τιμῶν ὁρίζεται ἵνα γίνηται Διονυσίοις τε, ἐν ᾗ | συν-

¹ Ἀριθ. 198. Ἀσφαλῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ ἐν ἀρ. 219 συμπλήρωσις: ἐπιμ[ελεῖσθαι δὲ] | [αὐτῶν τοὺς στρατηγούς] καὶ τ[οὺς προβούλους] | [τοὺς αἰ ἐν ἀρχῇ ὄν]τας. Ὅτι παρὰ τοὺς προβούλους ἀναφέρονται καὶ οἱ στρατηγοί, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὰ ψηφίσματα λέγουσιν οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ στρατηγοί, δὲν εἶναι λόγος, ἵνα νομισθῇ ὅτι ὡς ἀρχοντες ἐν τῇ περὶ ἐπιμελείας φράσει δὲν νοοῦνται οἱ ἐπώνυμοι ἀλλ' ἁπλῶς οἱ πρόβουλοι καὶ στρατηγοί. Παράλλαξις ἐν ἀρ. 225, στ. 4 κέ.: ἐπιμελεῖσθαι δὲ αὐτοῦ... τῶν προβούλ[ων], ἔνθα ὁ HILLER VON GAERTRINGEN συνεπλήρωσε τὸ κενὸν διὰ τοῦ: ἐπιστάτην. Ὁμοίαν συμπλήρωσιν προτείνει ὁ ZIEBARTH, Suppl. σ. 178 καὶ διὰ τὴν ἐπιγραφὴν 204, στ. 10.

² Κυρίως καταλόγους, ἀρ. 243: Ἀρχοντος δεῖνος γραμματεῦτος δεῖνος, οἶδε συνεβάλοιο' ἀρ. 249B, στ. 105 (3^{ου} αἰ.): ἐπὶ Ἀρέτωνος ἀρχοντι[ο]ς.

³ Παράβαλε τὴν παρὰ BUSOLT, Gr. Staatsk.³, 482, σημ. 1 (τέλος) ἀνάλογον διαπίστωσιν δι' ἄλλας συναρχίας.

⁴ Βλ. κατωτ. σ. 35 κέ.

⁵ Ἀρ. 234, 235, 236 μετὰ τοῦ δευτέρου ἀντιγράφου αὐτοῦ E. ZIEBARTH, Πρακτικὰ Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 10, 1935, 220 κέ. καὶ Suppl. ἀρ. 553.

⁶ Ἐν τῶν ἐσχάτως γνωσθέντων παραδειγμάτων, Akte des IV intern. Kongr. für griech. und lat. Epigraphik, Wien 1964, σ. 192 κέ. (N. M. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ).

τελείται τοῦ Διονύσου ἢ πομπή. Εἶναι οὕτω φανερόν ὅτι τὴν ἰδιαίτεράν μέρειναν περὶ τῶν γυμνασίων, τὴν ὁποῖαν μαρτυρεῖται ὅτι εἶχον οἱ πολέμαρχοι, ὡς ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς πόλεως, εἶχον ἐπίσης καὶ οἱ πρόβουλοι.

Δυσχέρεϊαν φαίνεται ὅτι παρουσιάζει ὁ ὑπὸ τοῦ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗ τὸ πρῶτον δημοσιευθεὶς ἐφηβικὸς κατάλογος ¹, ἐνθα ἔχομεν τὴν ἐπομένην διατύπωσιν, στ. 54 κέ., ἐνθα σφύζεται πλήρως: "Αρχοντος Αἰσχύλου, γραμματεῦντος Θεάγου, ἐπιμηνιούντων | Σωκρίτου, Κλειάρχου, Εὐθυππίδου, Ἡράκωντος, Πλουταρχίδου, | Φιλίππου, Ἀπολλοδώρου, Τ[ιμ]αν[δ]ρίδου. Ἡ ἐν τῷ καταλόγῳ ταύτῳ πρώτη ἀναγραφή, στ. 1 κέ., σφύζεται ἐν μέρει μόνον: ["Αρχ]οντ[ος Πολ]υτίμου, γραμμ[ατε]ύ[οντος Δημ]ονίκου | [ἐπιμηνιευόντων] Νικομάχ[ου---], Εὐθυππίδου--- | Ἀριστ[οκ]λέου Α---νον---Τιμαρχίδου. Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ ἦτο προφανῶς βέβαιος ὅτι καὶ ἐνταῦθα παρὰ τὴν φθορὰν ὅκτι ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιμηνιούντων.

Ἐκτὸς δηλ. τοῦ γραμματέως, ἔχομεν ἐνταῦθα τὸν ἄρχοντα, ὡς καὶ ἀνωτέρω, καὶ ἐπὶ πλεόν ὅκτι ἐπιμηνιεύοντα. Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ προσπαθῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τοὺς ἐπιμηνιεύοντας τούτους καὶ εὐρίσκων ἀποκλειομένην τὴν ταύτισιν πρὸς ὅσας ἄλλας συναρχίας θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὰς ἤρχον κατὰ μῆνα καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ὅκτι ἐπιμηνιεύοντες ἦσαν οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς προβούλους, «τμημα δηλαδὴ ἀκριβέστερον αὐτῶν (ὄκταμελὲς ἐδῶ, διμελὲς μετ' ὀλίγα ἔτη, ΑΕ 1892, 127 τέλ. [=ἀρ. 212]), παραδόξως ἐναλλασσόμενον κατὰ μῆνα ²...».

Ὁ Ε. ΖΙΕΒΑΡΤΗ ³ παρατηρεῖ: «Plane singularis est mentio octo magistratum, qui ἐπιμηνιεύοντες vocantur» καὶ παραπέμπει εἰς τὸ ἐκ τοῦ ἀρχομένου 5^{ου} π.Χ. αἰ. ψήφισμα ⁴ ἐνθα, στ. 5, ἡ χρονολόγησις—ὀρθότερον ἢ μὴνολόγησις—παρέχεται διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μηνός, *Ἡεραδνος*, καὶ τῆς ἐπιμηνιεύουσης φυλῆς, *Μεμισσιτίδος φυλῆς: ἐπιμενιευούρες*. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν διὰ πρώτην φορὰν τὴν ὑπαρξίν φυλῶν ἐν Ἐρετρία, αἵτινες ἀγνοοῦμεν ἂν ἦσαν φυλετικοῦ ἢ τοπικοῦ χαρακτῆρος ⁵. Ἡ σύναψις τοῦ ὀνόματος τῆς Μηκισ(σ)τίδος φυλῆς πρὸς τὸ δημοτικὸν *Μηκίστιος* ⁶

¹ Ἀρχαιολ. Δελτίον 1, 1915, 169 ἀρ. 10. Suppl. ἀρ. 555, στ. 1 κέ., 54 κέ., τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ.

² ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, αὐτ. 174. Πρβ. καὶ W. WALLACE, *Hesperia* 5, 1936, 279, ὅστις θεωρεῖ ὅτι τὸ λειτούργημα τῶν ἐπιμηνίων, «somewhat obscure», ἀποτελεῖ ἐπιβίωσιν τοῦ αὐτοῦ πολιτικοῦ θεσμοῦ (ὅπως τῆς ἐπιμηνιεύουσης φυλῆς), ἀλλὰ σημαντικῶς μετελλαγμένον. Τὸ «παραδόξως» ἐν τῷ κειμένῳ ὑπεγράμμισα ἐγώ, ὡς καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ.

³ Suppl. ἀρ. 555.

⁴ W. ΡΕΒΚ, *Ath. Mitt.* 59, 1934, 73, ἀρ. 27. W. WALLACE, *Hesperia* 5, 1936, 273 κέ. Suppl. ἀρ. 549.

⁵ Ἡ ἀπὸ ἥρωος παραγωγή, τοῦ Μηκιστέως, ὡς ἐκαλεῖτο π.χ. εἰς τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, καθὰ δέχεται ὁ WALLACE, αὐτ. 280, εἶναι μᾶλλον ἀπίθανος.

⁶ Ὁ ΡΕΒΚ, αὐτ. 76, καὶ ὁ WALLACE, αὐτ. 279, ἀναφέρουν: *Μηκιστον* δήμος Ἰστιαίας. Τὸ ὄνομα συνάγεται ἐκ τοῦ τοπικοῦ *Μηκίστιος*, ἀρ. 1189, στ. 31 καὶ 32. Τὸ *Μάκιστον* παρ' Αἰσχύλῳ, Ἀγαμέμνονι 289, ἀναφερόμε-

νον, ὅπερ ὁ Σχολιαστὴς χαρακτηρίζει ὄρος *Εὐβοίας*, ταυτίζεται πρὸς τὸ νῦν Καντηλί τῆς Εὐβοίας, GUYER, ἔ.ἀ. 4. Ὁ τελευταῖος ὅμως διαπραγματευθεὶς τὸ ζήτημα J. H. QUINCEY, *JHS* 83, 1963, 123 ταυτίζει τὸ Μάκιστον τοῦ Αἰσχύλου πρὸς τὴν Ὀρθρον ἀπομακρύνων τοῦτο ἐκ τῆς Εὐβοίας. Ὁ A. J. ΒΕΑΤΤΙΕ, *Cl. Rev.* 68, 1954, 77 κέ. εἶχε ταυτίσει τὸ Μάκιστον πρὸς τὴν Δίφρον. Ὁ QUINCEY, ἔ.ἀ., δὲν ἀναφέρει τὰς περὶ Μάκιστον ἐπιγραφικὰς μαρτυρίας ἐξ Εὐβοίας. Φυλὴ γνωστὴ ἐξ Εὐβοίας ἦτο μέχρι σήμερον μόνον ἡ Ἀβαντις ἐν Χαλκίδι ἀλλ' ἐκ Ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀρ. 946. Ὁ ΡΕΒΚ, αὐτ., θεωρεῖ ὡς πιθανὴν τὴν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Ἀθηνῶν διαίρεσιν εἰς φυλὰς ἐν Ἐρετρία. Τὴν ὑπαρξίν φυλῶν ἐν Ἰστιαίᾳ μαρτυρεῖ ἡ συνθήκη Ἰστιαίας καὶ Κέω, IG XII 5, 594 (=Syll.³ 172, XII 9, σ. 169) στ. 10 κέ.: οἱ δὲ | σι[ρα]τηγοὶ φυλῆν καὶ δῆμον [δόντων αὐτῶι ἐν ὧι ἄμ] μέλλη πολιτεῦσθαι. Ἡ συμπλήρωσις κατὰ BCH 78, 1954, 319 (CHR. DUNANT, βλ. σ. 27 σημ. 6), ὁπόθεν μαρτυρεῖται ἐπίσης ἡ ὑπαρξίς φυλῶν ἐν Ἐρετρία.

θὰ συνηγόρει ὑπὲρ τοῦ τοπικοῦ χαρακτήρος. Ἀλλά, κατὰ τὴν λίαν διαδεδομένην συνήθειαν, ἵνα τὰ παλαιὰ ἔθνικα στοιχεῖα ἀποτελοῦν φυλὰς ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς πόλεως, ἀφ' ἧς αὕτη, ὡς παρατηρήσαμεν ἀνωτέρω¹, διεδέχθη τὸ ἔθνος, εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, πολὺ πιθανώτερον, ἵνα ἐρμηνεύσωμεν τὴν *Μηκισίδα φυλὴν* ὡς περιλαμβάνουσαν, ἢ θεωρουμένην ὅτι περιελάμβανε, τοὺς ἐκ τοῦ *Μακίστου* τῆς Τριφυλίας ἀποικίσαντας τὴν Ἐρέτριαν κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Στράβωνος²: *'Ερέτριαν δ' οἱ μὲν ἀπὸ Μακίστου τῆς Τριφυλίας ἀποικισθῆναί φασιν ὑπ' Ἐρετριέως*. Ἀνάλογος ἐν αὐτῇ τῇ Εὐβοίᾳ ἦτο ἡ ὄνομασία καὶ τῆς ἐν Χαλκίδι φυλῆς *'Αβαντίδος*³.

Ἡ ὑπαρξίς φυλῶν ἐν Ἐρετρίᾳ βοηθεῖ ἀμέσως εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων, ὅστις, χαρακτηριζόμενος ὡς δεῖγμα τῆς ὀλιγαρχίας ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, φαίνεται ὅτι ἔχει παλαιότητα τὰς ῥίζας του ἐν Ἐρετρίᾳ, ὡς ὀρθῶς εἶχεν εἰκάσει ὁ HOLLEAUX. Ὁ ἀριθμὸς τῶν προβούλων θὰ ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν φυλῶν⁴. Οὕτω διδάσκουν αἱ περὶ προβούλων ὑπάρχουσαι μαρτυρίαι.

Ἡ γνώμη τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἦτο ἡ ὀρθὴ ὡς πρὸς τοὺς ἐπιμνηνιεύοντας ἐπιμνηνιεύοντες ἦσαν οἱ πρόβουλοι.—Ἐκ τῆς Καλλάτιδος ἔχομεν ἀσφαλὲς παράλληλον: *τοὺς δὲ π[ροβούλους τοὺς προ]βουλεύοντ[ας τὸν μῆνα τὸν Δι]ονύσιον*⁵ —, πρέπει ὁμως νὰ τροποποιηθῇ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν: οἱ ἐπιμνηνιεύοντες εἶναι ὅτι καὶ οἱ συνάρχοντες τοῦ Ἴπποκύδου τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἐπιγραφῆς τοῦ Χαιρεφάνους, ἀρ. 191, ἡ ὅτι οἱ μετὰ Ἀρχεβίου ἄρχοντες τῆς ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων συλλύσεως Παρίων καὶ Ναξίων⁶.

Οἱ πρόβουλοι τῆς Ἐρετρίας ἦσαν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐννέα, ὧν εἰς ὁ πάντοτε ὀνομαζόμενος ἄρχων. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν πλείονες τῶν ἐννέα δὲν φαίνεται πιθανή, ὅσον καὶ ἂν ἡ ἀντιστοιχία πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν θὰ ὑπεδείκνυε μίαν τοιαύτην ὑπόθεσιν, ταύτην ὁμως δὲν ἐπιτρέπει ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἐρετρίας. Σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ θεσμὸς ἐν Ἐρετρίᾳ εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν Ἀθηνῶν, σχετίζεται σαφῶς πρὸς τὰς εἰς ἄλλας πόλεις ἀπαντώσας συναρχίας προβούλων μὲ περιορισμένον ἀριθμὸν, ὡς ὀκτὼ π.χ. εἰς τὴν Κόρινθον. Ἡ μνεῖα ἄλλως εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις δύο μόνον ἢ τριῶν προβούλων καθιστᾷ ἔτι ἀπιθανώτεραν τὴν ὑπαρξίν μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ τῶν ἐννέα.

Ἡ ὁμοιότης τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων-ἐπιμνηνιεύοντων τούτων τῆς Ἐρετρίας πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ὁποῖαν εἶδεν ἤδη ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ δημοσιεύων τὴν ἐπιγραφὴν—«πρυτανεύοντας λοιπὸν τινὰς κατὰ τὰ τμήματα τῆς ἀθηναϊκῆς βουλῆς» καὶ «ὅτε (=274-271 π.Χ.) ἴσως καὶ οἱ ἐπιμνηνιεύοντες κατεστάθησαν (ἢ ὀνο-

1 Πρβ. Κ. ΛΑΤΤΕ, αὐτ. (σ. 27, σημ. 6): ἡ φυλὴ εἶναι μορφή τῆς ὀργανώσεως τῆς πόλεως ἐλλείπουσα εἰς τοὺς κατὰ ἔθνη διαβιοῦντας Ἕλληνας. Τοῦτο συνάγει ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας φυλῶν εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἔθνους εἰς τὴν πόλιν δὲν συνετελέσθη σχεδὸν ποτέ.

2 ΣΤΡΑΒΩΝ Χ 1. 10, σ. 447. Ὑπὸ τὸν τύπον *Μηκιστον* ἀναφέρει καὶ ὁ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ὁ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ τὴν πόλιν τῆς Τριφυλίας κατὰ τὸν ΕΚΑΤΑΙΟΝ, Fr. Gr. Hist. ἀπ. 122.

3 Τὰ παραδείγματα εἶναι πάμπολλα· βλ. τοὺς πίνακας παρὰ SZANTO, Sitzb. Akad. Wien CXLIV (1901) V, 72 κέ. LIEBENAM, Städteverwaltung im röm. Kaiserreich 1900, 220. Κ. ΛΑΤΤΕ, ἔ. ἀ. 1005. BUSOLT⁸, Gr. Staatskunde, 130 κέ.

4 Πρβ. H. SCHAEFER, ἔ. ἀ. στ. 1221 κέ.

5 Ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ SCHAEFER, ἔ. ἀ. 1229. SGDI ἀρ. 3089, 15. L. ROBERT, Revue de Phil. 13, 1939, 152.

6 Πρβ. ἀνωτ. σ. 28.

μάσθησαν) ὡς τμήμα τῆς βουλῆς μόνιμον κατὰ τοὺς ἀττικοὺς πρυτανεύοντας»¹—, εἶναι φανερόν ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ἔγκειται εἰς τὴν περιοδικότητα, τὴν κατὰ μῆνα δηλ. ἀλλαγὴν τῶν προβούλων.

Διότι, ἂν ἴδωμεν ἀκριβέστερον τὴν διατύπωσιν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, παρατηροῦμεν ὅτι οἱ ἔφηβοι, οἵτινες ἀπεγράφησαν ἐπὶ τοῦ δεῖνος ἀρχοντος καὶ ἐπὶ δεινῶν ἐπιμνημιούτων—καὶ τῶν ὁποίων ὁ κατάλογος ἀκολουθεῖ ὑπὸ τὸ κεφάλαιον ἔφηβοι ἀπεγράφαντο καὶ κατὰ δήμους—, ἀπεγράφησαν καθ' ὄρισμένον χρόνον, καθ' ὄρισμένον μῆνα τοῦ ἔτους. Δήλωσιν λοιπὸν τοῦ μηνὸς τούτου ἀποτελεῖ ἡ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνηεῖα τῶν ἐπιμνημιούτων, καθ' ὃν τρόπον καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} αἰ. εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν² ἀναφέρεται ὁ μῆν καὶ ἡ ἐπιμνημιούσα φυλή. Τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐγένετο ἡ ἀπογραφή τῶν ἐφήβων ἐν Ἐρετρίᾳ τὸν ἀγνοοῦμεν βεβαίως ἐκ τῶν μαρτυριῶν, ἀλλ' αἱ πληροφορίες, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἐξ Ἀθηνῶν³, τῶν ὁποίων ὁ θεσμὸς τῆς ἐφηβείας ἀσφαλῶς εἶχεν ὑπάρξει πρότυπον δι' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἀφήνουν καμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τούτου.

Εἰς τὸ πρόγραμμα (praescriptum) ἄρα τῶν καταλόγων τούτων ἔχομεν ὅχι μόνον τὴν δήλωσιν τοῦ ἔτους τῆς ἀπογραφῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ «μηνός», καθ' ὃν ἐγένετο αὕτη. Δικαιούμεθα ἐπομένως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐφ' ὅσον κατὰ τὸν μῆνα, καθ' ὃν ἐπὶ Πολυτίμου ἢ ἐπὶ Αἰσχύλου ἀρχοντος ἐγένετο ἡ ἀπογραφή τῶν ἐφήβων, ἐπιμνημιούοντες ἦσαν οἱ δεῖνα, ἀλλοιθὰ ἦσαν οἱ ἐπιμνημιούοντες κατὰ τοὺς ἄλλους μῆνας τῆς ἀρχῆς τῶν ἀρχόντων τούτων. Ἦτοι ἡ «Βουλή» ἦτο διηρημένη εἰς τμήματα δώδεκα, ὡς πρέπει νὰ εἴπωμεν κατ' ἀρχὴν, ὅσα καὶ οἱ μῆνες, ἐξ ὁκτώ ἢ, πιθανώτερον, ἐννέα βουλευτῶν—πλὴν ἐνός, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὀκτώ, ἔνεκα τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐκλογῆς τοῦ ἀρχοντος,—ἕκαστον τῶν ὁποίων καθ' ἕκαστον μῆνα ἐναλλάξ εἶχε τὴν ἐπιμνημιούσιν. Ὅτι τοιαύτην τινὰ διάταξιν τῆς πολιτείας τῆς Ἐρετρίας πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς ἐρημνεῖαν τῆς ἐπιγραφῆς ΠΑΠΑΔΑΚΗ, ἐν τῇ κατευθύνσει ὁπωςδήποτε τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει οὗτος, ἀποδεικνύει ἐπιγραφὴ τῆς Καρύστου.

Πρόκειται περὶ ἐπιγραφῆς (πίναξ 1-2) ἀναγεγραμμένης ἐπὶ τοῦ κορμοῦ ἐλλιποῦς κατὰ τὴν κεφαλὴν ἐρμαϊκῆς στήλης τιμητικῆς ὑπὲρ ἀρχαντος «τὴν στεφανηφόρον καὶ ἐπώνυμον ἀρχὴν», διατελέσαντος δὲ καὶ ἀρχιερέως (;) τοῦ Ἀδριανοῦ⁴. Τὴν στήλην ἀναθέτουν οἱ Βουλευταὶ τοῦ ἔτους, στ. 5 κέ.: *βουλευεῖν ἔλαχον οἱ ὑπογεγραμμένοι*

1 Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἔ.ἀ. 174 καὶ 178. Βλ. καὶ SCHAEFER, ἔ.ἀ.

2 Πρβ. ἀν. σ. 30.

3 Βλ. διεξοδικῶς παρὰ CHR. PÉLÉKIDÈS, Histoire de l'éphébie attique, École française d'Athènes, Travaux et Mémoires XXII, 1962, 87 κέ.

4 Τῆς στήλης λείπει ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ κορμοῦ. Ἡ κυρίως τιμητικὴ ἐπιγραφὴ, ἐλλιπῆς κατὰ τὴν ἀρχὴν, εὐρίσκειται εἰς τὸ ἄνω πέρασ τῆς σφισμένης στήλης. Ὁ DITTBENBERGER ἐκδίδων τὴν ἐπιγραφὴν ἐν IG III 1306, ὡς ἀτικὴν, εἶχε συμπληρώσει: «[ἀρχιερέα θεοῦ Ἀδριανοῦ] εἰς τὸν πρώτον στίχον.— Οὐδεὶς τῶν ἐκδοτῶν σημειώνει τὸν εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς ἐπιγραφῆς ἐγκάραιον ἀμφορέα μετὰ κλά-

δου λοξῶς ἔμπροσθεν (ἀριστερᾷ) αὐτοῦ. Αἱ δημοσιευόμεναι φωτογραφίαι, τὰς ὁποίας ὀφείλω εἰς τὴν φιλοφροσύνην τοῦ κ. Μ. Μισοῦ καὶ τῆς Κας Κ. Πέπα-Δελμούζου, δεικνύουν τὴν ἀκριβῆ μορφήν καὶ τὴν διάταξιν τοῦ κειμένου. Ἄγνοῶ διατί ὁ H. V. GAERTRINGEN, Ath. Mitt. 31, 1906, 351 θεωρῶν, ὅτι ὁ τιμώμενος τῶν στ. 1-4, ὁ ἀρχὴς τὴν ἐπώνυμον καὶ στεφανηφόρον ἀρχὴν, ἦτοι ὁ ἀρχων τοῦ ἔτους, πιθανῶς δὲ καὶ ἀρχιερεὺς τοῦ Ἀδριανοῦ, εἶναι ἕτερος ἢ ὁ ἀρχων Μοιραγένης τοῦ στ. 6, νομίζει ὅτι τὸν ἐξερχόμενον ἀρχοντα τιμᾷ ἡ νέα, ἢ τοῦ ἀκολουθοῦντος ἔτους βουλή ὑπ' ἀρχοντα τὸν Μοιραγένη. Εὐλόγον καὶ σύνθετος εἶναι ἴνα ἡ τιμὴ γίνῃ ὑπὸ τῶν βουλευτῶν τῶν ὑπὸ τὸν τιμώμενον ἀρχοντα βουλευσάντων.

ἄρχ(οντι) *Μοιραγένοι νε(ωτέρω)*. Τὰ ὀνόματα εἶναι διηρημένα εἰς δώδεκα τμήματα ἀριθμούμενα ἀπὸ α' ἕως ιβ', διατεταγμένα δὲ εἰς δύο στήλας ἀνὰ ἕξ καὶ χωριζόμενα διὰ τοῦ σημείου τῆς παραγράφου ¹ κεχαραγμένου ἅπαξ ἐν ἐκάστῳ κεφαλαίῳ ὑπὲρ καὶ ἀριστερώτερον τῶν πρώτων γραμμάτων τῆς λέξεως ἀρχεπρόβουλος, ἣτις εὐρίσκεται ἀμέσως ὑφ' ἑκαστον ἀριθμὸν καὶ εἰς τὰ δώδεκα τμήματα. Ὑπὸ τὴν λέξιν ἀρχεπρόβουλος ἀκολουθοῦν ἕξ ὀνόματα πλὴν μόνον ὑπὸ τὸ δ' ἐνθα ἔχομεν πέντε.

Οἱ ἐκδῶται τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ὁ H. v. GAERTRINGEN ², ὅστις ἠσχολήθη μὲ τὸ κείμενον, —ἀφορμηθεὶς ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ τοσοῦτον ὑπηρετήσαντος τὴν Ἀρχαιολογίαν τῶν νήσων Παρίου λογίου Μιχαὴλ Κρίσπη ὅτι ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἦτο ἐκ Καρύστου καὶ ὄχι ἐξ Ἀθηνῶν—ἐθεώρησαν ὅτι ἐν ἐκάστῃ τῶν δώδεκα ομάδων τὸ μὲν πρῶτον ὄνομα ἦτο τὸ τοῦ ἀρχεπροβούλου, τὰ δὲ ἀκολουθοῦντα ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν βουλευτῶν - προβούλων.

Ὁ HILLER v. GAERTRINGEN ³ εἶδεν ὀρθῶς ὅτι οἱ «πρόβουλοι» οὗτοι ἦσαν εἶδος ἐπιμηνίων: «ἐκάστη ὁμάς ἀντιστοιχεῖ πρὸς μίαν ἀττικὴν πρυτανεῖαν τῆς ἐποχῆς τῶν 12 φυλῶν. Ἐν Μιλήτῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ κατάλληλον ὄνομα ἐπιμηνίου. Ἄλλ' ἐνῶ ἐν Ἀθήναις ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων ἦ, ἀργότερον, τῶν προέδρων...εἶναι ὁ διευθύνων τὴν πρυτανεῖαν, ἐνταῦθα ὀρίζεται ἐκ τῶν προτέρων ὁ ἐπὶ κεφαλῆς. Ὀνομάζεται ἀρχεπρόβουλος ὥστε οἱ ἄλλοι εἶναι πρόβουλοι».

Βεβαίως ὁ ὄρος ἀρχεπρόβουλος προϋποθέτει τὴν ὀνομασίαν τῶν ὑπ' αὐτὸν βουλευτῶν ὡς προβούλων. Ἄλλ' εἶναι περιεργον ὅτι ἐν ἐκάστῳ τῶν δώδεκα λημμάτων τὰ ὑπάρχοντα ἕξ ὀνόματα—πέντε ἐν δ'—δὲν χωρίζονται ἀλλήλων ἢ, ὀρθότερον, τὸ πρῶτον, —τὸ θεωρούμενον ὡς τὸ τοῦ ἀρχεπροβούλου—δὲν χωρίζεται δι' οὐδεμιᾶς ἐνδείξεως, λέξεως ἢ συμβόλου, ἀπὸ τῶν ἀκολουθούντων πέντε ἢ τεσσάρων.

Εἰς τῶν προβούλων θὰ πρέπει νὰ ἦτο καὶ ὁ *Μοιραγένης ὁ νεώτερος* καὶ νὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν δ' ἐξάδα: Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος εἶχεν ἐκλεγῆ ὡς ὁ ἄρχων τοῦ ἔτους, διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἢ ἐξὰς τῶν συναρχόντων αὐτοῦ ἐν δ' ἐμφανίζεται ὡς πεντάς. Ἡ πεντάς αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῆ «οἱ μετὰ Μοιραγένους ἄρχοντες» κατὰ τὰ ἕξ Ἑρετρίας σημειωθέντα παραδείγματα. Ἐὰν ἡ ἐρμηνεῖα ἡμῶν αὕτη περὶ τοῦ ἐλλείποντος ἕκτου ὀνόματος ἐν δ' εἶναι ὀρθή καὶ λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, πόσον δυσχερὲς εἶναι ἵνα θεωρήσωμεν ὡς ὄνομα τοῦ ἀρχεπροβούλου τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ὀνομάτων ἐκάστου τῶν 12 λημμάτων, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ἐπίσης ὅτι παρὰ τὸν ἄρχοντα πρόβουλον ὑπῆρχε καὶ ἰδιαιτέρος ἀρχεπρόβουλος, τοῦ ὁποίου μάλιστα νὰ μὴ διακρίνηται τὸ ὄνομα διὰ τῆς συνήθους εἰς τοὺς ἀρχαίους καταλόγους σαφηνείας. Τὸ λογικώτερον, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶναι νὰ θεωρήσωμεν ὅτι μετὰ τῶν ὀνομάτων, τῶν ἕξ ἢ τῶν πέντε βουλευτῶν—προβούλων, δὲν περιλαμβάνεται τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχεπροβούλου. Διότι ἀρχεπρόβουλος δὲν εἶναι παρὰ αὐτὸς οὗτος ὁ ἄρχων, ὅστις *συνῆρχε* μετὰ τῶν πέντε τῆς τετάρτης ἢ τῶν ἕξ τῶν ἑνδεκα ἄλλων ἐπιμηνιούντων προ-

¹ Τὸ ὑπὲρ ἑκαστον τῶν ἀριθμητικῶν α'-ιβ' σημείον εἶναι βεβαίως δηλωτικὸν τῆς ἀριθμητικῆς τῶν ἐννοίας, οὐχὶ παραγράφου.

² Πρβ. σ. 32, σημ. 4.B1 καὶ IG XII 9 add. ἐν σ. 176 καὶ Suppl. σ. 174, ἀρ. 11.

³ *E.ä. 371.

βούλων καθ' ἅπαντας τοὺς μῆνας. Προφανῶς δὲ καὶ ἐν Καρύστῳ ἴσχυεν ὅτι καὶ ἐν Ἐρετρία. Ἡ ὀνομασία ἀρχεπρόβουλος¹ ἀνάγεται βεβαίως εἰς τὰ καθήκοντα τῆς διοικήσεως τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἴσως δὲ δὲν εἶναι καὶ πολὺ παλαιά. Ὅπως-δήποτε εἰς τὰς μικροτέρας πόλεις, ἔνθα εἴχομεν ἀρχὰς ὀλιγαριθμοτέρας, ἦτο φυσικόν, ἀρμοδιότητες μοιραζόμεναι ἐν Ἀθήναις εἰς πλείονας ἄρχοντας νὰ συγκεντρώνωνται ἐκεῖ εἰς ἓν πρόσωπον. Οὕτω ὁ ἀρχεπρόβουλος, ὡς ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων ἐν Ἀθήναις ἢ ὁ ἐπιστάτης τῶν προβούλων ἐν Ἐρετρία ἦτο ἐν ταυτῷ, ἐν Καρύστῳ καὶ ὁ ἀρχεπρόβουλος καὶ ὁ ἄρχων τῆς πόλεως.

Πρὸς τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Καρύστου δὲν ἀντίκειται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑξ προβούλων κατὰ μῆνα. Ἡ ἀναλογία πρὸς τὴν μεγαλυτέραν Ἐρέτριαν μὲ ἑννέα-πιθανώτερον ἢ ὀκτώ-προβούλους ἦτο ἡ κανονικὴ. Γεγονὸς εἶναι ὅπωςδήποτε ἡ ὑπαρξίς τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων ἐν Καρύστῳ.

Ἄλλ' οἱ πρόβουλοι, ὡς ἐσημειώσαμεν, δὲν ἦσαν περιορισμένοι μόνον εἰς τὴν Ἐρέτριαν καὶ τὴν Κάρυστον. Πολὺ πιθανὴ εἶναι ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν καὶ ἐν Ἰστιαίᾳ. Οἱ ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Ἰστιαίων πρὸς τοὺς Κεῖους ἀναφερόμενοι πρόβουλοι ἀνήκουν ἀσφαλῶς εἰς τὴν Κέων καὶ ὄχι εἰς τὴν Ἰστιαίαν—ἂν καὶ βεβαίως ἡ θραυσματικὴ διατήρησις τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἀποκλείει τὴν ἐν αὐτῇ μνείαν καὶ ἄλλων τῆς Ἰστιαίας². Γνωρίζομεν ὅμως πλείονας ἄρχοντας, ἑξ ἐν ὄλῳ, ἀναφερομένους ὁμοῦ καὶ εἰς τὰς δύο διασωθείσας ἐπιγραφὰς τῆς Ἰστιαίας, ἀρ. 1186 (τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.): *Ἐπ' ἀρχόντων Κρατείου ἐκ Πίνου, Εὐφρονος ἀφ' Ἐρμάρου* κτλ. καὶ ἀρ. 1187 (ἐπίσης τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.): *Ἐπ' ἀρχόντων Φύτωνος ἐκ Πρωτείου, Φιλοσιράτου Βίλυμνιέως* κτλ. Ἐκ τῶν πολλῶν δήμων τῆς Ἰστιαίας, πρβ. ἀρ. 1189, μόνον ἑξ—οὐχὶ δὲ οἱ αὐτοὶ ἐν ἑκατέρῳ περιπτώσει—ἀντιπροσωπεύονται δι' ἰδίου ἄρχοντος. Ἐὰν θεωρήσωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἑξ εἶναι ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀρχόντων τότε εἶναι φανερόν ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος οἱ ἄρχοντες, κατὰ τινα σειρὰν ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς, ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν διαφόρων δήμων τῆς Ἰστιαίας. Γνωστοῦ ὅμως ὄντος ὅτι ἐν Ἰστιαίᾳ ὑπῆρχον ὑπὲρ τοὺς δήμους καὶ φυλαί, ὅπως καὶ ἐν Ἐρετρία, εἶναι πιθανώτατον ὅτι οἱ ἄρχοντες ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν φυλῶν κατὰ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἑξ ἐκάστης. Ὁ ἀριθμὸς ἑξ καὶ ἡ ἀναλογία πρὸς τὴν Ἐρέτριαν ἐπιτρέπουν, μετὰ πολλῶν ἐπιφυλάξεων βεβαίως, νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὡς ἄρχοντες ἐν Ἰστιαίᾳ, ὡς καὶ ἐν Ἐρετρία, ἦσαν οἱ πρόβουλοι. Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε ἡ καὶ ἄλλως διαπιστωθεῖσα σχέσις Ἰστιαίας καὶ Ἐρετρίας καθίσταται προφανεστέρα.

Ὁ θεσμὸς λοιπὸν τῶν προβούλων εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένος ἐν Εὐβοίᾳ, ἀπὸ παλαιωτάτων δὲ χρόνων. Δὲν ἀπέχομεν δέ, φαίνεται, τῆς ἀληθείας ἐὰν ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οὗτος ἐπεχωρίαζε κυρίως εἰς τὰς πόλεις τὰς ἰδιαίτερος συνδεομένας μὲ τὴν Ἐρέτριαν³, τοῦτο δὲ ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερον ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ θεσμὸς ἀπαντᾷ καὶ

¹ *Ἀρχεπρόβουλος* κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν Τερμησοῦ, IGR III, ἀρ. 452.

² Πρβ. ἀνωτ. σ. 27, σημ. 6.

³ Ἀντιθέτως μία μόνον μαρτυρία ὑπάρχει περὶ προβούλων ἐν Χαλκίδι, ἐν τῇ *διαγραφῇ* τῶν τεχνιτῶν τοῦ Διονύσου, ἀρ. 207, στ. 59 (πρβ. Suppl. σ. 178, ἀρ. 207): *τοὺς δὲ προβούλους καὶ στρατηγούς τῶν Χαλκι-*

δέων... Ἄλλ' ἡ ἐπιγραφή αὕτη τῶν χρόνων 294-288, προέρχεται ἐκ τοῦ κοινοῦ τῶν Εὐβοέων, τοῦ ὁποίου ἔδρα ἦτο ἡ Χαλκίς. Ἐὰν δὲν πρόκειται περὶ λάθους, εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Χαλκίς παρέλαβε τὸν θεσμόν τῶν προβούλων μὲ τὴν εἴσοδον εἰς τὸ Κοινόν, ὅπως ἡ Ἐρέτρια τοὺς πολεμάρχους, ὅτε εἰσήλθεν εἰς τὸ Κοινόν τῶν Βοιωτῶν.

ἐν Κέφ, ἣτις ὄχι μόνον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἀνήκεν εἰς τὸ κράτος τῆς Ἑρετρίας ἀλλὰ καὶ ἀργότερον, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., συνάπτει συνθήκην ἰσοπολιτείας πρὸς τὴν Ἰστιαίαν καὶ πρὸς τὴν Ἑρέτριαν. Τὸ πρᾶγμα δὲν δύναται νὰ εἶναι τυχαῖον¹. Αἱ φιλίας καὶ ἔχθραι μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους δὲν εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὴν παλαιὰν αὐτῶν παράδοσιν.

Ἐξετάζων προσφάτως τὸν θεσμόν τοῦ προβούλου ὁ Η. SCHAEFER² δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ δεόντως τὴν σχέσιν αὐτοῦ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικούς χρόνους πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηναίων. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Καρύστου, τὴν ὁποίαν εἶδομεν, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἐξ Ἑρετρίας, διεπιστώσαμεν ἐπίσης τὴν ἀναλογίαν ταύτην πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηναίων ἥτοι τοὺς βουλευτὰς ἐκάστης πρυτανευούσης φυλῆς. Δὲν παραλείπει δὲ ὁ SCHAEFER νὰ σημειώσῃ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐν Ἀθήναις³.

Ἄλλ' ἢ ὁμοίότης δὲν περιορίζεται εἰς τοὺς πρυτάνεις μόνον τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ εἰς τοὺς πρυτάνεις πολλῶν ἄλλων πόλεων, ἰδίᾳ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὅπου, ὡς φαίνεται, ὁ θεσμὸς εἶχε διατηρήσει περισσότερο ἀνέπαφον τὸν ἀρχικόν του χαρακτῆρα.

Ὁ BUSOLT⁴ σχετικῶς πρὸς τοὺς πρυτάνεις γράφει τὰ ἑξῆς: «Πρυτάνεις ὑπάρχουν εἰς πολλὰς πόλεις εἴτε ὡς μέλη μιᾶς ἐπιτροπῆς τῆς βουλῆς εἴτε ὡς αὐτοτελεῖς συναρχαίαι ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ περιπτώσει κυρίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς νήσων». Εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον ὅτι τὴν ὁμοιότητα μεταξὺ πρυτάνεων καὶ προβούλων εὐρίσκομεν καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτό, ἥτοι τῆς διακρίσεως δύο τύπων, προκειμένου καὶ περὶ τῶν προβούλων Ἰδοὺ τί γράφει ὁ SCHAEFER⁵: «Παρὰ τὸν τύπον τοῦτον τοῦ προβούλου, ὁ ὁποῖος, κατ' ἀρχὰς ἀριστοκρατικὸν ἀξίωμα, ἐγένετο ἴσως σὺν τῷ χρόνῳ μία ἐνιαύσιος ἀρχή, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπάρχει εἷς δεύτερος: ἐν τῇ ἀριθμητικῶς οὐχὶ πολὺ μικρᾷ βουλῇ διεμορφώθη μία ὁμάς πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων, ἢ ὁποία ἔλαβεν ἀμέσως ἀποφασιστικὴν δύναμιν». Βεβαίως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ὅλου θέματος ἀλλ' ἢ διαπίστῳσις αὕτη εἶναι χαρακτηριστικωτάτη.

Θὰ ἤθελον ὁμως νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι πάντες οἱ τύποι, ὅφ' οὓς ἀπαντῶσιν οἱ πρυτάνεις⁶ καὶ οἱ πρόβουλοι⁷ ἀνὰ τὰς διαφόρους Ἑλληνικὰς πόλεις, δύναται, ὡς νομίζω, νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἐντὸς τῆς ὅλης πολιτειακῆς ἐξελίξεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐντὸς δηλαδὴ μιᾶς ἐξελικτικῆς συναφείας τῶν νεωτέρων πρὸς τὰς παλαιότερας μορφὰς ὡς καὶ ἐν μιᾷ λογικῇ σχέσει πρὸς ἀλλήλας τῶν ἀπομεμακρυσμένων τοπικῶς περιπτώσεων.

¹ Ἡ συνθήκη Κεῖων-Ἰστιαίων, IG XII 5, 594, ἀνήκει (H. v. GAERTRINGEN, W. DITTENBERGER) εἰς τὴν ὀλίγον πρὸ τοῦ 363/2 ἐποχὴν. Ἡ νεωστὶ γνωσθεῖσα συνθήκη Κεῖων-Ἑρετριέων, CHRISTIANE DUNANT, JEAN THOMOPOULOS, BCH 78, 1954, 316 κέ., ἀρ. 1, πρβ. ἀν. σ. 27, σημ. 6, χρονολογεῖται ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν εἰς τὴν περίοδον 393-377 π.Χ.

² RE XXIII, 1 (1957), στ. 1228 κέ. (ἐν λ. πρόβουλος).

³ Αὐτ. 1229.

⁴ Gr. Staatsk⁹., 504/5.

⁵ Αὐτ. 1222.

⁶ Περὶ πρυτάνεων, BUSOLT[-SWOBODA] σποράδην ἰδίᾳ 351 κέ. 476, 504 κέ. Αὐτόθι πᾶσαι αἱ φιλολογικαὶ καὶ ἐπιγραφικαὶ μαρτυρίαι.

⁷ Πρβ. Η. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 1228 κέ.

Είναι γνωστή ή διαπίστωση του Ἀριστοτέλους ότι ή συναρχία τῶν προβούλων ἦτο ὀλιγαρχικῆς φύσεως καί πάντοτε περιορισμένου ἀριθμοῦ: «καί ἰδιαί τινες (δηλ. ἀρχαί) εἰσίν, οἷον ἡ τῶν προβούλων· αὕτη γάρ οὐ δημοκρατική. βουλὴ δὲ δημοτικόν... τοὺς δὲ προβούλους ὀλίγους ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πλῆθος, ὥστ' ὀλιγαρχικόν. ἀλλ' ὅπου ἄμφω αὐταὶ αἱ ἀρχαί, οἱ πρόβουλοι καθεστᾶσιν ἐπὶ τοῖς βουλευταῖς»¹. Τὸν περιορισμένον ἀριθμὸν διαπιστώνομεν καὶ ἐν Εὐβοίᾳ: ἐν Καρύστῳ φαίνονται ἑβδομήκοντα καὶ εἰς—ἑβδομήκοντα δύο μετὰ τοῦ ἄρχοντος—ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως πρόβουλοι εἶναι ἐκ ἄσ το τε μόνον ἕξ ἢ ἑπτὰ μετὰ τοῦ ἄρχοντος. Ὁμοίως καὶ ἐν Ἐρετρίᾳ: οἱ ἐπιμηνιεύοντες ἐταυτίσθησαν ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ πρὸς τοὺς προβούλους ἀλλὰ δὲν ἦσαν οἱ ὀκτὼ ἀναφερόμενοι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐπιμηνιεύοντες «τμήμα τῶν προβούλων»² ἢ «τμήμα τῆς βουλῆς μόνιμον κατὰ τοὺς ἀττικὸς πρυτανεύοντας»³ ἀλλὰ τὸ σύνολον αὐτῶν, ἢ, ὀρθότερον, οἱ αἰεὶ προβουλευόντες. Ἦτοι ἐκάστοτε, ὑπῆρχον ὀκτὼ ἢ ἐννέα ἐπιμηνιεύοντες ἢ πρόβουλοι· οἱ ἄλλοι ἦσαν ἀπλῶς βουλευταὶ ἀναμένοντες τὸν μῆνα τῆς ἐπιμηνιεύσεως ἢ προβουλίας αὐτῶν.

Ὁ ἀριθμὸς ἐπομένως τῶν προβούλων ὁ ἀπαντῶν κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐπίσης περιορισμένος, ὡς καὶ κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι ἐκεῖ ἔνθα ἔχομεν δημοκρατικὸν πολίτευμα οἱ πρόβουλοι ἐκδημοκρατίζονται τρόπον τινά: ἀπὸ μονίμων, ἔστω καὶ ἐνιαυσίου διαρκείας, γίνονται ἐπιμήνιοι. Ἦτοι δὲν ἔχομεν μίαν διαφορὰν κατὰ τόπον καὶ χρόνον, σύστασιν καὶ λειτουργίαν τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀλλὰ μίαν ἐξέλιξιν, τῆς ὁποίας τὴν ἀρχὴν, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν εἰς τὴν δημοκρατικὴν μεταρρύθμισιν τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοῦ Κλεισθέους.

Ὅτι περὶ μιᾶς τοιαύτης ἐξελίξεως πρόκειται διδάσκει ἡ παραβολὴ μὲ τοὺς πρυτάνεις.

Ἐσημείωσα ἀνωτέρω τὴν διάκρισιν, τὴν ὁποίαν κάμνει ρητῶς ὁ BUSOLT⁴: Ἀρχικῶς καὶ οἱ πρυτάνεις εἶναι μία συναρχία περιορισμένου ἀριθμοῦ εἴτε ἀνεξάρτητος εἴτε προερχομένη ἐκ τῆς βουλῆς ἢ τοῦ ὡς ἄλλως ὀνομαζομένου ἀναλόγου σώματος, ἐκ τοῦ ὁποίου λαμβάνεται καὶ ὁ ἐπώνυμος ἄρχων· καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις δὲ καθ' ὧς ἀναφέρεται εἰς πρύτανις ὡς ἐπώνυμος, χωρὶς νὰ ἔχομεν πληροφορίας ὅτι ἀνήκεν εἰς συναρχίαν πρυτάνεων, δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὑπῆρχε συναρχία πρυτάνεων καὶ ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἔχομεν συναρχίαν πρυτάνεων, κατὰ μίαν τοῦλάχιστον ἐποχὴν, εἰς τῶν πρυτάνεων ἦτο ὁ ἐπώνυμος τῆς πόλεως. Ὁ H. SCHAEFER παρετήρησεν⁵ ὅτι ἡ ὀνομασία ὡς πρυτανείου τοῦ ἐνδαιτήματος τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος τῶν Ἀθηναίων ὑποδηλώνει ὅτι οὗτος ἐταυτίζετο ποτε πρὸς τὸν πρύτανιν.

Μίαν τοιαύτην ἐξέλιξιν γενικῶς θὰ δεχθῶμεν καὶ διὰ τοὺς προβούλους.

Ἐκ τῶν διαφόρων πόλεων τῆς Ἑλλάδος ἢ Κόρινθος εἶναι ἐκείνη, περὶ τῆς ὁποίας ἀκούομεν ὅτι ἔσχε παλαιότατα τὸν θεσμόν τοῦτον. Ὁ δῆμος, κατὰ μίαν εἴδησιν τοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ τοῦ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ⁶, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς τυραννίδος περὶ τὸ 540 π.Χ.:

1 ΑΡΙΣΤΟΤ. Πολιτικοὺς 1299b, 30 κέ.

2 Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἔ. ἀ. 174.

3 Αὐτ. 178.

4 Πρβ. ἀνωτ. σ. 35.

5 H. SCHAEFER, αὐτ. 1229 κέ.

6 Fr. Gr. Hist. 90, 60. SCHAEFER, αὐτ. 1221.

μίαν μὲν ὀκτάδα προβούλων ἐποίησεν, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν βουλὴν κατέλεξεν ἀνδρῶν θ' (·). Αἱ φυλαὶ τῆς Κορίνθου ἦσαν ὀκτώ, ἐὰν δὲ δεχθῶμεν τὸν ἀριθμὸν θ' ὡς σημαίνοντα τοὺς ἐξ ἐκάστης φυλῆς ἐκλεγομένους βουλευτάς, τότε θὰ εἴχομεν 72 βουλευτάς καὶ 8 προβούλους, ἐν συνόλῳ ὀγδοήκοντα ὡς ἐν Ἀργεῖ¹. Κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ τοῦ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ πρόκειται περὶ δύο διαφόρων σωμάτων οὕτω δὲ φαίνεται ὅτι νομίζει καὶ ὁ Η. SCHAEFER, ὅστις ἀνάγει, πιθανώτατα δέ, τὴν ἴδρυσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰς παλαιότερους χρόνους, ὡς δεικνύει τὸ παράδειγμα τῆς Κερκύρας, τὸ ὁποῖον προσάγει². Ὅσον καὶ ἂν τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Νικολάου δὲν ἔχει διατηρηθῆ ἀλώβητον, ἀναμφίβολον εἶναι ὅπωςδήποτε, ὡς δέχονται πάντες οἱ ἀσχοληθέντες μὲ αὐτό, ὅτι καὶ διὰ τοὺς προβούλους καὶ διὰ τὴν βουλὴν ὡς βάσις ἐλήφθη ὁ ἀριθμὸς τῶν φυλῶν: εἰς ἐξ ἐκάστης ἐγένετο πρόβουλος, ὁμοίως δὲ μὲ βάσιν τὰς φυλάς ἐξελέγησαν καὶ οἱ βουλευταῖς. Ἄλλ' ὅπου ἄμφω αὐταὶ αἱ ἀρχαί, οἱ πρόβουλοι καθεστᾶσιν ἐπὶ τοῖς βουλευταῖς· ὁ μὲν γὰρ βουλευτὴς δημοτικόν, ὁ δὲ πρόβουλος ὀλιγαρχικόν³ ἦτοι βουλὴ καὶ πρόβουλοι εἶναι συμφυεῖς, ἀποτελοῦν ἀρχὰς ἀντιπροσωπευούσας τὰς φυλάς κατὰ στενοτέραν (ὀλιγαρχικόν) ἢ εὐρυτέραν (δημοτικόν) ἔκτασιν· ὅθεν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν ὅτι καὶ ἐν Κορίνθῳ οἱ πρόβουλοι ἦσαν τὸ προκαθήμενον τμήμα τῆς βουλῆς. Οὕτω ἡ διαφορὰ τῶν δύο τύπων, τοὺς ὁποίους δέχονται συνήθως⁴, μεταφέρεται ἀπλῶς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς: ἐὰν δηλ. ὁ δῆμος ἐξέλεγεν ἰδιαιτέρως προβούλους καὶ βουλευτάς ἢ ἐὰν κατόπιν οἱ βουλευταῖς ἐξέλεγον τοὺς προβούλους ἐκ τῆς βουλῆς· τοῦτο δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς πρυτάνεις. Οὐσιῶδες εἶναι ἡ ἀναπόσπαστος διοίκησις τῆς βουλῆς ὑπὸ τῶν προβούλων ἢ τῶν πρυτάνεων. Οὐσιαστικῶς ὑπάρχει εἰς μόνον τύπος πρυτάνεων ἢ προβούλων.

Ἡ δυνατότης οὕτω ὅτι καὶ οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ πρυτάνεις οὐδέποτε ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερον σῶμα—ἀνεξάρτητον τῆς βουλῆς ἢ ἀναλόγου σώματος—ἀλλὰ πανταχοῦ ὅπου ἀπαντῶσιν εἶναι ἐξ ἀρχῆς, ἦτοι καὶ κατὰ τοὺς προκλαστικούς χρόνους, τμήμα μόνον τῆς βουλῆς, ἐμφανίζεται ὡς ἡ πιθανωτέρα.

Εἰς τὰ ἀρχαῖκα παραδείγματα προβούλων μνημονεύει ὁ Η. SCHAEFER⁵ τὴν Μασσαλίαν τῆς ὁποίας γνωστὸν εἶναι τὸ συνέδριον, καθὼς πληροφορεῖ ὁ Στράβων: Διοικοῦνται δ' ἀριστοκρατικῶς οἱ Μασσαλιῶται πάντων ἐθνομώτατα, ἀνδρῶν ἐξ ἀκοσίων καταστήσαντες συνέδριον διὰ βίου ταύτην ἐχόντων τὴν τιμὴν, οὓς τιμύχους καλοῦσι. πεντεκαίδεκα δ' εἰσὶ τοῦ συνεδρίου προεστῶτες, τούτοις δὲ τὰ πρόχειρα διοικεῖν δέδοται. πάλιν δὲ τῶν πεντεκαίδεκα προκάθηται τρεῖς οἱ πλεῖστον ἰσχύοντες, τούτων δὲ εἷς. Τὸ σχῆμα τοῦτο: ἐξακόσιοι, πεντεκαίδεκα, τρεῖς, εἷς εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸν καὶ φαίνεται ὅτι ὑπὸ παραλλαγὰς ἴσχυεν εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν συναρχιῶν, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τῆς προκαθήμενης ἀρχῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν προβούλων καὶ τῶν πρυτάνεων φαίνεται ὅτι ἦτο πολὺ γενικώτερον ἰσχύον ἢ ὅσον φανταζόμεθα.

Ἡ συχνὴ ἀλλαγὴ μεταξὺ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς Ἑρε-

1 SCHAEFER, ἔ.ἀ. 1222.

2 Αὐτ. Ὁ Μ. HOLLEAUX εἶχεν ἤδη συμπεράνει τοῦτο ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεσμοῦ ἐν Κέω.

3 ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Πολιτικοῖς 1299b, 36.

4 Πρβ. ἀνωτ. σ. 35

5 ἔ.ἀ. 1222. ΣΤΡΑΒΩΝ IV 1. 5, c. 179.

τριάς δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς ἐμφανιζομένας κατὰ καιροὺς διαφορὰς. Οὕτω ἡ ἐμφάνισις τῶν προβούλων ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῶν ἐπιμηνιευόντων, ὀνομασίαν τὴν ὁποῖαν ἔχομεν συναντήσῃ ἤδη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος¹, ἐνῶ μᾶς εἶναι ἀμάρτυρος—πρᾶγμα βεβαίως μὴ ἔχον ἀποφασιστικὴν σημασίαν—ἐκ τῶν μεταξὺ χρόνων δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ εἰμὴ ὡς μία προσαρμογὴ πρὸς τὰ δημοκρατικὰ πρότυπα. Δυστυχῶς αἱ ὑπάρχουσαι πληροφορίες δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ γνωρίζωμεν ἀσφαλῶς ἐὰν ἡ ἐμφάνισις τῶν προβούλων ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ἐπιμηνιευόντων εἶναι τόσον βραχυχρόνιος, ὅσον ὑποθέτει ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ². Ὅπωςδὴποτε ἡ ἀρχαῖκή ἐπιγραφή τῆς ἐπιμενιευούρας φυλῆς πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τοὺς μετὰ τὰ Μηδικὰ χρόνους, ὅτε ἡ Ἐρετρια εἰσηλθεν εἰς τὴν ἄττικὴν συμμαχίαν, εἰς ἐποχὴν δὲ ἐπίσης δημοκρατικῆς διαρθρώσεως τῆς πολιτείας ἀνήκει καὶ ἡ ἐπιγραφή τῶν ἐπιμηνιευόντων.

Διὰ τοὺς χρόνους ὅμως τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας τῶν Ἐρετριέων, καθ' ἣν ἡ πάτριος ὀλιγαρχικὴ πολιτεία ἐπανήρχετο εἰς τὴν ζωὴν, ἡ συναρχία τῶν προβούλων εἶχεν ἀσφαλῶς μονιμώτερον χαρακτήρα. Διὰ τὰς περιόδους ταύτας δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὸν ἀριθμὸν ἐννέα ὡς τὸν μόνιμον ἀριθμὸν τῶν προβούλων τῶν προβουλεύοντων ἢ ἀρχόντων καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἐγείρεται, εἶναι ποία ἦτο ἡ ἀντιστοιχία τῶν προβούλων πρὸς τὰς φυλὰς ἥτοι πόσαι ἦσαν αἱ φυλαὶ τῆς Ἐρετρίας. Γνωρίζομεν μίαν μόνον: περαιτέρω, ἐὰν δὲν σφάλλωμαι, θὰ γνωρίσωμεν καὶ μίαν ἄλλην.

Ἡ πληροφορία περὶ τῶν φυλῶν τῆς Κορίνθου θὰ ὑπεδείκνυεν ὀκτὼ φυλὰς, ἥτοι τόσας ὅσους ἐπιμηνιεύοντας δεικνύει ἡ ἐπιγραφή τῆς Ἐρετρίας. Μίαν ἀμυδρὰν ὅμως ἔνδειξιν δυνάμεθα ἴσως νὰ πορισθῶμεν καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἐρμοῦ τῶν Ἀειναυτῶν ὑπάρχουν τρία ὀνόματα ἀποτελοῦντα ἢ ἀνήκοντα εἰς μίαν ἀρχήν, ἥτις δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ ἡ ἀρχὴ τῶν προβούλων.

Ἐὰν, ὡς εἶναι εὐλόγον, θεωρήσωμεν ὅτι ὁ εἷς ἐκ τῶν τριῶν εἶναι ὁ ἄρχων, ἀποκτᾶται μία ἰδιαιτέρα ὁμοιότης πρὸς τοὺς τρεῖς καὶ τὸν ἕνα τοῦ συνεδρίου τῶν Μασσαλιωτῶν. Ὁ ἀριθμὸς τρεῖς σχεδὸν ἐπιβάλλει τὸν ἀριθμὸν ἐννέα καὶ ἀνωτέρω ἐθεωρήσαμεν πιθανώτερον ὅτι ἡ προβουλία τῆς Ἐρετρίας ἀπετελεῖτο ἐξ ἐννέα μελῶν.

Ἐὰν πρὸς τὴν ὀλιγαρχικωτέραν μορφήν ἀντεστοίχει καὶ μία ἄλλη διαίρεσις τῶν Ἐρετριέων κατὰ φυλὰς ἢ ἡ διαφαινομένη διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν προβούλων ὡς ἐπιμηνιευόντων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν. Ἀπίθανον ὅπωςδὴποτε δὲν εἶναι.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ μείνωμεν εἰς ἀριθμὸν φυλῶν εἴτε ἐννέα, ὅποτε εἰς πρόβουλος θὰ ἀντεστοίχει εἰς ἐκάστην φυλὴν, εἴτε τρεῖς, ὅποτε θὰ εἴχομεν τρεῖς προβούλους ἐξ ἐκάστης φυλῆς. Βεβαίως εὐρισκόμεθα εἰς περιοχὴν καθαρῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ δυνάμεθα, νομίζω, νὰ προχωρήσωμέν πως.

Ἐὰν εἴχομεν ἐννέα προβούλους, οἱ ὀκτὼ ἐπιμηνιεύοντες—ἀφαιρουμένου τοῦ ἀρχοντος—δὲν συμβιβάζονται μὲ τὸν κύκλον τῆς δωδεκάκις ἐπιμηνιεύσεως: Ἐκ τῶν ὀκτὼ οἱ τέσσαρες θὰ ἐχρημάτιζον ὡς ἐπιμήνιοι ἅ π α ξ, οἱ ἕτεροι τέσσαρες δὲ εἰς τοῦ ἔτους.

1 Πρβ. ἀν. σ. 30: φυλῆς ἐπιμενιευούρας.

2 Ἐ.ἀ. 178: «εἰς τὴν βραχεῖαν ἀπὸ τῶν Μακεδόνων αὐτονομίαν τῆς Ἐρετρίας καὶ τῆς ὅλης Εὐβοίας

(274-271 π.Χ., ΒΕΛΟΧ III, 594. II 306 καὶ τελευταῖον ΡΟΜΤΩV Philol. 1912, 98)».

Ἐπίσης ἡ φυλὴ ἢ δίδουσα τὸν ἄρχοντα δὲν θὰ εἶχεν ἐπιμήνιον, ὅσον καὶ ἐὰν ἡ δυσχέρεια αὐτῆ θὰ ἠδύνατο νὰ μὴ θεωρηθῆ ἀποφασιστικὴ συσχετιζομένη πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις προέδρους τῆς βουλῆς, οἱ ὅποιοι ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν ἄλλων πλὴν τῆς πρυτανεύουσης φυλῆς ¹.

Αἱ δυσχέρειαι αἴρονται κατὰ τὴν γνώμην μου ἐὰν δεχθῶμεν τρεῖς φυλάς, ἕξ ἐκάστης τῶν ὁποίων ἐλαμβάνοντο τρεῖς πρόβουλοι. Ἐκάστης φυλῆς οἱ πρόβουλοι θὰ ἐπεμηνιεύον τετράκις τοῦ ἔτους, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον ὄχι μόνον πρόβουλοι ἐπιμηνιεύοντες ἀλλὰ καὶ φυλὴ ἐπιμηνιεύουσα, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους κατὰ τὴν μαρτυρίαν περὶ Μηκισίδος φυλῆς.

Ἐκκινουῦντες ἐκ τοιαύτης σκέψεως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι οἱ τρεῖς ἄνδρες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀρχήν, ἐφ' ἧς ἰδρύθη ὁ Ἑρμῆς τῶν Ἀειναυτῶν ἦσαν οἱ πρόβουλοι μιᾶς φυλῆς, ἀναγκαστικῶς δὲ—διότι ἄλλως δὲν θὰ ἦτο προφανῆς ὁ σκοπὸς τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ Ἑρμοῦ—ἐκείνης, εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ ἄρχων τοῦ ἔτους: Ὁ ἄρχων καὶ οἱ δύο ἐπιμήνιοι τῆς ἀρχούσης, οὕτως εἶπειν, φυλῆς εἶναι ὁ Τιμανδρίδης, ὁ Τιμαρχίδης καὶ ὁ Σκύθης κατὰ τι ἔτος τοῦ λήγοντος πέμπτου αἰῶνος.

Ἄλλ' ἄς θέσωμεν καὶ τινα περαιτέρω ἐρωτήματα: Θὰ ἠθέλομεν νὰ γνωρίζωμεν διατί, ἐπὶ ποίᾳ δηλαδὴ εὐκαιρίᾳ, οἱ Ἀειναῦται «ἰδρῦσαντο» τὸν Ἑρμῆν, διατί δὲ τὸν Ἑρμῆν καὶ ὄχι ἄλλο τι ἀνάθημα, καὶ ποῦ, εἰς ποῖον Ἱερὸν ἢ εἰς ποῖον μέρος τῆς πόλεως ἦτο οὗτος ἰδρυμένος ². Ἡ ἐπιγραφὴ οὐδὲν περὶ τούτων λέγει· ἀρκεῖται εἰς τὴν ἐνδειξίν τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως. Δικαιούμεθα ἄρα γε νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἀναγραφὴ τῆς «ἀρχῆς», ἐφ' ἧς ἐγένετο ἡ ἴδρυσις, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ ἀνατεθέντος ἐπὶ τῆς δεινῶν ἀρχῆς ἀπὸ ὁμοίων «ἰδρύσεων» γενομένων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἄλλων, ὅτι δηλαδὴ πρόκειται περὶ ἑνὸς ἐπαναλαμβανομένου, ἑνὸς περιοδικοῦ ἀναθήματος; Διότι ἄλλως, πῶς δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν, τὸ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τῶν Ἀειναυτῶν παραλείπει μὲν ἐκεῖνα τὰ ὅποια συνήθως ἀναγράφονται εἰς τὰς ἀναθηματικὰς ἐπιγραφάς, ἀντιθέτως δὲ σημειώνει ἔτος τῆς ἰδρύσεως, πρᾶγμα σπανιώτερον ἀπαντῶν εἰς τὰς ἀναθηματικὰς ἐπιγραφάς καὶ δὴ καὶ τῶν παλαιότερων χρόνων; Ὅπωςδὴποτε μία σχέσις μεταξὺ τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν Ἀειναυτῶν πρέπει νὰ ὑπάρχη.

Θὰ ἦτο ἄρα γε πολὺ τολμηρὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατὰ τὸν τελευτῶντα τοῦλάχιστον πέμπτου αἰῶνα οἱ Ἀειναῦται ἦσαν μία ἐκ τῶν τριῶν φυλῶν τῆς Ἑρετρίας, ὅτι δὲ τὸ γεγονός, τοῦ ὁποίου ἠθέλον νὰ διαιωνίσουν τὴν μνήμην, εἶναι ἢ ἐκ τῶν προβούλων τῆς φυλῆς αὐτῶν κατὰ ἕν ὠρισμένον ἔτος ἐκλογῆ τοῦ ἀρχοντος; καὶ ὅτι τοῦτο ἐπανελαμβάνετο εἰς τὰς ὁμοίας περιστάσεις, καθ' ὃν τρόπον οἱ ἄρχοντες ἅμα τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς τῶν ἱδρῶν ἀναθήματα ἐν τῇ ἀγορᾷ;

Μνημεῖα ἀνατιθέμενα ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων περιέχοντα τὰ

¹ ΑΡΙΣΤΟΤ., Ἀθ. Πολ. XLIV 2 κέ.: *Καὶ ἐπειδὴν συναγάγωσιν οἱ πρυτάνεις τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον, οὗτος (δηλ. ὁ ἐπιστάτης τῶν πρ.) κληροῖ προέδρους ἐν ἑα, ἕνα ἐκ τῆς φυλῆς ἐκάστης πλὴν τῆς πρυτανεύουσης...*

² Ἡ ἐν Ἀρχ. Δελτ. 17 (1961/62) Β' Χρονικὰ σ. 155 ἐκτενεστέρα πληροφορία περὶ τοῦ τόπου τῆς

εὔρέσεως τοῦ Ἑρμοῦ δὲν βοηθεῖ εἰς διακρίβωσιν τῆς προελεύσεως τοῦ ἀναθήματος. Κατὰ τὰ ἐκεῖ λεγόμενα: «Εἰς τὸν χώρον τὸν νοτίως τοῦ θεάτρου ἐκτείνονται εἰς μεγάλην ἔκτασιν... οἰκοδομήματα διαφόρων ἐποχῶν αὐτοτελοῦς κατασκευῆς.. εἰς ἕν ἐκ τῶν οἰκημάτων αὐτῶν εὔρεθη βᾶθρον, τὸ ὁποῖον ἔφερεν Ἑρμῆν τετράγωνον εἰς μάρμαρον...».

ὀνόματα αὐτῶν εἶναι κοινότατα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ ἀκριβῶς ὁμοίαν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν πρὸς τὴν ἡμετέραν δὲν γνωρίζω, ἐγὼ τοῦλάχιστον. Τοῦτο ὁμῶς οὐδὲν σημαίνει.

Ἐρμηνεύοντες τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον εἶναι σύντομον ἀλλὰ καὶ πλήρες, δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται κυρίως περὶ μιᾶς ἀναμνήσεως τῆς «ἀρχῆς»¹, περὶ ἑνὸς ἀναμνηστικοῦ μνημείου διὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Τιμανδρίδης, ὁ Τιμαρχίδης καὶ ὁ Σκύθης ὑπῆρξαν «συνάρχοντες» ἐν Ἐρετρίᾳ. Θὰ ἀνεμνομεν ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο θὰ ἴδρουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἄρχοντες: Ἄντ' αὐτῶν ἐμφανίζονται οἱ Ἀειναῦται καὶ οὐδὲν μὲν λέγεται περὶ τῆς σχέσεως τῶν Ἀειναυτῶν καὶ τῶν τριῶν ἀρχόντων, ἀλλ' ἐπίσης οὐδὲν λέγεται διατι καὶ εἰς ποῖον θεὸν ἰδρῦθη ὁ Ἐρμῆς. Παρὰ τὴν τελευταίαν ὁμῶς ταύτην παράλειψιν δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν περὶ ὑπάρξεως τῆς σχέσεως ταύτης. Τὸν Ἐρμῆν Ἀειναῦται ἰδρῦσαντο σημαίνει ὅτι πλησίον ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι Ἐρμαῖ ἰδρυμένοι ὑπὸ ἄλλων. Ἐὰν ἤθελον νὰ τονίσουν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀναθήματος τῶν Ἀειναυτῶν ἀπλῶς, ὅτι δὲ τὸ ἐπὶ τῆς δεινῶν ἀρχῆς ἦτο μόνον χρονολογικὴ ἔνδειξις, τότε θὰ ἐγράφετο ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ῥητῶς εἰς ποίαν θεότητα ἐγένετο τὸ ἀνάθημα. Διότι ἐδῶ ἔχομεν χαρακτηρισμὸν, ὀνομασίαν (Ἐρμῆν) τοῦ ἀναθήματος καὶ ὄχι τοῦ θεοῦ, εἰς ὃν τὸ ἀνάθημα (τῶι Ἐρμῆ).²

Ἐπίσης ὁμῶς καὶ τὸ ἰδρῦσαντο² ἀπομακρύνει πῶς ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ ἀναθήματος. Ἰδρῦται καὶ ὄχι ἀναθῆται τοῦ Ἐρμοῦ ὀνομάζονται οἱ Ἀειναῦται. Ὅσον καὶ ἂν ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ῥημάτων δὲν εἶναι μεγάλη³, ἐνίοτε δ' ἐξαφανίζεται ἐντελῶς, εἶναι πάντοτε διάφοροι αἱ προϋποθέσεις αἱ ὑπαγορεύουσαι τὴν χρῆσιν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου τῶν δύο ῥημάτων.

Βεβαίως εἴμεθα σχεδὸν ὑποχρεωμένοι νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἐπίσης καὶ ἡ ἀνάθεσις γίνεται τῶι Ἐρμεῖ. Εἶναι ἀπίθανον ὅτι περαιτέρω ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς στήλης ἢ τυχὸν ἀπόληξις ταύτης εἰς κεφαλὴν ἄλλην καὶ ὄχι Ἐρμοῦ θὰ ἐδείκνυν ὅτι ἡ ἀνάθεσις δὲν εἶχε γίνεαι εἰς τὸν Ἐρμῆν. Οὕτω ὁμῶς γίνεται ἀκόμη πιθανωτέρα ἡ συσχέτισις τῶν Ἀειναυτῶν πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ τὴν ἀρχὴν ἐφ' ἧς ἐγένετο ἡ ἀνάθεσις. Διότι ὡς πρὸς τὸ εἶδος τοῦ ἀναθήματος, τὴν Ἐρμαϊκὴν στήλην, ἀντὶ νὰ θεωρήσωμεν ὅτι αὕτη ἀποδεικνύει ἰδιαιτέραν τοπικὴν λατρείαν τοῦ Ἐρμοῦ ἐν Ἐρετρίᾳ, εἶναι προτιμότερον νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι Ἐρμαϊκαὶ στήλαι ἀντικαθιστῶσιν ἀγάλματα ἦτοι τὰ συχνότατα ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς αὐτῶν γενόμενα ἀναθήματα ἐν τῇ ἀγορᾷ συνήθως. Ἡ ἀγορὰ εἶναι κύριος τόπος ἀπασχολήσεως τοῦ Ἀγοραίου Ἐρμοῦ, ὡς εἶναι καὶ τῶν ἀρχόντων.

Ἐκ τούτου ὁμῶς καθίσταται μόνον οὐ βεβαία ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸν Ἐρμῆν ἰδρῦσαντο οἱ Ἀειναῦται ἐν τῇ ἀγορᾷ.

¹ Πρβ. π.χ. τὸ γνωστὸν ἐπίγραμμα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ἀνατεθέντος ὡς μνήματος ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου τοῦ Ἰππίου, 520-510 π.Χ., τὸ ἀναφερόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ VI 54. 6. IG I² 761. JEFFERY, Local Scripts, 75, 78, ἀρ. 37, πίν. 4 (βιβλιογρ.): Μνήμα τὸδ' ἦς ἀρχῆς κτλ.

² Πρβ. πρὶν μὲν Καλλιτέλης μ' ἰδρῦσαντο, ἐπὶ Ἐρμαϊκῆς ἐπίσης ἀρχαϊκῆς στήλης IG I² 834. J. LABARBE,

Akte d. IV. inter. Kongr. für Epigr., Wien 1964, 202 κέ.

³ Πρβ. LABARBE, ἔ.δ. 210: ἰδρῦμαι est à peu près synonyme d'ἀνατίθημι, mais on le réserverait aux cas où la chose dédîée était une statue, un autel, un bâtiment, un témenos. Ἀλλὰ πάντοτε ὑπάρχει ὁ εἰς ὃν ἡ ἀνάθεσις, IG I² 820: Ἐρμῆν Ἐνφρονίδεσι τόνδε Καλλίας ἐπόσε, βλ. RE VI (1909), στ. 1219.

Ὅτι μία κοινωνική τάξις ἀρχικῶς γίνεται φυλὴ ἀργότερον, εἶναι καθ' ἑαυτὸ λίαν πιθανόν. Εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν ὑπῆρχε φυλὴ τῶν *σκυτέων* καὶ τῶν *ἐριουργῶν* ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὅμως χρόνων¹. Ἐκ τῶν παλαιότερων χρόνων οἱ *Ὀπλητες* εἶναι δύσκολον νὰ θεωρηθοῦν ἄσχετοι πρὸς τοὺς φέροντας τὰ ὄπλα· οἱ *Ὀπλητες* τῆς Μιλήτου δὲν φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν τὸν ἀρχικὸν τύπον τοῦ ὀνόματος².

Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν ἀκόμη ὅ τι γνωρίζομεν περὶ τῶν Ἀειναῦτων. Οἱ Ἀειναῦται τῆς Μιλήτου χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου ὡς *ἀρχή*, ἐνῶ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ *αἰτίῳ* τῆς ὀνομασίας ἀειναῦται πληροφορεῖ ἡμᾶς³ ὅτι ἦσαν οἱ ἐκ τῆς *Πλουτίδος* τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὴν *Χειρομάχαν* ἐταιρείας—*βουλευόμενοι* ἐντὸς τῶν πλοίων κτλ. Τὸ *βουλευόμενοι* τοῦτο δὲν σημαίνει ἀπλῆν συζήτησιν ἀλλὰ λήψιν ἀποφάσεων. Διότι δὲν ἀπετέλουν ἀπλῶς τὴν «ἐμπορικὴν ἀριστοκρατίαν»⁴ τῆς Μιλήτου ἀλλὰ τὴν παρέχουσαν τὴν κατεύθυνσιν τῆς πόλεως ἀρχήν.

Οὕτω οἱ Ἀειναῦται δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἦσαν κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ ἀρχὴ ὅμοια πρὸς τοὺς *προβούλους* τῆς Κορίνθου, τοὺς *Πεντεκαίδεκα* τῆς Μασσαλίας ἢ τῆς Χίου⁵, τοὺς *Ἀμνήμονας*, *Ἀμνάμονας* μᾶλλον, ὡς θὰ ἐλέγοντο δωριστὶ ἐν Κνίδῳ, οἱ *οἷον πρόβουλοι* τῆς πόλεως ταύτης. Περὶ τῶν Ἀειναῦτων τῆς Μιλήτου ἡ εἶδησις τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ὅτι *ἐβουλευόντο περὶ τῶν μεγίστων*. Ἡ γλωσσικὴ καὶ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ *προβούλου* εἶναι ἢ τοῦ *βουλευομένου* ἀντὶ ἢ ὑπὲρ τῶν ἄλλων. Γενικῶς ὡς *πρόβουλοι* χαρακτηρίζονται ἐπίσης εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ἢ πόλεων ἢ καὶ ομάδων γενικῶς σχέσεις ὁ ἀντιπρόσωπος ἐκάστης τῶν μονάδων τούτων· εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος ὁ ἔχων τὴν ἐξουσιοδότησιν νὰ *βουλευῆται* ἀντὶ τῆς ὁμάδος εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Οἱ πρόβουλοι τῶν Ἰωνικῶν πόλεων κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν ἢ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὸ συνέδριον τοῦ Ἴσθμοῦ τὸ 481/80 ἢ οἱ πρόβουλοι τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 413⁶ ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ ἀπαραδείγματα τοῦ πόσον ζωηρὰ ἦτο ἡ συνείδησις τοῦ προβούλου ὡς ἀντιπροσώπου μιᾶς συγκεκριμένης ὁμάδος. Ἡ ἔννοια τῆς *προ-* διατηρεῖ ὅλην αὐτῆς τὴν ἀρχικὴν σημασίαν.

Οἷον πρόβουλοις ἄρα ἔχρωντο τοῖς Ἀειναῦταις καὶ οἱ Μιλήσιοι. Ἄλλ' ἢ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ τοῦ Πλουτάρχου περὶ τῶν Ἀμνημόνων τῆς Κνίδου πληροφορία εἶναι ἐπίσης ὅτι οἱ Κνίδιοι *ἔχωντο* τούτοις, *οἷον...πρόβουλοις τῶν μεγίστων*. Οἱ περὶ τῶν μεγίστων βουλευόμενοι (Ἀειναῦται) καὶ οἱ πρόβουλοι τῶν μεγίστων (Ἀμνάμονες) δὲν δύνανται νὰ ἔχουν διαφορὰν μεταξὺ αὐτῶν. Ἡ σύναψις τῶν Ἀμνημόνων πρὸς τοὺς προβούλους ἔχει ἤδη γίνεαι. Ἀναμφίβολος πρέπει νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ τῶν Ἀειναῦτων, τῶν ὁποίων ἐσημειώθη ἡ συγγένεια πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ναυκράρους, οἵτινες δὲν εἶναι καθόλου ἀπίθανον ὅτι ἀπετέλουν ἐν εἶδος βουλῆς. Διότι εἶναι ζητῆ ἢ πληροφορία τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι ἡ ναυκραρία ἦτο τὸ δωδέκατον μέρος ἐκάστης τῶν 4 φυλῶν. Θὰ ἦτο περιέργον ἂν μὴ ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας βουλὴ ἀντιπροσωπευτικὴ τῶν φυλῶν, ὡς πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς ἐν σῶμα ἐκ τεσσαράκοντα ὀκτὼ μελῶν ἦτο ἀδύνατον

1 E. SZANTO, ἔ.ἀ. 65.

2 Πρβ. K. LATTE, ἔ.ἀ. (σ. 27, σημ. 6), 1000, 18 κέ.

3 Ἑλλ. Αἰτ. 32, p. 298 c.

4 BUSOLT, ἔ.ἀ. 177, σημ. 4.

5 SCHAEFER, ἔ.ἀ. 1224 κέ.

6 Ἴωνες πρόβουλοι : ΗΡΟΔΟΤΟΣ VI 7. Πρόβουλοι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐν τῷ Ἴσθμῳ, ΗΡΟΔ. VII 172. Περὶ τῶν προβούλων τοῦ 413 ἐν Ἀθήναις: ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VIII 1. ΔΙΟΔΩΡΟΣ XII 75 κ.π.ἀ. (βλ. SCHAEFER, αὐτ.).

νά μὴ ὑπῆρχον οἱ προκαθήμενοι· οὗτοι ἦσαν πιθανότατα οἱ *πρυτάνεις τῶν ναυκράων*¹ τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος. Νὰ ἀμφιβάλωμεν εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ὑπάρξεως τούτων οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει. Εἶναι ἀσφαλὲς ὅτι οἱ πρυτάνεις ἦσαν πάντοτε πρόεδρο-ἐνὸς βουλευομένου σώματος. Διότι οὐδέποτε ὑπάρχει εἰς μόνος πρύτανις, ὁ ἄρχων². Πρόκειται πάντοτε ἀρχή, συναρχία πρυτάνεων ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὴν κατὰ φυλὰς διαίκρισιν τῆς πόλεως³.

Οὕτω οἱ Ἀειναῦται τῆς Μιλήτου, ἐπίσης δὲ καὶ οἱ τῆς Ἐρετρίας, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς *πρόβουλοι* τῶν πόλεων τούτων κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ἄλλ' ἐνῶ κατὰ τοὺς προιμωτέρους αἰῶνας ἡ Πλουτὶς τῆς Μιλήτου καὶ ἡ νέα τάξις τῆς Ἐρετρίας, ἐξ ἧς προήρχοντο οἱ Ἐρετριεῖς Ἀειναῦται, ἀπετέλουν τὴν προοδευτικὴν τάξιν ἔναντι τῶν Ἴπποβοτῶν τῆς παλαιᾶς ἀριστοκρατίας, κατὰ τοὺς νέους χρόνους τοὺς εἰσαγομένους μὲ τὴν στροφὴν τοῦ 6^{ου} πρὸς τὸν 5^{ον} αἰῶνα καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δήμου ἢ παλαιὰ ναυτικῆ-ἐμπορικῆ πλουτὶς γίνεται ἀντιπρόσωπος τῶν συντηρητικῶν-ὀλιγαρχικῶν τάσεων. Οἱ Ἀειναῦται εἰς τὰ νέα πλαίσια δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποτελέσουν πλέον, ἀποκλειστικῶς οὗτοι, τοὺς προβούλους τῆς πόλεως. Εἰς τὴν νέαν τάξιν, ἡ ὁποία δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε τόσον ριζοσπαστικὴ, ὅσον εἰς τὰς Ἀθήνας, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὁ ναυτικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἀπετέλεσε μίαν ἰδιαιτέραν φυλὴν.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν δύναται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ βεβαιωθῇ, ἀλλὰ τὰ ἀνάλογα δὲν λείπουν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Ἐνισχύεται δ' ἔτι πλέον ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 εἶναι ὄντως Ἐρετριακὴ καὶ ἀναφέρεται ὡς *Κοινὸν Ἀειναυτῶν*. Εἰς τὴν Μήθυμναν τῆς Λέσβου αἱ *χελλήστρες* (χιλιαστές), πολιτικαὶ δηλαδὴ διαιρέσεις τῶν φυλῶν, ἢ αὐτὸ τοῦτο φυλαί, ἀπὸ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἐμφανίζεται ὡς *Κοινὰ ὑπὸ χελληστιάρχον*.

Ἀκόμη χαρακτηριστικώτερον εἶναι τὸ παράδειγμα τῆς *Αἰολίδος φυλῆς*, προφανῶς μεταγενεστέρας συγκροτήσεως, ἣτις ἐπίσης ἐμφανίζεται ὡς *κοινὸν* τιμῶν τὸν φύλαρχον αὐτῆς. Γενικώτερον, ὡς νομίζει ὁ BUSOLT, «ἐν παλαιότεροις χρόνοις αἱ *χελλήστρες* ἦσαν ἡ ἀνωτάτη διαίρεσις τῶν πολιτῶν»⁴.

Ἐὰν μὴ νεώτερα εὐρήματα ἄλλως διδάξωσι, ἡ ἀνωτέρω ἐκφρασθεῖσα ὑπόθεσις, ὅτι δηλ. οἱ Ἀειναῦται ἦσαν φυλὴ τῆς Ἐρετρίας καὶ ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενοι τρεῖς ἄνδρες ἦσαν οἱ πρόβουλοι—εἰς ἄρχων καὶ δύο ἐπιμήνιοι—τῆς φυλῆς τῶν Ἀειναυτῶν μένει ἡ πλέον πιθανή.

Ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποθέσεως ἡμῶν: Τιθεμένου ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς φυλαὶ οἱ ἐννέα πρόβουλοι—περὶ τοῦ ἀριθμοῦ δὲν δύναται πλέον νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία—μοιράζονται ἀνὰ τρεῖς εἰς ἐκάστην τῶν φυλῶν. Ἡ ἐρμηνεῖα ἢ δοθεῖσα εἰς τὰ

1 A. LEDI, Studien., 393 κέ. 'O C. HIGNETT, A History of the Ath. Constitution, 81 κέ., νομίζει ὅτι ἡ ὑπαρξὶς πρυτάνεων τῶν ναυκράων, ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 71. 2, δὲν ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ναύκαραι ἀπετέλουν βουλὴν ἐν Ἀθήναις ἀντίστοιχον πρὸς τὴν Ὀμηρικὴν γερούσιαν.

2 Ὡς παρατηρήθη ὑπὸ τῆς J. VANSEVEREN, βλ. σ. 43, σημ. 4.

3 Ἐν Σάμῳ π.χ. περὶ τὸ 240 π.Χ. ὑπῆρχον πέντε πρυτάνεις καὶ εἰς γραμματεῦς, συνολικῶς ἕξ, τρεῖς ἐξ ἐκάστης φυλῆς, ὡς παρατηρεῖ ὁ BUSOLT, ἔ.ἀ. 476, σημ. 4. Ἐπίσης ἐν Κερκύρα ὑπῆρχον 5 πρυτάνεις ἀντιστοιχοῦντες προφανῶς εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν πολιτῶν, BUSOLT, αὐτ. 555.

4 Βλ. BUSOLT, ἔ.ἀ. 259 ἔ., 260 σημ. 1.

τρία ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Ἄειναυτῶν στηρίζει τὴν τεθεῖσαν ὑπόθεσιν.

Ἀντικειμένη εἰς ταύτην φαίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ καὶ τοῦ ΖΙΕΒΑΡΤΗ γενομένη διάκρισις μεταξὺ δύο ἱ προβούλων εἰς ὠρισμένας ἐπιγραφὰς καὶ ὀκτώ (ἐννέα ἐν τῇ πραγματικότητι) ἢ γενικῶς πλειόνων ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ΠΑΠΑΔΑΚΗ. Δύο πρόβουλοι ἀναφέρονται ἢ μᾶλλον συμπληροῦνται Suppl. ἀρ. 212, στ. 14: *στρατ[ηγός - 15 - καὶ] συνάρχων πρό[βουλος--] ου καὶ συνάρχων*. Τὰ ἔχνη ἐν ἀρ. 241 στ. 53 εἶναι λίαν πενιχρὰ ὥστε ἡ συμπλήρωσις τοῦ ΖΙΕΒΑΡΤΗ: «[πρόβ]ου[λος καὶ σ]υνάρχων» εἶναι λίαν ἀμφίβολος. Ὅτι εἰς τὸ κενὸν τῶν στ. 24 καὶ 25 τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 212 ὑπῆρχεν ἓν μόνον ὄνομα συνάγεται προφανῶς ἐκ τοῦ *ου*, καταλήξεως γενικῆς, πατρωνύμου τοῦ ἀναγραφομένου προβούλου, στ. 25.

Ἡ «σφραγίς» αὕτη τῶν δύο τελευταίων στίχων τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 212 εἶναι προφανῶς τὰ ὀνόματα τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν προβούλων τῶν εἰπόντων τὸ ψήφισμα. Προφανῶς δὲν ἔκαμνον τὰς προτάσεις πάντες ὁμοῦ οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ στρατηγοί. Τὸ φυσικότερον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ εἰσηγούμενοι τὰς προτάσεις καὶ τὰ ψηφίσματα εἶναι οἱ ἐπιμνηνεύοντες πρόβουλοι ἤτοι «οἱ πρόβουλοι οἱ ἐπιμνηνεύοντες ἕκαστον μῆνα» κατὰ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῆς Καλλάτιδος. Ὡστε ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν στηριζόμενοι εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὅτι ἐν ὠρισμένην τινὶ ἐποχῇ οἱ πρόβουλοι ἦσαν συνολικῶς δύο. Τὸ πρόβλημα εἶναι διατι δὲν ἐμφανίζονται τρεῖς πρόβουλοι, ἤτοι οἱ πρόβουλοι μιᾶς φυλῆς κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν. Ἄλλ' ἡ δυσχέρεια τοῦ ἀριθμοῦ δύο δύναται νὰ ὑπερπηδηθῇ διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς γνώμης ὅτι οἱ εἰπόντες τὸ ψήφισμα 212 ἦσαν οἱ δύο πρόβουλοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν φυλὴν ἐξ ἧς προήρχετο ὁ ἄρχων.

Ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς Ἑρετρίας δεικνύει καὶ ἡ τοιςθεῖσα ὁμοιότης τῶν ἐξουσιῶν αὐτῶν πρὸς τὰς ἐξουσίας τῶν πρυτάνεων τῶν Ἀθηναίων². Ἄλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι δὲν δύναται νὰ βοηθήσουν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ θεσμοῦ, ἐφ' ὅσον ἐν Ἀθήναις ὁ θεσμὸς οὗτος παρὰ τὴν παλαιότητά του—πρβ. τοὺς πρυτάνεις τῶν ναυκράρων—ὑπέστη ἀσφαλῶς σημαντικὴν τροποποίησιν ὑπὸ τοῦ Κλεισθένου. Ὅθεν διδακτικώτερα εἶναι ἡ συσχέτισις μὲ τοὺς πρυτάνεις τῶν πόλεων τῆς ἀνατολικῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἔνθα πολλαχοῦ ἐπώνυμος ἦτο ὁ πρύτανις³.

Εἰς ἄλλας πόλεις τῆς αὐτῆς περιοχῆς ἀπαντῶμεν συναρχίαν πρυτάνεων, ἐνῶ ἕτεραις ἀρχὴ εἶναι ἡ ἐπώνυμος. Ἦδη ὅμως γνωρίζομεν ὅτι καὶ ἐκεῖ ἔνθα ὡς ἐπώνυμος μαρτυρεῖται εἰς πρύτανις, ὁ ἐπώνυμος οὗτος πρύτανις, ὁ καὶ στεφανηφόρος καλούμε-

1 Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἔ.ἀ. 174: ὀκταμελὲς ἐδῶ, διμελὲς μετ' ὀλίγα ἔτη... Ὁ Ε. ΖΙΕΒΑΡΤΗ, Suppl. σ. 179 ἀρ. 112, στ. 24/25 γράφον ὡς ἄνω ἐν τῇ κειμένῳ—ἀντὶ τοῦ ἐν IG XII 9, 212: «στρατ[ηγῶντες . . . καὶ] συν-ἀρ | χων' προ[βουλεύοντες . . .]ου καὶ ου | νάρχων»—παρατηρεῖ: *supplenda sunt, ut spatium docet, nomen unius strategii atque unius probuli. Idem habes 241₅₈ [. . . πρόβ]ου[λος. . . καὶ . . . σ]υνάρχων. Contra e tit. 191 A 8 apparet saec. IV exeunte plures probulos fuisse.*

2 H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 1228 κέ., ὅστις πιστεύει ὅτι ἡ ὀνομασία Πρυτανεῖον, ΑΡΙΣΤ. Ἀθ. Πολ. III 5, ὁδηγεῖ πρὸς παλαιότερον χαρακτηρισμὸν (Bezeichnung) τοῦ ἀρχοντος ὡς πρυτάνεως. Ὁ SCHAEFER ὅπως καὶ οἱ παλαιότεροι περιορίζουν τὴν σύγκρισιν πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηναίων.

3 Π.χ. ἐν Λέσβῳ, Νάξῳ, Χίῳ, Πριήνῃ, Ἐφέσῳ, Μαγνησίᾳ ἐπὶ Μαιάνδρῳ, Γαμβρεῖῳ κ.ἀ., περιέργως δὲ καὶ εἰς τὸ Ρήγιον. Βλ. γενικῶς G. BUSOLT, Gr. Staatskunde², 505.

νος κατὰ τοὺς τελευταίους Ἑλληνιστικοὺς χρόνους, δὲν ἦτο μόνος ἄρχων ἀλλὰ μέλος μιᾶς συναρχίας¹.

Ὁ ἐπώνυμος εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσωπεύων τὴν πόλιν, ἢ κυριωτάτη δὲ ἐκδήλωσις τῆς ἀντιπροσωπεύσεως ταύτης εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ ἐπωνύμου τέλεισι τῶν θυσιῶν τῆς πόλεως. Σημαντικὴ εἶναι ἢ σχετικὴ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους²: *Ἐχομένη δὲ ταύτης [ἐν. ἐπιμέλεια] ἢ πρὸς τὰς θυσίας ἀφωρισμένη τὰς κοινὰς πάσας, ὅσας μὴ τοῖς ἑρεῦσιν ἀποδίδωσιν ὁ νόμος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐστίας ἔχουσι τὴν τιμὴν. καλοῦσι δ' οἱ μὲν ἄρχοντας τούτους [ἐν. τοὺς ἔχοντας τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην], οἱ δὲ βασιλεῖς, οἱ δὲ πρυτάνεις.* Εἶναι κοινῶς γνωστὸν ὅτι οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἐπώνυμοι ὁμοίως καὶ οἱ πρυτάνεις.

Ἄμεσος τέλος, μὴ ἐπιγραφικὴ μαρτυρία, εἶναι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Διογένης τοῦ Λαερτίου ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἐρετριέως φιλοσόφου Μενεδήμου. Οὗτος τόσον ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ὥστε καὶ τὴν πόλιν [ἐν. τὴν Ἐρέτριαν] ἐγχειρίσασθαι αὐτῷ³: οἱ Ἐρετριεῖς παρέδωσαν εἰς αὐτὸν τὰς τύχας τῆς πόλεως ἤτοι τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς ἐξουσίαν⁴. Ἦτο δὲ ἢ ἀρχὴ αὕτη ἢ προβουλία: *Φησὶ δ' Ἡρακλείδης... πρὸ βουλον* (ἐν. τὸν Μενέδημον) *γενόμενον τῶν Ἐρετριέων πολλάκις ἐλευθερῶσαι τὴν πατρίδα ὑπὸ τῶν τυράννων*⁵. Ὡς πρόβουλος εἶπε ψήφισμα—κατὰ τὸν γνωστὸν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τύπον—*ἀπλοῦν τε καὶ ἀκόλακον* ὑπὲρ τοῦ Ἀντιγόνου⁶ προφανῶς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλα εἰς ἄλλας πόλεις γενόμενα ἐπὶ τῇ αὐτῇ αἰτία—τῇ νίκῃ παρὰ τὴν Λυσιμάχειαν—πλήρη κολακείας⁷.

Διὰ τῆς μακρᾶς ταύτης παρεκβάσεως κατελήξαμεν εἰς τὸ δυνατὸν μᾶλλον ἢ πιθανὸν συμπέρασμα ὅτι οἱ Ἀειναῦται ἀπὸ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. ἦσαν φυλὴ τῆς Ἐρετρίας, ἐνῶ παλαιότερον θὰ ἦσαν γενικῶς οὔτοι πρόβουλοι ἢ τμήμα τῶν προβούλων ὅπως δῆποτε δὲ ἀσφαλὲς εἶναι ὅτι συνεδέοντο στενότερα πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην, καθαυτὸ ὀλιγαρχικὴν, ὡς εἶδομεν. Οἱ Ἀειναῦται ἀποτελοῦντες παλαιότερον τὴν πλουτίδα τῆς Ἐρετρίας δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰῶνος νὰ θεωρηθῶσι θεσμὸς δημοκρατικὸς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐποχῆς, ὥστε δυνάμεθα ἴσως νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ ἴδρυσις τοῦ Ἐρμού τῶν Ἀειναυτῶν ἐγένετο κατὰ τὴν ἐποχὴν 411 - 394 π.Χ., ὅτε ἡ Ἐρέτρια ἦτο ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Δυνάμεθα ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν ἐπίσης, ὅτι ἀργότερον οἱ Ἀειναῦται ἀπετέλεσαν

1 Πρβ. J. VANSSEVEREN, *Revue de Philologie* 11, 1937, 344 κέ. Ἐπώνυμος καὶ στεφανηφόρος ταυτίζονται ἐπίσης ἐν Τήνῳ ἀσφαλῶς, Γέρας Ἀ. Δ. Κερμοπούλου, 231, 237. Πρβ. καὶ ἀν. σ. 29 καὶ 35 κέ.

2 Πολιτικά 1322b, 28 κέ.

3 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ II 140.

4 Πρβ. ΑΡΙΣΤΟΤ. Πολιτ. 1305a, 15 κέ.: *ἐγίνοντο δὲ τυραννίδες πρότερον μᾶλλον ἢ νῦν καὶ διὰ τὸ μέγας ἀρχὰς ἐγχειρίζεσθαι τισιν, ὥσπερ ἐν Μιλήτῳ ἐκ τῆς πρυτανείας (πολλῶν γὰρ ἦν καὶ μεγάλων κύριος ὁ πρῶτατος).*

5 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ II 142.

6 Αὐτ.: καὶ ἡνίκα (Ἀντίγονος) ἐνίκα τοὺς βαρβάρους περὶ Λυσιμαχίαν, γράφει ψήφισμα αὐτῷ Μενέδημος ἀπλοῦν

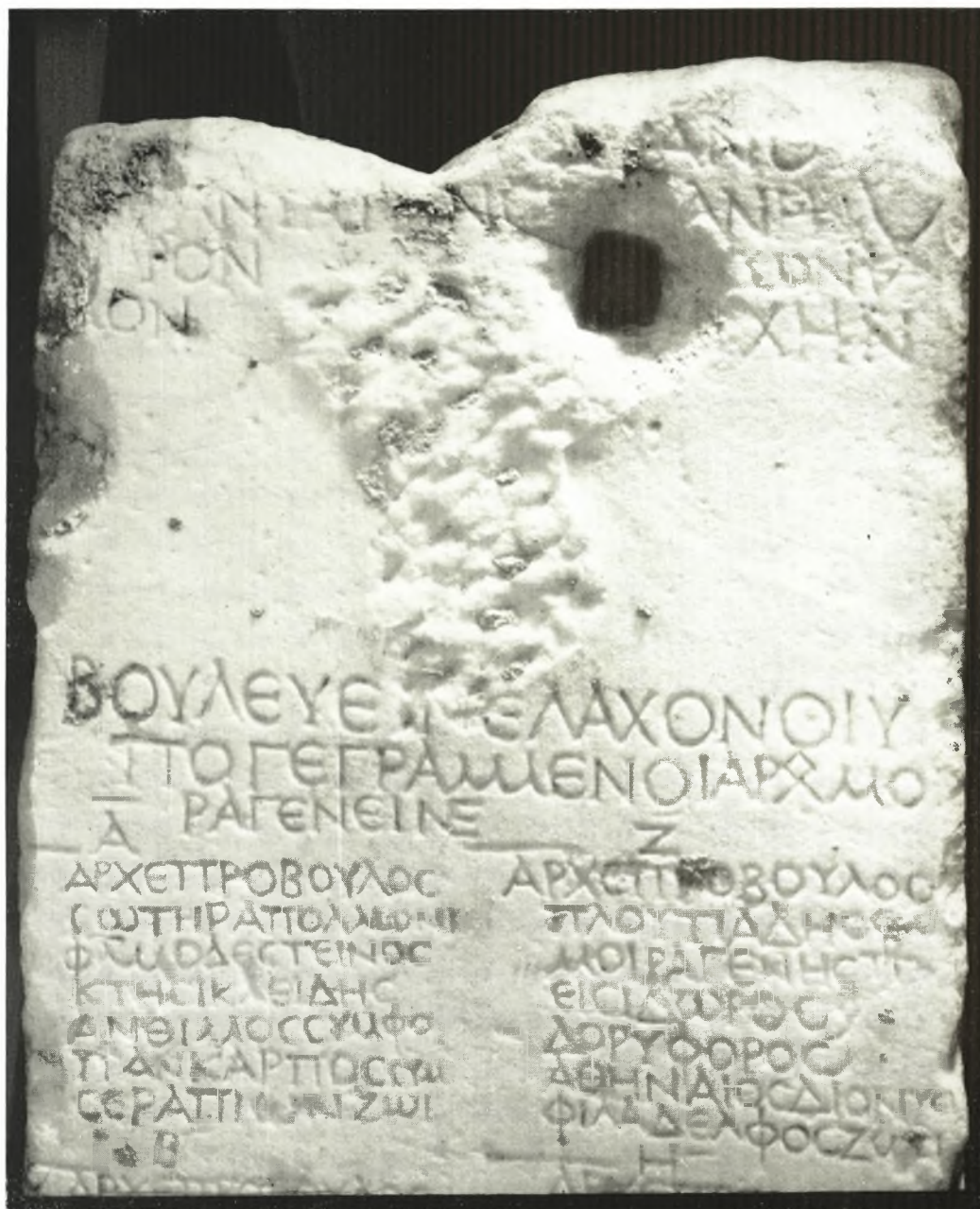
τε καὶ ἀκόλακον, οὗ ἢ ἀρχή. οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ πρόβουλοι εἶπον· ἐπειδὴ βασιλεὺς Ἀντίγονος μάχῃ νικήσας τοὺς βαρβάρους παραγίνεται εἰς τὴν ἰδίαν καὶ τὰ ἄλλα πάντα πράσσει κατὰ γνώμην ἐδόθη τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ...».

7 Τὸ ἀκόλακον τοῦτο ψήφισμα εὐρίσκεται εἰς προφανῆ ἀντίθεσιν πρὸς τὰ περὶ τῆς νίκης ταύτης Ἐπομνήματα τοῦ Ἡρακλείτου Ἀσκληπιάδου Ἀθμονέως, IG² 677=Syll.³ 401, τὰ ὅποια οὗτος εἶχεν ἀναγράψει ἐπὶ στηλῶν καὶ ἀναθέσει ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῇ Ἀθηνᾶ Νίκῃ· πρβ. Ν. Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, *Akte des IV int. Kongr. Epigr., Wien 1964*, 196 κέ. Ὁ Ἡράκλειτος οὗτος ἦτο φίλος τοῦ Ἀντιγόνου ἐπίσης δὲ—καὶ ἀσφαλῶς—ἀνὴρ ἀπὸ παιδείας ὁρμώμενος».

Ἐπιγραφή ἐκ Καρύστου.

Τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐκ Καρύστου ἐπιγραφῆς.

ἐν Κοινόν, ὅτε ὅμως οὗτοι ὡς κοινόν, δὲν εἶχον πλέον, ὡς φαίνεται, ἀνάμειξιν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 ὀρθῶς ἡρμηνεύθη ἀνωτέρω.

Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ἐδόθη ἴσως μεγαλύτερα ἢ ὡς συνήθως ἔκτασις εἰς ὑποθέσεις.

Ἐν ὅμως συμπέρασμα, τὸ γενικώτερον, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσφαλές: Ἡ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Χαλκίδα κυριωτάτη ἀπασχόλησις τῶν Ἐρετριέων μὲ τὴν θάλασσαν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς μεταμυκηναϊκῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἄλλως τε καὶ μετὰ ταῦτα. Διότι δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἔρετρια πόλις ἄνευ τῶν Ἀειναυτῶν¹.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

¹ [Κατὰ τὴν τελευταίαν διόρθωσιν βλέπω καὶ τὰς ἐπιγρ. ἀρ. 406, συμπιπτούσας πρὸς τὰς ἀν. σ. 26 κέ. εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ἀειναυτῶν τῆς Ἐρετρίας παρατηρήσεις τῶν J. καὶ L. ROBERT ἐν REG 1964, Bull. ἰδικάς μου].